magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1993

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVII — nr. 8 (317)
august 1993

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan

Seeretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: arh. Marian Oproiu

Corectura : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Consilier onorific: Radu Ion Popescu

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Spiritul de pace al românilor: D. Stăniloae 2
Rolul politic al românilor între Orient şi Occident: P.P. Panaitescu 3
Manuscrisele robite de cazaci: Emil Turdeanu 6
Locurile sacre ale islamului: Virgil Cândea 9
Ioan Hudiţă — Pagini de jurnal: Dan Berindei 14
O farsă stalinistă — „Procesul" Antonescu: Gh. Buzatu 19
Din istoria S.S.I. Traian Borcescu: Cristian Troncotă 25
Rhône-Poulenc: Dorin Matei 33
Carol I — început de domnie: Th. C. Văcărescu 36
Anii '70. În spatele uşilor închise, la Bucureşti şi Washington: Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney 41
România şi războaiele balcanice: Dumitru Preda 47
Iaşi 1993: Al doilea Congres internaţional de studii româneşti 54
„Popoarele latine ar trebui să se susţină reciproc": Emmanuel Le Roy Ladurie 56
„Sumumul ambiţiilor carierei mele diplomatice: Dimitrie Ghica 59
Napoleon III — Miss Howard: Florentina Dolghin 64
Destine umane — avocatul S. Rosental: Dumitru Hîncu 69
André Malraux îl numea „cel mai mare arhitect din lume": Michel Ragon 75
Executorul testamentului politic al generalissimului Francisco Franco — Juan Carlos de Bourbon 79
Prima grevă din istorie: Maurizio Damiano-Appia 82
În Bucureşti, acum 50 ani 86
• **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1993,** Autori — cititorii **...31** • **Cărţi sosite la redacţie ...68** • **Ora şcolii ...90** • **Istoria şi şcoala ...92** • **Rebus istoric ...94** • **Dialog cu cititorii** 95

D. STĂNILOAE:

Spiritul de pace al românilor

Voința de a ține cumpăna între pornirile unilaterale merge mână în mână cu capacitatea de a intui punctul de incidență, de convergență între ele. Am numit această capacitate subtilitate căci pentru sesizarea acestui punct se cere o mare și subțire putere de pătrundere; el nu iese de la sine în relief prin nici o notă pasionantă, el se caracterizează prin finețea lui aproape neobservată.

În literatura spirituală bizantină, atât de bogat tradusă și de frecvent folosită în trecutul nostru, această capacitate subtilă de a intui punctul de incidență și de reciprocă frânare a tuturor pornirilor și puterea de a lucra cumpăna între pornirile lui variate și adeseori contradictorii, ci și de toți factorii situației, momentani și viitori, pentru a găsi punctul de incidență între toți acești factori și interesele lui superioare. Se manifestă aci un realism treaz în cunoașterea situațiilor, a urmărilor fiecărei acțiuni: dar, întrucât acest realism e pus în slujba binelui, el nu e un realism cinic, ci unul nobil, un realism generos, urmărind nu simplu satisfacerea intereselor individuale, ci și încadrarea acestor interese într-un bine de obște.

Spiritul românesc își dă seama că trebuie să pună o măsură fiecărei porniri, fiecărei tendințe, căci altfel se dizolvă. Dar, în același timp, e dornic de o perfecționare la infinit. Satisfacerea fără măsură a unei porniri le anulează pe celelalte și o dizolvă pe ea însăși și dizolvă însăși persoana a cărei pornire este. Echilibrul nu-i absența experienței indefinitului sau a infinitului ci experiența acestui indefinit sau infinit ca complexitate niciodată deplin cuprinsă și ca țintă niciodată atinsă, experiența armoniei lui totdeauna perfectibile, experiența că infinitul se face împărtășit într-un progres treptat, la care participă întregul ființei ca o sinteză complexă a tuturor componentelor ei.

Poporul nostru a fost un popor cuminte, s-a silit să facă uz de mintea întreagă. El nu s-a lăsat în voia pasiunilor, a acțiunilor pripite, a aventurilor nesocotite. El a avut darul de a da cu ușurință la o parte perdeaua amăgitoarelor ispitiri, ale acțiunilor și pornirilor pripite, vraja inconsistentă a vorbelor frumoase care-l îmbiau la asemenea acțiuni, sau la renunțarea la stăpânirea de sine. Ochiul treaz, larg și nuanțat văzător, al discernământului, i-a stat mereu de veghe și i-a dat mereu putere să se stăpânească, puterea de a nu se aventura în nesiguranța cețurilor sentimentale sau pasionale, spre miraje luminoase, dar inconsistente, pe drumuri nesigure. Aceasta nu înseamnă că n-a fost în stare și de acțiuni rapide și viguroase când intuiția îi arăta că a sosit momentul potrivit și decisiv pentru ele, momentul indicat lui de istorie ireversibil ca unică șansă pentru realizarea unui ideal, pentru ieșirea dintr-o situație insuportabilă, pentru apărarea ființei sale, pentru crearea unei situații mai bune. Când a simțit că un moment are asupra lui accentul „acum ori niciodată" pentru o anumită acțiune el n-a mai stat la gânduri pentru a porni imediat la acea acțiune. Această intuiție este și ea manifestarea capacității lui de discernământ.

Câtă vreme în Occidentul ultimelor secole s-a afirmat ca naturală starea de război a tuturor contra tuturor (bellum omnium contra omnes), sau „lupta pentru existență", I. Heliade Rădulescu, de exemplu, ca exponent al gândirii poporului român, a considerat această luptă ca o cădere de la natură, iar ca naturală armonia între diferitele aspecte și tendințe ale realității. Numai pe această înțelegere a naturii se poate clădi o pace între oameni și popoare, ca stare firească între ei, câtă vreme înțelegerea naturii ca luptă necruțătoare între diferitele ei tendințe n-ar putea clădi niciodată o asemenea pace, căci ea ar fi contra naturii.

Spiritul de pace al poporului român din tot trecutul lui, străduința contemporană a lui spre clădirea unei păci durabile în lume, universal remarcată și apreciată, nu răsare oare din această înțelegere a naturii ca echilibru între multiplele ei aspecte?

Desigur că armonia nu e o stare de fapt și real conștientă, atâta timp cât nu e dreptate și egalitate între oameni și popoare. Armonia propriu-zisă echivalează cu starea de dreptate. De aceea, însăși aspirația spre starea de dreptate e o aspirație spre armonie.

ROLUL POLITIC AL ROMÂNILOR ÎNTRE ORIENT ŞI OCCIDENT

P.P. PANAITESCU

Am prezentat cititorilor noştri — în dorinţa de a-i familiariza şi cu momente mai puţin cunoscute din trecutul învăţământului istoric din ţara noastră — pagini inedite **din cursurile ţinute de Constantin C. Giurescu (nr. 4/1990), D. Onciul (nr. 5/1990) şi Ilie Minea (nr. 4/1992) la Facultăţile de Istorie din Bucureşti şi, respectiv, Iaşi.**

Ele evocă, pe lângă preocupările ştiinţifice şi didactice ale acestor cunoscuţi istorici, şi atmosfera intelectuală în care se pregăteau viitorii slujitori ai Muzei Clio, mulţi dintre ei deveniţi la rândul lor cercetători sau cadre universitare.

Prezentăm acum alte asemenea fragmente din Cursul de istoria românilor, **ţinut de P.P. Panaitescu (1900-1967) în cadrul Seminarului de istoria românilor de la Facultatea de filosofie şi litere a Universităţii din Bucureşti, în anul universitar 1929/1930. Ne-am oprit asupra lecţiei inaugurale, prezentată la 20 noiembrie 1929, selectând câteva pagini referitoare la rolul şi locul românilor în istoria acestei părţi a continentului. Se află în aceste prelegeri ale tânărului cadru universitar (conferenţiar pe atunci, între 1927 şi 1932) unele din liniile directoare ale viitoarelor sale sinteze din anii maturităţii (ex.** Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială, **1947;** Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII, **1957;** Introducere la istoria culturii româneşti, **1969).**

În reproducerea textului — păstrat într-o copie dactilografiată şi litografiată la Biblioteca Academiei Române — am adoptat normele ortografice actuale, păstrând însă unele particularităţi stilistice ale autorului. Titlul şi intervenţiile explicative în paranteze drepte ne aparţin. (Ioan LĂCUSTĂ)

O a doua chestiune introductivă pe care trebuie s-o stabilim înainte de a începe cu povestirea faptelor este influenţa mediului geografic asupra dezvoltării poporului român. Chestiunea aceasta însă, de fapt, comportă două părţi: este vorba de aşezarea geografică a României pe harta Europei şi, în al doilea rând, structura însăşi a pământului românesc. Prin urmare, sunt două lucruri cu totul deosebite care fiecare au acţionat într-un fel asupra istoriei româneşti.

În privinţa aşezării teritoriului locuit de români pe harta Europei, trebuie să ţinem seama întâi că această aşezare este tocmai în părţile unde se atinge Orientul cu Occidentul, din punct de vedere cultural. Suntem vecini cu popoare de cultură occidentală — cu ungurii, cu polonii; suntem vecini cu popoare de cultură răsăriteană sau orientală, cu bulgarii, sârbii, într-o vreme cu grecii şi turcii.

Aşadar, aşezarea poporului român este la marginea, la graniţa între Orient şi Occident. Acest lucru a avut o înrâurire foarte mare asupra civilizaţiei româneşti şi asupra istoriei politice a acestui popor. În adevăr, care sunt consecinţele acestei aşezări?

Întâi, cultura românească este o cultură amestecată, de Orient şi Occident. Lucrul acesta se simte în parte şi azi. În orice caz, în cursul istoriei mai vechi, când influenţa Occidentului nu era aşa puternică ca acum, se simţea şi mai mult. Un exemplu. La întemeierea ţărilor noastre, constatăm că erau sub suzeranitatea unor ţări occidentale, Polonia şi Ungaria, şi că în mormintele de la Argeş s-au descoperit anume influenţe occidentale, anume obiecte de artă, care se fabricau în Franţa şi Italia.

Pe de altă parte, limba care se întrebuinţa la noi era limba slavă. Organizarea ţării nu

Mărturii de veche istorie la vatra voievodală din Curtea de Argeș: portretul lui Basarab I și (în p. 3) pafta de aur atribuită lui Vlaicu-Vladislav

era atât feudală ca în Apus, ci era o organizare bizantină și mai ales slavă, cu cnezi și voievozi. Prin urmare, putem spune că atât în organizarea politică, cât și în literatură și în alte domenii, există un amestec al civilizației din Orient cu cea din Apus. Acest lucru este caracteristic pentru istoria românilor și de aceea este așa de greu de înțeles.

În al doilea rând, tot din cauza acestei așezări între Orient și Occident, s-a produs acea apărare a creștinismului, a civilizației apusene de către români. *Rolul pe care l-au avut românii în istorie a fost tocmai apărarea creștinătății și a civilizației apusene în contra turcilor.*

Acesta este un rol istoric, care este o notă din istoria universală. Noi am apărat la Dunăre, fie prin reprezentanții Moldovei, prin Ștefan cel Mare, fie prin reprezentanții Munteniei, prin Mihai Viteazul, sau prin reprezentanții Ardealului, Ioan Corvin, am apărat linia Dunării și Europa apuseană de năvălirile turcilor.

Și aceasta este o consecință a așezării geografice. Rolul acesta de apărătoare a civilizației și a creștinătății se datorește așezării României la marginea Europei, între Occident și Orient. Nu vreau să fac politică contimporană, dar puteți constata că acest rol nu a încetat cu plecarea turcilor, pentru că, firește, așezarea noastră aici are și azi același rol: apărătoare aci, la marginile Orientului, a civilizației Occidentului împotriva bolșevismului rusesc.

Așadar, rolul politic al poporului român în istorie vine tot din această așezare la marginea dintre Orient și Occident. Este foarte glorios pentru noi că am avut acest rol, însă adesea acest rol a avut urmări triste pentru poporul nostru. Faptul că cultura noastră a fost întârziată, că atâtea curente literare și artistice importante din Apus au venit mult mai târziu, se datorește tot acestei așezări așa de glorioase, dar tot pe atât de periculoase, pe care o au românii aci.

Mai este un punct de reținut privitor la așezare. Românii sunt așezați la marginea Dunării, adică la gurile Dunării. Dunărea formează pentru Europa o arteră de circulație și a format și în vremurile cele mai vechi. Prin urmare, România are un rol în istoria economică a Europei, prin aceea că este așezată și stăpânește gurile celei mai mari artere de navigație din Europa. Acest lucru a avut consecințe. Când vom vorbi despre comerțul care se făcea în Evul Mediu, vom vedea ce lucru important este că neamul românesc fusese așezat aci la gurile Dunării și ce lupte s-au dat cu turcii pentru stăpânirea acestor guri.

Așadar, este o consecință pentru istoria economică această așezare a noastră la gurile Dunării, din care decurge și o datorie a acestui popor: apărarea pentru navigația europeană a acestei căi de comunicație.

Situația geografică poate fi privită și din alt punct de vedere. În privința configurației pământului românesc nu pot decât să repet un lucru care s-a spus de multe ori și care a ajuns o banalitate: că România are structura unei cetăți, că în mijlocul acestei cetăți se află Ardealul și împrejur câmpiile. Această așezare este unitară și prin urmare putem spune în scurt că teritoriul românesc are o structură unitară. Acest lucru nu este o caracteristică generală pentru toate popoarele din Europa.

Unitatea teritoriului românesc a avut o consecință pentru istoria acestui popor. De pildă, vedem alte țări care n-au avut o structură unitară. Rusia nu are granițe naturale și atunci consecința a fost că Rusia s-a întins mereu spre Răsărit și înspre Apus, astfel încât a fost un stat de colonizare continuă.

Polonia este iarăși un stat care nu are granițe naturale. A avut o configurație variată. La un moment dat se întindea până la Marea Baltică. În epoca cea mai glorioasă a Jagellonilor se întindea de la Marea Baltică până la Marea Neagră. Azi este despărțită de această din urmă mare și legată de Marea Baltică numai cu un coridor.

Această variație a granițelor în cursul timpurilor se datorește faptului că nu există o structură geografică unitară pentru această structură. Este drept că anume elemente ale poporului românesc trăiesc și azi peste marginile acestei cetăți, cum am numit-o, însă aceste elemente sunt pierdute pentru noi tocmai pentru că ies din structura unitară.

Aceasta a avut drept consecință firească unitatea poporului românesc, care cu toate încercările de dominație streină s-a păstrat. Dar s-a păstrat și în alte domenii, spre exemplu în domeniul limbii. Limba română este una dintre limbile cele mai unitare din Europa. De asemenea, din

limbile neolatine este cea mai unitară; limba franceză, limba italiană sunt foarte mult despărțite în dialecte. Noi, în realitate, nu avem decât sub-dialecte, dacă facem abstracțiune de cel istrian și macedo-român. Această unitate a limbii române se datorește în primul loc unității structurale a pământului românesc. Este o situațiune care derivă din situația geografică a României.

În această privință, s-a încercat să se dea mai multe explicațiuni. Una a fost dată de d. prof. Densusianu. D-sa spune că limba română este unitară pentru că circulațiunea în interiorul masei limbii românești este mai vie decât în alte părți. Din Evul Mediu și până târziu, românii au fost un popor de păstori și încetul cu încetul s-au așezat. Păstorii se mișcă de la un loc la altul pentru pășune. Prin circulația păstorilor se transmit formele de limbă de la un loc la altul și se păstrează unitatea limbii[1].

Limba română nu s-a putut despărți în dialecte pentru că acești păstori au fost agenți de legătură între toate părțile poporului românesc.

Firește că în această teorie este o parte de adevăr. Se mai pot da și alte explicații, care nu sunt toate spre onoarea noastră. Poporul român a avut o cultură mai puțin dezvoltată, decât cultura popoarelor neolatine. Veneției-nii, lombarzii din Italia au avut scriitori mari, au avut o cultură, au avut o viață literară deosebită, astfel încât limba a luat dezvoltări și atunci s-au format încetul cu încetul aceste dialecte deosebite, pe când la noi s-a păstrat această unitate de limbă, pentru că nu erau școlile care să prelucreze materialul acesta al limbii.

Aceste explicațiuni firește că nu se exclud una pe alta — și unitatea teritoriului românesc și aceea cu păstorii sunt valabile. Toate au contribuit la unitatea limbii românești.

Acum, un ultim punct asupra căruia trebuie să vă atrag atențiunea. Este chestiunea rasei din care face parte neamul românesc.

Este firesc când cineva întreabă de rasa românească, să răspunzi foarte scurt: românii sunt de viță latină. Firește că este adevărat într-un anumit sens, însă în cuvântul acesta de „viță latină" înțelegem și o parte culturală. La bază însă există și alte elemente etnice.

Nu vreau să merg prea departe în trecut. Știți că popoarele care s-au așezat în această parte a Europei sunt popoare indo-germane, care s-au stabilit în Europa la o epocă care nu se poate determina. Aceste popoare sunt împărțite în grupul slavic, germanic și greco-latin, pe lângă celelalte grupuri care sunt în afară de marginile Europei: iranienii, indienii ș.a.m.d. Poporul românesc face parte din grupa neolatină.

Popoarele neolatine s-au format toate din amestecul a trei elemente. Să luăm de pildă poporul francez. La început erau galii sau celții. Pe urmă a venit cucerirea și cultura romană, care i-a unificat în Imperiul roman. După aceea au venit barbarii germanici, francii de la care vine numele de Franța. Să luăm pe spanioli. La început erau iberii, apoi au venit romanii, după care barbarii, vizigoții și vandalii.

Tot așa din trei elemente s-a format și poporul românesc. Întâi elementul autohton, adică elementul cel mai vechi, care era așezat în aceste părți, elementul latin și elementul barbar. Elementul autohton la noi este populațiunea tracilor, care corespunde cu iberii din Spania și cu galii din Franța. Apoi este elementul latin, evident format din colonișți aduși de împăratul Traian și, în genere, de toată romanitatea orientală. Elementul barbar s-ar părea că este format din popoare numeroase. Dar nu trebuie să ținem seamă de toate popoarele barbare care au trecut pe teritoriul românesc, ci numai de acela care a avut înrâurire — este vorba de elementul slav.

Din acest punct de vedere este o deosebire între români și popoarele celelalte neolatine. Elementul barbar care a luat parte la formarea poporului francez sunt francii, un popor german; la formarea poporului spaniol și portughez sunt vizigoții și vandalii, popoare germane, iar la formarea poporului italian, longobarzii și ostrogoții, de asemenea, popoare germane. Prin urmare, elementul barbar care a luat parte la formarea popoarelor latine din Occident este elementul german. Singurul popor latin la care acest element nu a luat parte este poporul românesc. ■

Biserica din Densuș (Transilvania, sec. XIII)

[1] Teorie dezvoltată de Ovid Densusianu (1873-1938) în sinteza sa *Histoire de la langue roumaine*, 2 vol. 1901-1914.

MANUSCRISELE ROBITE DE CAZACI (II)

EMIL TURDEANU

Reamintim că acest studiu — pe care, cu binevoitoarea ingăduinţă a autorului, Magazin istoric **îl reproduce fără notele de subsol — a fost tipărit în 1966 la Paris, în revista** Fiinţa românească. **Din motivele explicate în prezentarea primei părţi** (Magazin istoric, **nr. 7/1993), autorul nu a putut include, în studiul său, unele însemnări privind răscumpărarea manuscriselor robite de cazaci. În măsura posibilului, am adăugat aici aceste mărturii, culegându-le din alte publicaţii.**

Şi de această dată, subtitlurile ne aparţin.

„... când a bătut şi a jăfuit Timuş"

Aşa apare, din documente şi din cronici, fondul întunecat pe care se desfăşoară cercetarea noastră. În patru ani (1650-1653), cazacii au bântuit de trei ori Moldova, o dată şi Ţara Românească: prima dată ca aliaţi ai tătarilor, de două ori singuri. Au pârjolit sate şi oraşe, au îngrămădit în care tot ce-au vrut. Robi au luat numai în prima năvală, dar a treia oară s-au năpustit mai ales asupra mănăstirilor, pe care le-au fărâmat cu tunul, le-au ars şi le-au jefuit.

Oricât de amare sunt paginile în care Miron Costin vorbeşte despre fără-de-legea acestor creştini mai răi decât păgânii, ele sunt departe de a cuprinde toate vaierele ce s-au ridicat atunci din sufletele bieţilor moldoveni.

Alte mărturii, pe care nici un istoric nu le-a adunat laolaltă până acum, vorbesc şi ele, în cuvinte simple şi grele, despre întâmplările acestor „cumplite vremi". E vorba de mărturii aşternute pe foile unor manuscrise bisericeşti, după ce s-a mai potolit pârjolul, de călugări îndureraţi sau de boieri cu sufletul cutremurat de revoltă. Datorită lor, cunoaştem soarta câtorva din odoarele jefuite de la mănăstiri. Dar câte odoare s-au pierdut fără de urmă, ori au fost duse în Ucraina fără să le mai putem recunoaşte originea, şi câte manuscrise s-au mistuit în foc ori, neavând inscripţii, s-au cufundat pentru totdeauna în negura înstrăinării?

Vom asculta, mai întâi, ce ne spun, despre propria lor soartă, câteva manuscrise răpite de la Dragomirna. Să nu uităm că mai întotdeauna e vorba de manuscrise scumpe (cele proaste ori nu se furau, ori nu erau răscumpărate), copiate pe foi de pergament, uneori împodobite cu miniaturi, de cele mai multe ori ferecate în scoarţe de argint poleit cu aur, şi cu chipuri sfinte în relief *(au repoussé)*.

1. Pe un *Liturghier* copiat în anul 1610 pentru mitropolitul Anastasie Crimca, întemeietorul Dragomirnei, şi împodobit cu cinci miniaturi şi cu scoarţe de argint poleit, se spune că această carte a fost răscumpărată de la cazaci de doamna Ecaterina, care a trimis-o iarăşi la Dragomirna, la 28 septembrie 1653.

Iată mărturia daniei: *„Ecaterina doamna domnului Ioan Vasilie Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, a răscumpărat această* Liturghie *ferecată cu argint şi aurită, de la oştirea cazacilor, când a bătut şi jăfuit Timuş, hatmanul cazacilor, sfânta mănăstire Dragomirna; în anul 7162* [1653], *septembrie 28 de zile* [şi] *l-a dat din nou în aceeaşi mănăstire Dragomirna"*.

La 28 septembrie, Timuş era mort iar Vasile Lupu pribeag. În cetatea Sucevei, doamna Ecaterina se lupta să ţină dârz curajul asediaţilor în speranţa că, din zarea atâtor năvăliri, vor veni şi oştile liberatoare conduse de Bogdan Hmielnickij şi de Vasile vodă. Drama înainta cu grabă spre deznodământ, dar ea lăsa încă acestei energice doamne răgazul de a-şi însemna trecerea prin încercările măririi, cu o faptă de pioasă amintire.

Manuscrisul se găseşte acum la Dragomirna.

2. Pe un *Apostol* din anul 1610, înflorat cu peste cincizeci de pagini de miniaturi şi vignete chiar de mâna mitropolitului Anastasie Crimca, se citeşte următoarea însemnare, în slavona stângace a unui moldovean:

„În anul 1653, luna august, 10 zile, când a prădat Timuş Hmielnickij, hatmanul oştirii zaporojene, sfânta mănăstire Dragomirna, şi a pustiit-o şi a bătut-o; şi a luat atunci din sfânta mănăstire şi acest Pracsis. *Şi după aceea s-a ridicat pan Toma Cantacuzino, marele vornic al Ţării de Sus, şi cu cneaghina lui Ana, şi a răscumpărat acest* Pracsis *de la oştire şi l-a dat iarăşi în sfânta mănăstire Dragomirna, unde a fost dintru-ntâi, ca să-i fie pomană lui şi părinţilor săi şi cneaghinei sale şi copiilor săi"*.

Toma Cantacuzino, binefăcătorul, joacă un rol cunos-

cut în istoria acestor ani. Postelnic al doilea pe timpul lui Miron Barnovschi, mare vornic sub Vasile Lupu, era frate cu Iordache vistiernicul: „care capete de abia de au avut cândva această țară, sau de va mai avea", scrie Miron Costin. Cei doi frați au fost printre puținii boieri rămași cu credință pe lângă Vasile Lupu, după fuga de la Hotin. De aceea, și Vasile vodă i-a ocrotit cu putere când Timuș, bănuind pe dreptate că cei doi frați i-au fost potrivnici la căsătoria sa cu Ruxanda, căuta să-i omoare, cum omorâse, pentru același motiv, și pe secretarul de „lătinie" al domnului, pe polonezul Kotnarski.

Când voievodul s-a refugiat în orașele căzăcești, cel care a organizat rezistența Sucevei, „unde era casa lui Vasilie vodă și inema toată", a fost Toma Cantacuzino. Ca atare, căzu și el prizonier odată cu doamna Ecaterina. Puțină vreme mai târziu, momit de niște promisiuni viclene, Iordache Cantauzino se întoarse din pribegie „de bună voe, ca un miel spre junghiere". Bucuros de musafir, Gheorghe Ștefan puse să-l închidă și pe el la Buciulești, unde se găseau vornicul și doamna Ecaterina, „și porunca mergea una după alta să-i omoară". Dar o întorsătură neașteptată a sorții scăpă viața celor doi boieri. Murind în Țara Românească Matei Basarab, de rana de la Finta, apucă tronul Constantin zis Cârnul, care avea ca postelnic pe Constantin Cantacuzino, fratele prizonierilor de la Buciulești. De îndată fu trimis un olăcar la Iași, cu cerere de iertare. Și astfel, ca să nu se pună rău cu noua domnie din țara care l-a ajutat să se urce pe tron, Gheorghe Ștefan lăsă pe cei doi frați să-și urmeze drumul vieții spre alte peripeții din zbuciumata istorie a Moldovei.

Apostolul a fost răscumpărat, prin urmare, pe când Toma Cantacuzino se găsea cu doamna Ecaterina la Suceava, iar cazacii stăteau „îngropați" în șanțurile din fața cetății, având asupra lor odoarele răpite de la Dragomirna. A fost răscumpărat, dar poate că nu a apucat să fie și restituit la Dragomirna, căci astăzi se găsește în colecția Bibliotecii Naționale din Viena.

3. Pe un *Tetraevanghel* copiat și împodobit cu chipurile evangheliștilor de diacul rutean Dimitrie Vasilievici Bealinskij, la 1610, pentru mitropolitul Anastasie Crimca, și dăruit de acesta mănăstirii Dragomirna, se află o notiță „cu privire la răscumpărarea manuscrisului în 1660".

Rezumatul laconic de unde împrumut știrea nu ne spune nici cine a răpit manuscrisul, nici în ce împrejurări sălbatice. Dar, cum istoricii mai vechi, asupra cărora nu apăsa nici o cenzură, au publicat destule dovezi despre nelegiuirile lui Timuș Hmielnickij, nu e greu să întregim adevărul și în ce privește soarta acestui *Tetraevanghel*. Păcat numai că solidaritatea cenzorului de astăzi cu jefuitorii de odinioară, ne împiedică să cunoaștem numele răscumpărătorului[1]. Manuscrisul se păstrează la Dragomirna.

„Pribegia" cărților...

4. Un alt *Liturghier* de la Dragomirna, copiat, împodobit cu 13 miniaturi în plină pagină și ferecat în scoarțe de argint la 1616, chiar de mitropolitul Anastasie Crimca, a fost găsit la 1656 „în țara cazacilor" de un boier mărunt, „Banul Saulia vel mestnic". Ce e neașteptat în însemnarea acestui manuscris, este prețul răscumpărării: 13 poloboace de miere curată. Desigur că am fi vrut să știm cam cât de mare era „polobocul" — și de n-o fi fost cumva numai cât o putină. Dar când ne gândim că, la sfârșitul secolului XV, egumenul mănăstirii Brădetul din Țara Românească a plătit a treia parte din muntele Prislopul pentru un tetraevanghel, nici un preț nu ni se pare prea scump pentru marea pietate față de carte a oamenilor de altă dată[2].

[1] Însemnarea, în limba română și în limba slavă, s-a păstrat doar fragmentar, fără începutul aflat pe o filă pierdută, așa încât nu se poate ști numele celui care a recuperat manuscrisul. Iată textul: „... răposatului Gavriil hatman, de la cazacii care au prădat la Suceava și apoi i-a închis sub cetatea Sucevei; deci eu m-am milostivit și iară o am dat la această sfântă mănăstire, pentru sufletul părinților mei, și am dat și un felon și un stihar, iară răscumpărate de la cazaci, numai și acei părinți călugări ca să aibă a face pământe [pomenire] din an în an, la Vosnesenie [Înălțarea Domnului], cum s-au apucat înaintea Sfinției Sale, părintelui mitropolitului Savei, în zilele dreptmăritorului și de Hristos iubitorului domnului nostru, Io Vasile voievod. L-am răscumpărat și l-am dat la mănăstire în zilele lui Ștefan voievod, fiul lui Vasile voievod, în anul 7169 [1660], septembrie 18".

S-ar părea că răscumpărătorul a fost unul din fiii hatmanului Gavriil, fratele lui Vasile vodă Lupu. Atragem atenția și asupra pieselor de veșminte liturgice, răscumpărate tot de la cazaci!

[2] Am găsit însemnarea publicată de G. Popescu-Vâlcea, dar tot incompletă! O redăm în acest chip: „Această sfântă Liturghie a fost de la sfânta mănăstire numită Dragomirna. Și când a venit Timuș Hmelnețki cu

Cazac echipat pentru campanie

5. Tot în tezaurul de la Dragomirna se găsește un *Liturghier* împodobit cu două miniaturi în plină pagină, ce fusese dăruit mănăstirii de mitropolitul Anastasie Crimca, la anul 1610. „Pe filele 7 r., caietul I, și 7 v., caietul II, însemnare în limba ucraineană amestecată cu polonisme, cu privire la răscumpărarea cărții și la legatul ei, în 1666, de către Eustafie Zaramba, negustor din Târgoviște"[1]. Spre deosebire de îndureraţii boieri moldoveni, Eustafie Zaramba, negutător străin, n-a răscumpărat cartea cu gândul de a o trimite înapoi la hramul său. La 1827 ea se găsea în mâinile unui ucrainean, Mihai Dobneac, care o dărui bisericii cu hramul Sf. Mihail (patronul său), din satul Breaza. De acolo, prin vrednica silință a egumenului Ignatie Hacman, „acest odoraș de carte... s-au căpătat la locul ei", adică a fost adus înapoi la Dragomirna, la 4 iulie 1832. Un noroc târzielnic, după atâtea nenorociri vechi!

6. Eustafie Zaramba — sau, după însemnarea manuscrisului de față, Eustafie Zaremba — „lăcuitor din Lemberg, de naștere din Târgoviște", a răscumpărat un *Tetraevanghel* ce fusese copiat la Dragomirna, la o dată pe care nu o conoaștem. La 1666, Zaremba dăruiește cartea bisericii Adormirea Maicii Domnului, din Liov. Se știe că, zidit de Alexandru Lăpușneanu și ajutat de numeroși domni ai Moldovei, acest lăcaș din Liov se numește până astăzi „biserica moldovenească".

Nu cred că mai e cazul să ne întrebăm de la cine a putut răscumpăra Eustafie Zaremba, înainte de 1666, *două* splendide manuscrise ce-au aparținut mănăstirii Dragomirna.

7. Pe o *Psaltire* făcută, zugrăvită cu 32 de miniaturi și ferecată de Anastasie Crimca și dăruită de el Dragomirnei la 6 iunie 1616, se găsește o însemnare din anul 1654, din care „rezultă că la acea dată manuscrisul era ferecat în argint aurit". Scoarța cea nouă venea desigur să înlocuiască o alta, smulsă de pe carte sau cu carte cu tot, în 1653, pentru îndoita valoare a metalului și a meșterului.

Manuscrisul se păstrează acum la Dragomirna[2].

8. Pe un *Tetraevanghel* copiat, ilustrat cu multe miniaturi în plină pagină și în text, ferecat chiar de mitropolitul Anastasie Crimca, și dăruit mănăstirii Dragomirna în 1616, se citește „pe fila 2, caietul I, o notă polonă din 8 octombrie 1653. O altă notă scrisă de aceeași mână pe fila 1, purtând aceeași dată".

La 8 octombrie, 1653 lupta din șanțurile Sucevei se terminase [vezi prima parte a acestui articol, *Magazin istoric*, nr. 7/1993]. Căpitanii cazacilor urmau să depună jurământul de supunere a doua zi, apoi gloata se va urni spre Nistru. Însemnarea polonului trebuie situată în toiul acestor pregătiri de plecare. Pă-

cat numai că, din oprelistea cine știe cărui cenzor analfabet, nici această însemnare nu a putut fi publicată.

Manuscrisul se păstrează la Dragomirna.

9. În biblioteca Universității din Liov se afla, înainte de primul război mondial, un minunat *Tetraevanghel* copiat pe pergament și împodobit bogat, în trei ani de lucru, de la 1615 la 1617, de „zugravul" *(Živopisec)* Ștefan din orașul Suceava. Manuscrisul a fost comandat de mitropolitul Anastasie Crimca spre a fi dăruit vestitei mănăstiri Krehov, din Galiția, al cărei egumen a și fost înfățișat pe o pagină. Dar se vede că *Tetraevanghelul* nu a fost trimis la destinație, căci o însemnare românească spune: *„această s[vâ]ntă evanghelie au fost robită de cazaci, când au prădat mănăstirea Dragomirna, și [o] au răscumpărat Enie Hadâmbul biv-cămăraș, și iarăș au dat-o la Dragomirna, de unde au fost nainte, printru sufletul dumisale și al părinților dumisale.* [Cuvintele următoare sunt în slavonă:] *Vecinica lor pomenire. În zilele piosului și binecredinciosului Domn al nostru, Ioan Gheorghe Ghica voevod și ale fiului său Grigorie voevod. În anul 7166 [1658], luna august, 8 zile".*

E curios totuși că, deși restituită la altarul său în 1658, evanghelia „robită" se află tot printre străini. Să fi fost luată iarăși de vreo năvală de cazaci ori de poloni?

Pornind de la mărturiile sigure, se poate ușor presupune că și alte manuscrise de la Dragomirna au fost înstrăinate de profanatorii de biserici conduși de Timuș. Ca să ne dăm seama de însemnătatea acestor pierderi, e destul să aruncăm o privire asupra risipei în care se găsește astăzi tezaurul artistic alcătuit la mănăstire de vrednicul său întemeietor, mitropolitul Anastasie Crimca. Din cele 25 de manuscrise pe

(Continuare în p. 13)

---

cazacii și cu... viclenie a prădat mănăstirea și a luat și această carte. Și de la ei, după câtăva vreme, după ce a găsit-o în țara căzăcească, [a luat-o] pan Saul, marele vameș, multgreșitul în fața lui Dumnezeu, și cu jupâneasa lui, Erina, și a dat pe ea 13 boloboace de miere, întocmai. Și apoi au dăruit-o acolo, la sfânta mănăstire Dragomirna, ca să le fie lor în vecie amintire și întru pomenirea părinților lor. Iar sfinții călugări care sunt locuitori acolo să-l pomenească în sfântul pomelnic și în dumnezeiescul jertfelnic. În anul 7165 [1656] iunie 2".

[1] Tot după G. Popescu-Vâlcea: „Eu, Eustatie Zaremba, târgoveț din Lvov, născut în țara Munteniei, în localitatea Târgoviște, încredințându-mă că această carte, numită Liturghier, este proprietatea sfintei mănăstiri Dragomirna, eu am cumpărat-o de la un soldat, ruptă și fără pereți, am legat-o și am trimis-o înapoi, pentru mântuirea mea și a părinților mei" (urmează un mic pomelnic).

[2] Tot după G. Popescu - Vâlcea: „Sfânta Psaltire este legată în argint și aurită de către Ecaterina, doamna domnului nostru, Io Vasile voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, și răscumpărată de la un ostaș, atunci când s-a prădat mănăstirea de către cazacii lui Timuș Hmelnețki, la anul 7162 (1653), luna septembrie, în 28 zile, și reintoarsă din nou acelei mănăstiri Dragomirna".

Fiecare civilizaţie se constituie şi evoluează în jurul unui centru sacru. Olimpul pentru grecii antici, Muntele Meru pentru hinduşi, Fujiyama pentru japonezi, Ierusalimul pentru mozaici şi creştini, Mecca pentru musulmani au fost sau sunt încă centre ale unor mari spiritualităţi şi, în conştiinţa adepţilor acestora, centre ale lumii. Pentru că fiecare spiritualitate a întemeiat o „lume", un mare imperiu, cu vocaţie universală, deci „central" (numele tradiţional al Chinei, de pildă, este „Imperiul de mijloc", adică din centrul lumii). O spiritualitate are, pe lângă centrul său principal, şi centre regionale, locuri sacre la fel de venerate pentru zeci de milioane de oameni, obiective anuale de pelerinaj, de călătorii rituale. Aceste centre şi locuri sacre, creatoare de valori de cultură şi civilizaţie universală în istoria umanităţii, ne-am propus să le prezentăm în serialul pe care l-am început în nr. 7/1992.

LOCURILE SACRE ALE ISLAMULUI

VIRGIL CÂNDEA

Cum devii hagiu

Care sunt locurile sacre ale islamului?

Profetul religiei musulmane, Muhammad, s-a închinat mai întâi lui Allah îndreptându-se către Ierusalim, centrul sfânt al Tradiţiei din care şi doctrina lui se trăgea, asemenea celor mozaică şi creştină. Dar la 16 ani după Hegiră (fuga lui de la Mecca la Medina, în anul 622, socotită ca început al religiei islamului), Profetul a hotărât că adepţii lui se vor închina de atunci înainte către templul Kaaba din Mecca, devenit astfel primul sanctuar al credincioşilor lui Allah. După tradiţia musulmană, acest templu a fost ctitorit de însuşi patriarhul Abraham (Avraam) şi de fiul său Ismail, căruia arhanghelul Gabriel i-a adus o piatră neagră din Rai. Este un meteorit — deci o stâncă extraterestră — venerat de beduinii deşerturilor arabe încă dinainte de islam.

Învăţatul principe Dimitrie Cantemir ne povesteşte în al său *Sistem sau Întocmirea religiei muhammedane* că „după porunca lui Dumnezeu, a început Avraam să zidească templul, toţi munţii au dat zeciuială de piatră, şi pietrele, fiind mişcate de o putere nevăzută, singure au venit la clădire. Diavolul însă, vrând să pună piedică unui lucru atât de sfânt şi binefăcător pentru toţi oamenii, a risipit de mai multe ori pietrele adunate şi îngrămădite de munţii înşişi. Atunci Avraam, luând dintre acelea trei pietre, l-a lovit tare pe diavol şi l-a alungat". Spune legenda că deşi pietrele, varul şi celelalte materiale se aşezau singure, zidirea nu depăşea statura unui om. Cerându-i Avraam ajutor lui Dumnezeu, acesta l-a sfătuit să facă de grabă acoperişul. „După săvârşirea acestui lucru, zidurile templului au ieşit cu încetul din pământ crescând ca un pom. Şi astfel, sporind din zi în zi, au ajuns la desăvârşire şi la o înălţime potrivită şi corespunzătoare temeliilor. Aşa a fost săvârşită în chip miraculos lucrarea templului meccan".

Pelerinajul la Mecca este o datorie şi un ideal pentru orice musulman, fie el de tradiţie sunnită sau şiită. După împlinirea acestei datorii (în arabă *hajj*), el se va putea numi *hagi*, titlu pe care-l vor lua şi creştinii ortodocşi care au făcut pelerinajul la Ierusalim.

An de an, musulmanii din toate părţile lumii se îndreaptă către Mecca. Tot de la Cantemir ştim că în vremea lui, în fiecare an trebuia să călătorească la Mecca un număr de 14 000 pelerini. „Dacă acest număr nu se completează, sultanul trebuie să adune pe cheltuială proprie atâţia oameni săraci şi să completeze numărul stabilit". Pelerinii se adunau în trei

orașe mari: Istanbul, Cairo și Damasc. După ce petrec toți luna de post (Ramazan) la Damasc, pleacă spre Mecca, unde trebuie să ajungă cu trei zile înainte de Micul Bairam. Drumul era foarte greu, din cauza condițiilor naturale. „În câteva locuri — spune Cantemir —, cu ajutorul sultanilor turci, au fost făcute cisterne și hanuri mari, unde, dacă se întâmplă ploi îmbelșugate, se adună ceva apă. Dar de este secetă, toate rămân goale și uscate... De aceea, fiecare om își pregătește un vas cu apă făcut din piele, pe care, umplându-l cu apă, îl leagă sub burta cămilei, din care atât el cât și dobitocul lui au nevoie să-și potolească setea în acea mare atât de dogoritoare și clocotindă de fierbințeală. Și pentru aceste nevoi vine în ajutor sultanul, care poruncește ca mai mult de 2 000 de cărători de apă cu căpetenia lor, numită sakkabași, să-i urmeze pe călători". Pelerinajul se desfășoară potrivit unui ritual strict, supus unor condiții severe. Musulmanul trebuie să fie matur, sănătos, cu mintea întreagă și să dispună de mijloacele necesare nu numai pentru împlinirea pelerinajului, dar și pentru întreținerea celor rămași acasă. Drumul său trebuie să fie apărat, întoarcerea asigurată. Dacă el însuși nu poate călători, va însărcina cu acest pelerinaj un alt credincios. O femeie musulmană nu poate însă călători la Mecca decât însoțită de bărbatul sau tutorele ei. La Judecata de apoi se va ține seamă de faptul că musulmanul defunct n-a făcut pelerinajul datorat la Mecca. Dar cel ce nu și-a împlinit datoria o poate lăsa, prin testament, altui credincios.

La Mecca, pelerinul va vizita și se va închina la izvorul Zem-zem (țâșnit miraculos din nisipuri pentru pruncul Ismail, părăsit împreună cu mama sa Agar în deșert), va parcurge valea Mina, va face o jertfă pe câmpia Araf etc. El va avea privilegiul de a intra în Kaaba și de a săruta piatra sfântă, „ceea ce îi va da o desfătare cerească", sau măcar o va atinge cu piciorul, ori cu vârful toiagului său de pelerin, pe care îl va săruta apoi. Și va înconjura piatra de șapte ori. Așa va deveni el *hagiu*.

Kaaba este un templu de formă cubică, având laturi de 12 metri. În fiecare an, el este acoperit, în perioada pelerinajului, cu o broderie scumpă oferită de o țară a islamului. Interiorul este dominat, spre sud-est, de piatra neagră fixată pe perete la un metru și jumătate înălțime.

Piatra suspendată

Dar musulmanul credincios este ținut să facă pelerinaje și în alte locuri sfinte ale islamului. Ele sunt Medina, Ierusalimul, Damascul și Sfânta Sofia din Constantinopol, catedrala creștină ctitorită de împăratul Justinian, schimbată în moschee de Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului.

Medina („Cetatea Profetului") găzduiește mormântul lui Muhammad, ceea ce explică îndeajuns veneratia credincioșilor islamului. Iată cum îl descria principele moldovean: „gropnița lui e făcută din piatră de marmură, acoperită cu o boltă rotundă, iar pe deasupra bolții expus un văl negru zis *undulata* [de catifea]". O legendă spune că „un împărat oarecare al Persiei, vrând să viziteze Mecca, schimbându-și hainele (căci împăraților nu li se cuvine să-și părăsească împărăția și cârmuirea poporului lor pentru a vizita locurile sfinte, depărtându-se așa de mult de centrul stăpânirii lor), a venit la Medina, unde, promițând o mare sumă de bani șeicului ce păzea (sau, ca să zicem așa, celui mai mare), l-a rugat foarte stăruitor să binevoiască să-i arate corpul Profetului. Șeicul deși era iubitor de argint, totuși fie că n-avea ce să arate, fie că socotea că omul era nevrednic de o vedere atât de fericită, a zis: «Îți pot arăta corpul Profetului și moaștele lui sfinte, dar cum poți tu îndrăzni cu acești ochi, care izvorăsc păcate și sunt orbiți de tina fărădelegilor, să privești la cele lumi-nate de strălucire dumnezeiască?». Împăratul a răspuns: «Să dea Dumnezeu ca în acel moment să mă lipsesc cu totul de acești ochi păcătoși, numai să mă învrednicesc o dată să-i văd corpul»".

Iar despre sultanul Bâyezîd II (1484-1512) ne povestește că atunci „când a murit tatăl său, Mehmed al II-lea, fiind chemat de popor să primească tronul de împărat, a refuzat să vină, zicând că și-a pus în gând un drum la Mecca și Medina, «și nădăjduiesc — a zis — să fiu mai fericit dacă voi săruta sfântul trup al lui Muhammad și dacă voi șterge cu fața pulberea pe care au călcat picioarele lui decât să mă sui pe tronul lumii întregi». Și așa, încredințând conducerea fiului său Korkud, a amânat cu nouă luni preluarea imperiului, adică până când, vizitând Mecca, s-a întors la Constantinopol".

În Ierusalim (în arabă Kuds aș-șarif, „Sfânta sfintelor") se află celebra Kubbet es-Sahra (Templul Stâncii), zidită după tradiție, pe locul Templului împăratului Solomon; de fapt, o ctitorie a califului umayyad Abd el-Malik, din anii 687-691. În acest lăcaș se află stânca de pe care Profetul Muhammad și-a început ascensiunea la cer *(miraj)*, relicvă care se bucură de veneratia deosebită a musulmanilor. Episodul ne este astfel descifrat de Cantemir: „într-o zi Muhammad cânta ceasurile de dimineață la Mecca și, isprăvindu-le, a spus către oamenii săi: «O voi, oamenilor, vedeți puterea și măreția lui Dumnezeu! Ieri, după ce am plecat de la voi, a venit la mine Gabriel, după ultimele rugăciuni de seară, și mi-a zis: „O, Muhammad, Dumnezeu îți trimite pace și-ți poruncește să-l vizitezi". Iar eu i-am răspuns: „Unde-l pot vizita?". Și a zis: „În locul unde este el"... Și mi-a adus un dobitóc mai mic decât catârul, însă mai mare decât măgarul, al cărui nume e Burak (adică o făptură nouă și mică, pe spinarea căreia trebuia să fac acel drum...). Dar când am vrut să încalec pe dobitocul

acela, n-a vrut și a fugit de la mine. Și i-a zis Gabriel lui (căci dobitocul acela și înțelegea, și grăia cu limbă omenească): „Ține-te tare, o, fericitule, căci Muhammad este cel care vrea să se suie călare pe tine"... și apoi am încălecat pe dobitocul acela care mergea cu un umblet liniștit și unde vedea înaintea lui cu ochii orizontul, acolo își punea copita piciorului. (Lucru pe care cei învățați așa îl tâlcuiesc: întrucât ochiul nu vede decât ceea ce intersectează orizontul din locul pe care se află, așa dobitocul acela, cu un singur pas, întindea piciorul până la o asemenea distanță, încât putea ajunge la orizontul văzut de el mai înainte; și așa, dacă s-ar fi uitat la punctul Zenit, cu o singură ridicătură de picior de la pământ ar fi ajuns în mers chiar până la primul cer sau, după cum spun alții, tâlcuind mai mult geometric, într-un singur ceas ar fi făcut cale de cinci sute de ani). Încălecând deci (spune Muhammad) pe dobitocul acela, am venit la casa sfântă Ierusalim într-un timp mai scurt decât s-ar împlini o clipită de ochi, și m-a dus Gabriel la Hieron *(Harem șerif*, despre care vezi mai pe larg în capitolul *Despre Mecca)* și, punându-mă pe o piatră mare, a zis: „Coboară acum, căci de pe această piatră se cuvine să te sui la cer": și m-am coborât... Iar Gabriel a legat de piatră dobitocul cu brâul său și luându-mă pe umerii săi, a zburat la cer; însă Burak după mine, piatra după Burak, unul după altul, au început să se înalțe în urma mea în cer, de parcă eram lipiți. Gabriel, întorcându-se către mine, a zis: „Pe tine îmi este poruncit să te duc în cer, iar nu pe dobitoc și piatra". De aceea, am zis către Burak: „Rămâi, preafericite", și îndată, împreună cu piatra, au rămas atârnând nemișcați în același loc în aer până la înapoierea mea». Despre această piatră se povestește că și acum ar atârna în aer".

Capul Sfântului Ioan Botezătorul

În cer, Muhammad i-a cerut lui Dumnezeu să i se arate, dar acesta i-a spus „că este cu neputință să vadă ființa lui așa cum este el în sine, întrucât este un lucru care n-are nici o formă, nici un chip și nici o descriere. De aceea Dumnezeu nu poate fi văzut de ochiul omenesc, nici cuprins de minte... Încă a mai îndrăznit Muhammad să ceară de la Dumnezeu puterea și îngăduința de a face minuni, cu care să-și poată convinge poporul că el este adevăratul profet al lui Dumnezeu. Dumnezeu i-a răspuns grăind: «Minunile nu-ți vor lipsi, însă nu voiesc să te trimit cu puterea minunilor, ci cu puterea sabiei, căci, dacă numai cu minuni te voi trimite, chiar din pricina acelor minuni ți se va întâmpla și ție ce s-a întâmplat profeților trimiși de mine înainte de tine. Dacă se va îndoi cineva de adevărul tău,

În p. 9: *mimbarul - corespondentul amvonului - din marea moschee umayyadă din Damasc*

O gravură a templului Kaaba realizată în veacul trecut de englezul Hedley Churchward, convertit la islam

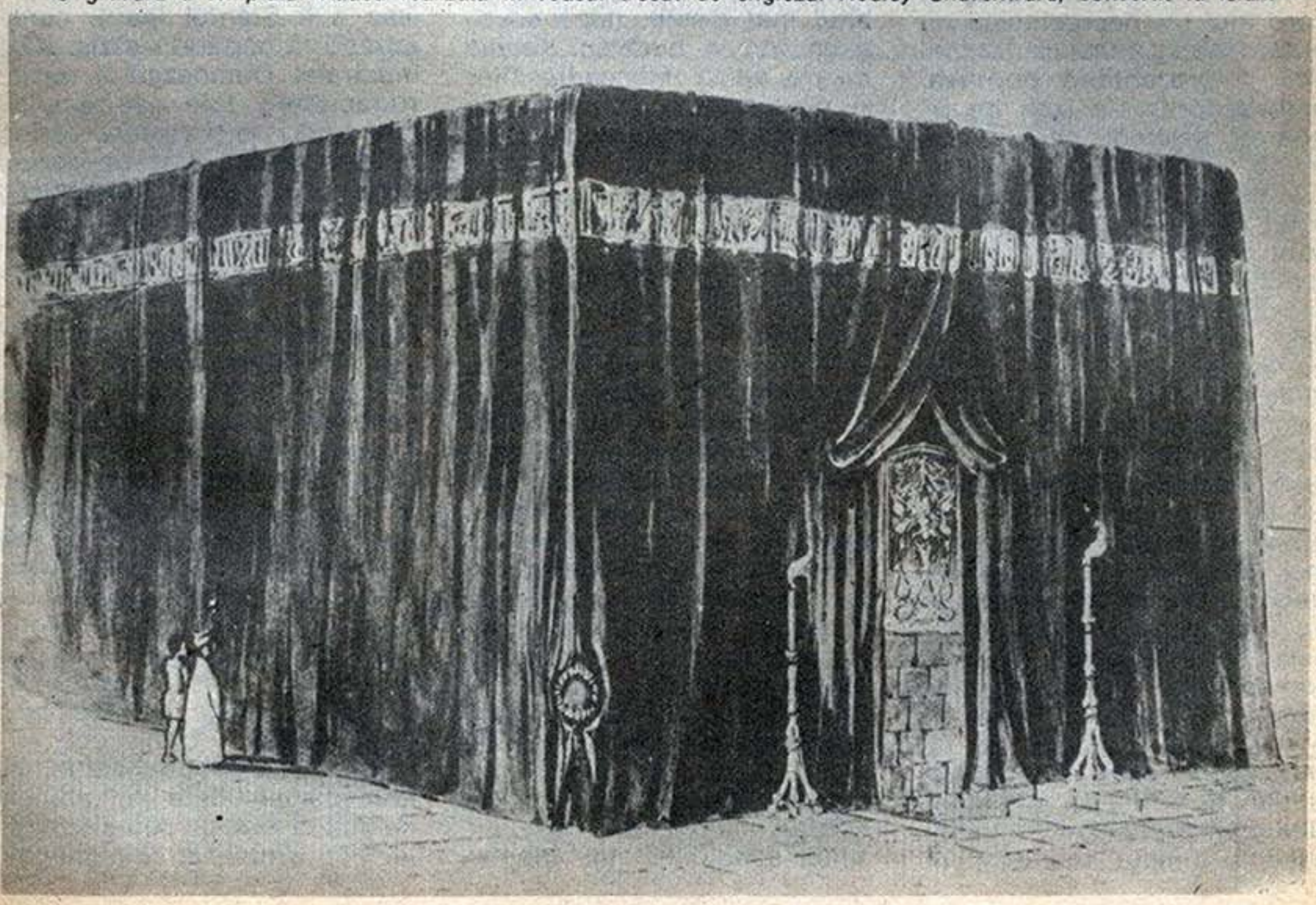

nimic altceva să-i spui decât că eşti profet trimis de mine. Iar dacă nici aceasta nu o va crede, spune-i: „Tu vezi-ţi de lucrurile tale, eu de-ale mele"». Iar cele mai de seamă minuni vor fi învingerea popoarelor cu sabia, doborârea împărăţiilor, dărâmarea cetăţilor".

Pentru a sublinia caracterul sacru al acelui centru de spiritualitate şi veneraţia cu care îl cinsteau credincioşii musulmani, principele Moldovei ne relatează (în legătură cu Templul Stâncii din Ierusalim, numit şi *Haram eş-Şarif*, sau „Templul cel Mare") următoarea întâmplare. Un ambasador olandez care petrecuse cu folos mulţi ani la Curtea otomană (şi pe care l-am identificat cu Cornelius Haga, amestecat şi în politica Ţărilor Române din prima jumătate a secolului al XVII-lea) a cerut o favoare sultanului, înainte de a-şi părăsi postul, şi anume, să i se permită vizitarea Templului Stâncii din Ierusalim. Sultanul i-a împlinit dorinţa şi i-a dat o poruncă scrisă către şeicul care veghea la buna rânduială a acestui lăcaş în care nici un necredincios nu putea intra. Ajuns la Ierusalim şi prezentând porunca, ambasadorul s-a izbit de rigoarea şeicului care, după multă chibzuială, i-a spus: „Domnule ambasador, e adevărat că prin legea Profetului sunt obligat să ascult de poruncile împărăteşti [...] Scrie şi porunceşte Sultanul ca ţie, deşi om necredincios, să-ţi fie deschis templul *harem* [adică interzis — *n.n.*] şi tainele noastre să ţi se descopere. Aşa să fie. Dacă doreşti, intră. Dar trebuie judecat şi faptul că hotărârea porunceşte să ţi se îngăduie numai intrarea nu şi ieşirea. Deci, dacă vrei să intri şi să nu mai ieşi de acolo niciodată, e foarte bine". Evident, ambasadorul a renunţat la ambiţia sa, mulţumindu-se cu o descriere a stâncii de pe care Muhammad se înălţase la cer (el dorea să afle dacă este, cum se spunea, suspendată în templu sau doar fixată în perete) furnizată prin vicleşug de un călugăr maronit.

La Damasc, credincioşii fac pelerinaje la Moscheea califilor umayyazi, lăcaş creştin, ctitorit de împăratul bizantin Theodosius (379-395) pe locul unui mai vechi templu consacrat lui Jupiter Dolichenus, prefăcut în moschee în 708 de califul Walid. În el se află mormântul (de fapt doar capul) Sfântului Ioan Botezătorul (venerat şi de musulmani), iar lângă poarta de nord mausoleul vestitului sultan Saladin, biruitorul cruciaţilor, mort în 1193 *(Magazin istoric,* nr. 3/1975).

Mecca săracilor

În sfârşit, între locurile sfinte ale islamului, trebuie menţionată biserica Sfânta Sofia din Istanbul. Să facem apel tot la învăţatul principe Cantemir, un cunoscător avizat al lumii islamice: „Al cincilea şi cel de pe urmă loc care e respectat la ei este Sfânta Sofia din Constantinopol, pe care o numesc cu un nume simplu *Aia Sofia,* iar cu altul mai cinstit, după socoteala lor, o numesc *Keabei fukara,* adică «Mecca lipsiţilor şi nevoiaşilor». Şi afirmă că dacă vreun om sărac vrea din toată inima să viziteze Mecca, însă n-are avere îndeajuns spre a face această călătorie, vizitând templul Sfintei Sofia şi făcând în el rugăciuni cu acelaşi gând şi curăţenie a inimii ca şi cum ar fi în templul de la Mecca Dumnezeu va primi rugăciunea lui la fel ca pe a celor care, având avere, vizitează Mecca. Despre această cinste şi sfinţenie a Sfintei Sofia voi expune acum cele citite într-o carte numită în vechime *Ianko bin Madian*... Există o cărţulie care nu conţine nimic altceva într-însa afară de zidirea minunată a Sfintei Sofia. În ea scrie astfel: Când înflorea la Mecca Muhammad prorocul, era la Constantinopol un împărat grecesc cu numele *Ianko bin Madian,* adică Ianco fiul lui Madian (de unde au născocit un astfel de nume vă spun cu sinceritate că n-am putut afla). Acesta, începând să zidească templul Sfintei Sofia, multă şi nenumărată bogăţie a cheltuit şi a pierdut-o în zadar, fără a spori deloc, pentru că tot ce lucrau pietrarii ziua se dărâma noaptea. Ianco bin Madian, nemaiputând suporta atâta osteneală şi începând să i se golească vistieria, s-a gândit să oprească lucrarea începută. Într-o seară, mergând la biserica Sfântului Iahia, adică a lui Ioan Înaintemergătorul (care acum se află ruinată lângă palatul sultanului, în colţul cetăţii bizantine dinspre canal), şi făcând rugăciunile obişnuite creştinilor, îl ruga pe Dumnezeu să binevoiască a-i descoperi cauza pentru care clădirea se dărâmă în fiecare zi, deoarece el cu bună intenţie, spre slava lui Dumnezeu începuse s-o facă, deci de ce şi de cine este împiedicat? Când s-a întors acasă, a văzut în vis un om oarecare purtând pe cap o glugă verde şi îmbrăcat cu haine făcute din păr de cămilă (pe care ei înşişi îl tâlcuiesc a fi Sfântul Ioan), care intrând la împărat i-a zis: «O, împărate! Dumnezeu a auzit rugăciunile tale, de aceea m-a trimis să-ţi vestesc că în cetatea Mecca este un oarecare proroc al lui Dumnezeu, cu numele Muhammad. Aceluia i-a dăruit Dumnezeu această lucrare a ta şi cunoaşterea tuturor lucrurilor. De aceea, dacă vrei să săvârşeşti lucrarea începută, trimite-ţi solii la el şi cere-i să binevoiască a-ţi arăta planul şi aşezarea clădirii templului, căci acest templu se va numi al Înţelepciunii, de aceea nu-l poate nimeni zidi dacă nu va fi povăţuit de el şi numai lui îi este dată înţelepciunea şi cunoaşterea tuturor tainelor, atât dumnezeieşti, cât şi omeneşti». Deşteptându-se din somn Ianko bin Madian, fără zăbavă a trimis soli cu cele mai preţioase daruri la Muhammad, care pe atunci se afla la Mecca. Ajungând la el, i-au prezentat scrisorile şi

arătând cauza soliei lor i-au cerut să binevoiască a arăta această milostivire spre binele tuturor oamenilor. Muhammad, luând în palma mâinii puţin pământ şi scuipând de trei ori, a făcut tină şi suflând în ea a uscat-o şi a dat-o solilor zicând: «Să amestece împăratul vostru aceasta cu varul ce va fi pus la temelie, la ziduri şi la boltă şi pe lângă aceasta altarul să-l facă spre *kîble*, precum este templul din Mecca, iar nu la răsărit, cum aveau mai înainte nazoreii obiceiul să facă, şi astfel va sta clădirea aceea nesurpată în veci şi se va chema numele ei *Aia Sofia*» (şi cu adevărat altarul Sfintei Sofia se abate puţin de la linia echinocţiului pe linia spre vântul numit de marinari, cu o vorbă nemţească, de sud-vest). Şi astfel, luând trimişii acest scuipat al lui Muhammad, s-au întors la împăratul lor. Iar împăratul, din îndemnul lui Muhammad, a poruncit ca scuipatul acela să-l împartă în trei părţi, o parte s-o pună în varul care are să fie la fundament, altă parte în varul de la ziduri şi a treia parte în varul ce se pune la boltă. Cum s-a făcut aceasta, clădirea n-a mai căzut niciodată. Şi astfel lucrarea Sfintei Sofia a fost săvârşită, băsnesc ei, în chip minunat, prin scuipatul lui Muhammad şi din această cauză templul a primit îngăduinţa lui Dumnezeu ca să fie Mecca săracilor". La această legendă relatată de Cantemir am avea de adăugat doar faptul că misteriosul Ianko bin Madian, pe care principele nu îl putuse identifica, este Iancu de Hunedoara, eroul de la Belgrad, intrat, pentru vitejia lui, în folclorul otoman, dovadă a preţuirii oamenilor de calitate, chiar dacă fuseseră duşmani.

Astăzi, Sfânta Sofia este un muzeu, deschis tuturor şi la intrarea căreia călătorul nu mai trebuie să îşi lepede încălţările (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 2/1993). Cele cinci locuri sfinte ocupă un loc central în pietatea a circa şase sute de milioane musulmani din Asia, Africa şi Europa. Am putea adăuga că există şi alte locuri sacre ale islamului. Pe lângă cele descrise, care sunt obiective de pelerinaj atât pentru musulmanii sunniţi (ortodocşi), cât şi pentru cei imamiţi (cărora li se spune dispreţuitor *şiiţi*, adică dizidenţi), există locuri sfinte proprii acestora din urmă. Cel mai important este în Kerbela, unde Husein, al cincilea calif, a fost ucis în anul 680 de ostaşii lui Yazid, pretendent la titlul suprem. Mormântul lui Husein (Meşed Husein) este vizitat anual de sute de mii de credincioşi şiiţi. Dorinţa supremă a unui şiit este ca oriunde ar muri, oasele lui să odihnească în pământul sacru al Kerbelei, dar stăpânirea otomană care domina Persia a interzis în 1843 această practică.

Şi în România se află un loc sfânt musulman. Este oraşul Babadag, unde se află unul dintre mormintele lui Sari Salţîk Baba, sfânt din ordinul de dervişi bektaşi (secolul al XIII-lea), venerat de musulmanii de la noi şi din toată Turcia. Dar despre el vom scrie cu alt prilej. ■

MANUSCRISELE ROBITE DE CAZACI

(Urmare din p. 8)

care le-am putut reuni din activitatea acestui talentat prelat şi a ucenicilor săi numai şapte se mai păstrează în tezaurul de la Dragomirna; două sunt la Academia Română, unul a fost semnalat fără să se precizeze locul unde să găsea, în ţară, unul e la Viena, altul la Dresda. În schimb, patru exemplare se găsesc la Liov, şase la Moscova şi alte trei la Petersburg; adică, zece manuscrise în România, treisprezece în Ucraina şi în Rusia, şi două în Occident! Pe lângă cele răscumpărate, cine ştie câte altele s-au pierdut pe drumurile fără de întoarcere ale înstrăinării, după jaful cazacilor din 1653!

Niciodată nu se va şti, de pildă, câte manuscrise anonime — neiscălite sau a căror foaie cu obişnuita însemnare a copistului sau a donatorului s-a fărâmat sau a fost smulsă — s-au irosit din bisericile şi mănăstirile Moldovei, în aceste împrejurări. De multe ori, rămâi uimit să le găseşti în cine ştie ce unghere nebănuite. Într-o descriere a manuscriselor ce se păstrau pe la 1883 în biserica rusească din oraşul Przemysl, la frontiera Poloniei cu fosta U.R.S.S., aflu un *Tipic* „de la sfârşitul secolului XV", despre care se mai spune — desigur pe baza unor însemnări inedite — că „a aparţinut odinioară mănăstirii Sf. Vasilie cel Mare de la Dragomirna". Tot acolo se mai găseşte un exemplar asemănător, copiat în semi-uncială măruntă în secolul XVII. Deşi despre acesta din urmă nu ni se spune mai mult, putem bănui că şi el e moldovenesc, de vreme ce seamănă cu cel dintâi, căci se ştie că ductul caligrafic al copiştilor moldoveni era destul de deosebit de acel al pisarilor ruşi şi mai frumos, de altfel.

Dar iureşul cazacilor din august 1653 nu s-a oprit la Dragomirna. Alte pâlcuri au bătut la alte mănăstiri: Miron Costin le ştie, dar nu le numeşte. De aceea, manuscrisele care vin să precizeze mărturia, oarecum globală, a cronicarului, capătă o valoare şi mai mare. ■

(Va urma)

Un fruntaş naţional-ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

• Totul pornea de la nota lui Eugen Cristescu • Ică Antonescu a surâs, dar a tăcut • Ce forţă reprezintă comuniştii în România? • Ne despărţim amical, dar pe poziţii cu totul diferite • Se pune chestiunea unui memoriu al universitarilor • Maniu: „nu stau de vorbă, decât dacă se decide să plece de la conducere“ • Ştirbei şi Buzeşti au vorbit, dar au dezamăgit

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

Să parcurgem cel de-al treilea fragment pe care vi-l propunem spre lectură din Jurnalul **secretarului general adjunct al Partidului Naţional-Ţărănesc. Perioada la care se referă (29 ianuarie-2 februarie 1944), deşi scurtă, este extrem de densă în evenimente, cum va constata cititorul însuşi.**

1944

Sâmbătă, 29 ianuar... Curs toată dimineaţa. Pe la 12.30 îmi telefonează Rădulescu de la Preşedinţie că „a aranjat f. bine totul“ cu Ică şi că acesta mă aşteaptă la el, luni la ora 1.30. Rădulescu mă roagă să trec pe la el pe la ora unu pentru a mă pune în curent „cu unele lucruri“. Telefonul lui îmi aduce liniştea necesară după o săptămână atât de agitată.

Seara, între 6 şi 10.30, şedinţă cu câţiva prieteni la doctorul Stănculescu. Merge şi Lupu cu fratele său Costache. Mai sunt prezenţi: Negrei, Ghiţă Pop, Aurel Dobrescu, T. Roxin, Hoisescu şi Ilie Lazăr. Se discută situaţia externă. Negrei vorbeşte despre situaţia militară de pe frontul rus şi italian. Hoisescu se ocupă de situaţia economică din Germania şi ţările ocupate de ea. Ghiţă Pop şi Ilie Lazăr dau o serie de informaţii privitoare la moralul nemţilor din Transilvania. Dobrescu şi Roxin fac o analiză amănunţită a situaţiei politice din Ungaria unde, după ei, lumea politică e f. alarmată de situaţia militară de pe frontul rus şi face presiuni asupra lui Horthy să pună capăt războiului. Dobrescu se teme serios „ca nu cumva ungurii să ne ia înainte şi să se înţeleagă cu anglo-americanii“. Ghiţă Pop e aproape convins că aşa se va şi întâmpla „şi asta cât de curând“. Lupu nu crede că ungurii s-ar putea despărţi de nemţi tocmai acum „căci ar risca să fie făcuţi praf de Hitler care şi aşa nu-i poate înghiţi“. Eu mă ocup în câteva cuvinte de situaţia externă, pornind de la declaraţia recentă a lui Eden în chestiunea polonă. În concluzie, eu susţin că la ora aceasta când ruşii sunt pe punctul să elibereze aproape tot teritoriul ocupat de nemţi şi aliaţii lor, un lucru e definitiv sigur, nici o pace separată anglo-germană nu mai este posibilă, după cum nici o înţelegere Hitler-Stalin nu mai este de domeniul realităţii. Lupu e de aceeaşi părere. El trage concluzia din tot ce s-a vorbit în seara aceasta şi cu care toţi cei prezenţi suntem de acord, că „trebuie să ne despărţim de nemţi cât mai repede cu putinţă“...

Luni, 31 ianuar. La ora unu am văzut la Preşedinţie pe Rădulescu, care s-a arătat şi de data aceasta f. binevoitor faţă de mine. După ce i-am arătat în câteva cuvinte că în dosarul meu nu este absolut nimic care m-ar putea jena,

el m-a prevenit, cu rugămintea de-a păstra „secretul cel mai absolut", că și el este de aceeași părere dar că ceea ce l-a înfuriat pe mareșal a fost nota lui Cristescu care a însoțit dosarul cu interceptarea conversațiilor mele telefonice. Rădulescu a scos dintr-o mapă o copie de pe această notă, pe care mi-a citit-o dar n-a voit să mi-o dea. În ea, Cristescu scotea în evidență ideea centrală care se desprinde din toate conversațiile mele telefonice și anume, că eu depun „o vastă activitate", în calitate de secretar general adjunct, „în pregătirea unui complot în genul celui din Italia, al mareșalului Badoglio, pentru arestarea mareșalului". Pentru aceasta „eu mențin relații strânse cu fruntașii comuniști și legionari și cu unii generali, dintre cari, unii, din guvern". Am pufnit de râs, explicându-i în câteva cuvinte care este substratul conversațiilor mele cu acești fruntași politici și cu cei câțiva militari pomeniți în nota lui Cristescu. Rădulescu m-a rugat ca în discuția cu Ică și cu mareșalul să insist în special asupra legăturilor mele cu militarii și cu fruntașii legionari și comuniști.

La 1.30 precis am intrat la Mihai Antonescu. M-a primit cu zâmbetul pe buze, invitându-mă pe un ton f. amical să stau jos. „Așa cum am spus și anul trecut d-lui mareșal, când i-am explicat legăturile mele cu dl. general Șova, că Eugen Cristescu nu merită locul pe care-l ocupă, întrucât l-a indus în eroare, tot așa îți repet și ție astăzi, am început eu, că acest individ, datorită incompetenței sale totale, l-a indus din nou în eroare, dând o interpretare cu totul falsă conversațiilor mele telefonice cu militarii și fruntașii politici, pomeniți în ele". Timp de o jumătate de oră, i-am explicat în ce constau aceste legături. Șova mi-a dat o mașină să-l transport pe tata, operat de un picior, să-l transport la Bogdănești; i-am cerut dacă poate pune la dispoziție vărului meu, Mihai Băcescu, subdirector la Muzeul Antipa, un vas cu care să poată face cercetări în Marea Neagra, împreună cu biologii de la Institutul Agigea. Generalul Negrei este șeful nostru de organizație de la Vaslui, vechi prieten al dr.-ului Lupu. Cu generalul Dragalina am vorbit o singură dată, în legătură cu un raport al fratelui meu Niculai, preot în județul Cernăuți, despre unele nereguli în acel guvernământ. Cât despre generalul Cihoski, fost ministru de război într-un guvern Maniu, am rămas prieteni, de când am făcut parte din Comisia de anchetă Skoda. Îl văd, de altfel, f. rar. Pe generalul Ștefan Ionescu, zis Țiganul, l-am întâlnit de două ori, anul trecut, în familia inginerului Mihăilescu, pe care n-o mai frecventez. „Poate trage cineva concluzia că eu complotez cu acești oameni pentru răsturnarea regimului?" Ică a surâs, la această întrebare, dar a tăcut.

Am continuat cu fruntașii politici. Pe Chirnoagă îl cunosc din 1915, când eram amândoi studenți și luptam pentru intrarea României în război, alături de Quadruplă; între politica lui legionară și a mea, democrată, ne desparte cerul de pământ. Cu P.P. Panaitescu sunt prieten ca istoric și coleg de facultate. Cât despre politica lui legionară, este aceeași prăpastie ca și cu Chirnoagă. Trec la comuniști. Sunt coleg cu Constantinescu-Iași din 1915, când eram amândoi studenți la istorie, la Iași. „Ce forță reprezintă comuniștii din România, am continuat eu, ca să complotăm cu ei răsturnarea regimului?" „Nu mai continua, m-a întrerupt Ică, m-ai convins definitiv că... Cristescu ne-a vârât într-o încurcătură idioată și va trebui sancționat". Furios, a pus mâna pe telefon și-a vorbit cu mareșalul. „Am în biroul meu pe Hudiță care mi-a explicat f. convingător că este victima unei înscenări grotești..., vă rog să-l primiți să vă explice și d-stră cât s-a înșelat de mult Cristescu în concluziunile sale". N-am auzit ce i-a răspuns mareșalul, însă după ce a pus telefonul în furcă, el mi-a spus că mareșalul acceptă să mă primească la o dată care-mi va fi comunicată. I-am mulțumit pentru actul de dreptate pe care mi-l face.

Am trecut la politică, deși nu aveam chef de așa ceva. El m-a întrebat cum mai văd situația externă. „Așa am văzut-o totdeauna, i-am răspuns eu, ne aflăm în ultima fază a războiului, care cred că se va termina anul acesta cu înfrângerea definitivă a Germaniei". Ică avea pregătit un întreg discurs din care am reținut următoarele. El recunoaște că „o victorie totală a nemților este acum exclusă", însă el e convins că „se va ajunge la o pace de compromis, întrucât nemții sunt încă destul de tari pentru a o impune. Mareșalul, ca militar, s-a ambalat și-a crezut în victoria lor totală, lucru de care eu m-am îndoit tot timpul; astăzi vede și el că s-a înșelat și e de acord complect cu mine", a continuat Ică, spre marea mea surprindere. În continuare, el mi-a spus că în ce privește relațiile noastre cu anglo-americanii „din faza de tatonare au intrat acum în una de lucruri mai concrete" și că de aceea, el l-a convins pe mareșal să accepte plecarea lui Știrbei la Ankara pentru ca „să folosească bunele oficii ale turcilor în vederea unei apropieri de anglo-americani". Ică e convins că Anglia nu poate lăsa Europa centrală și Balcanii pe seama „Sovietelor care s-au dovedit mult mai puternice din punct de vedere militar decât se credea, la începutul războiului". Din rapoartele agenților noștri în afară „reiese f. clar că nu numai Londra dar chiar și Washingtonul cunosc și înțeleg f. bine poziția țării noastre, care nu putea face altceva decât să meargă cu nemții față de porcăria care ne-au făcut-o rușii. Apropos, continuă Ică, dl. Maniu cum mai vede situația, e tot așa de pornit în contra noastră?" „El e convins, ca și mine, că anglo-americanii nu vor trata cu nemții nici o pace de

compromis și că noi trebuie să ne despărțim de ei, înainte ca rușii să ajungă la Nistru. El și cu noi toți membrii biroului suntem gata să intrăm într-un guvern național, prezidat de mareșal, dacă sunteți de-acord să încetați ostilitățile; altfel, mergem la dezastru".

Ică mi-a explicat pentru ce o desprindere de nemți, în situația de azi, e cu neputință „chiar dacă am vrea-o noi". „Și-apoi, continuă el, cât timp mai sunt șanse pentru o pace de compromis, nu crezi că ar fi o mare imprudență din partea noastră să riscăm o ruptură cu ei?" Fără să mai aștepte răspunsul meu, Ică a continuat să-mi vorbească de atitudinea lui față de nemți. „De câte ori am vorbit cu Hitler, cu Ribbentrop, cu Goering sau cu reprezentanții lor de la București, totdeauna le-am vorbit răspicat în privința drepturilor noastre asupra Ardealului de Nord, am apărat totdeauna cu energie drepturile suveranității românești asupra tuturor teritoriilor noastre; sunt convins că am fost înțeles și nu mă îndoiesc o clipă că în cadrul unei păci de compromis nu am fi susținuți de nemți cu toată căldura".

Cum aveam impresia că nu mai termină, am încercat să mă ridic pentru a pleca, spunându-i că după părerea mea el se înșeală din nou și că de data aceasta nu mai este timp de ezitări, catastrofa bătând la ușă". Apropos, îmi spune Ică ridicându-se și el în picioare, nu crezi că dl. Maniu ar face bine să-l vadă pe mareșal și să aibă cu el o discuție lămuritoare în toate aceste probleme? O astfel de întrevedere ți-ar putea servi și ție, căci ea ar putea învinge ultimele ezitări ale mareșalului pentru a-ți semna decretul". I-am răspuns prompt că nici nu vreau să aud să intervie vreun prieten politic în chestiunile mele personale, iar cât de întrevederea Maniu-Antonescu sunt convins că ea este imposibilă, întrucât ar fi jenantă pentru amândoi, mai ales dacă se poate ajunge la o înțelegere de guvern național, pe care eu o doresc din tot sufletul. Ne despărțim amical însă pe poziții cu totul diferite. L-am lăsat oftând din greu, la ultimele mele cuvinte privitoare la guvernul național. Probabil știe el mai mult decât poate vorbi pentru ce mareșalul nu poate accepta soluția noastră. Audiența a durat exact o oră jumătate.

Deși era ora 3 când am ieșit de la Ică, am trecut pe la Rădulescu să-i spun ce am aranjat. Am stat un sfert de oră. Când i-am spus că Ică mi-a sugerat ideea unei întrevederi Maniu-Antonescu care mi-ar fi și mie utilă, el a surâs, lăsându-mi a înțelege că în atitudinea mareșalului în chestiunea decretului meu n-a lipsit și acest scop. I-am promis din nou lui Rădulescu să ne vedem îndată ce mi se va semna decretul.

După masă la ora 6 am trecut la facultate să văd pe Petrovici, care-și deschide astăzi cursul său cu studenții. L-am găsit înconjurat de un grup de profesori cari îi fac mare curte, asistând la lecția lui de deschidere. Printre ei se aflau: Șerban, Basil Munteanu, Ralea, Rosetti, Oprescu, Dragoș Protopopescu, Giurescu, Bagdasar etc., etc. L-am luat de-o parte și l-am pus în curent cu audiența mea la Ică, spunându-i că probabil voi fi primit zilele acestea și de mareșal. L-am rugat să pregătească pentru el un nou decret, întrucât primul este anulat prin rezoluția pusă pe el! A răsuflat și el ușurat că se termină cu bine „această chestiune cu bucluc", cum zice el. Ne-am înțeles să ne vedem de îndată ce voi vorbi cu mareșalul. Cu ceilalți colegi prezenți n-am putut sta de vorbă, ei însoțind pe Petrovici în sala de curs. Aș fi rămas și eu dacă eram liber. La ora șase aveam întâlnire la Hulubei cu Popa, Ionescu T. și Bordeianu.

Am ajuns la Rectorat cu jumătate oră întârziere. Le-am făcut un scurt rezumat al celor discutate cu Ică. S-au bucurat toți de succesul meu. Hulubei și Popa sunt siguri că mareșalul a sperat să fie rugat în chestiunea mea de către Maniu și Lupu „pentru a trage o poliță de recunoștință asupra lor". I-am rugat să nu ebruiteze ceea ce mi-a spus Ică, în legătură cu situația externă pentru a nu avea neplăceri. Hulubei ne-a mărturisit că și lui Ică i-a spus exact aceleași lucruri și că el i-a replicat net că se înșeală complet, întrucât anglo-americanii nu vor trata niciodată cu Hitler. „Eu i-am spus lui Ică, continuă Hulubei, să facă bine și să deschidă ochii mareșalului, să pună capăt războiului înainte ca rușii să treacă Nistrul, căci altfel s-ar putea ajunge la un război civil". Grigore Popa, Ionescu T. și Bordeianu l-au felicitat pentru acest răspuns. Eu am profitat de această ocazie pentru a ridica din nou chestiunea unui memoriu al universitarilor, de adresat mareșalului pentru a pune capăt războiului. Hulubei crede că „n-a sosit încă momentul" și că „mai mult efect pot avea asupra lui demersurile personale, făcute în mod amical, decât printr-un act public". Ionescu T. și Bordeianu susțin același lucru, invocând argumentul că „atâta timp cât Antonescu mai crede posibilă o pace de compromis, un memoriu al universitarilor mai mult l-ar irita decât să-l convingă, Popa și cu mine combatem părerile lor, susținând că „e prea târziu ca să mai așteptăm până s-o lămuri el că se înșeală și de data aceasta și că ne putem aștepta dintr-o zi în alta, la trecerea rușilor peste Nistru". Popa se angajează să reia discuțiile cu prietenii lui de la medicină, în vederea alcătuirei acestui memoriu. Ne despărțim fără să fi putut cădea de acord cu ceilalți. În realitate, ei se tem pentru situațiile lor. Popa rămâne același om curajos și onest ca și acum 29 de ani când luptam împreună ca studenți pentru intrarea în război alături de Franța și de aliații ei...

Marți, 1 febr. Ședință de birou la Mihai Popovici la 11 dimineața. Lipsește Mihalache, Maniu este de ieri seara

în Capitală. Vorbește primul Lupu, care se ocupă de panica din Bucovina și Basarabia față de apropierea rușilor de Nistru. „Lumea începe a fugi spre interiorul țării, zice el, iar administrația lui Antonescu face eforturi disperate s-o împiedice cu forța". Popovici îl complectează pe Lupu cu informația pe care o deține de la Malaxa, că Antonescu este definitiv hotărât să evacueze administrația din Basarabia, Moldova și nordul Bucovinei spre interiorul țării, fiind hotărât să continuie războiul alături de nemți „orice s-ar întâmpla". Citesc memoriul pentru Antonescu, cerut de Lupu, în chestiunea evacuării populației și administrației. Toți membrii Biroului îl aprobă. Maniu insistă pe lângă Lupu să ceară cât mai repede audiență lui Antonescu „și să-i scoată din cap această nouă bazaconie care frizează nebunia". Ghiță Pop e f. alarmat de situația din Ungaria, unde „se petrec lucruri primejdioase pentru noi". „Și sașii din Brașov știu, zice el, că ungurii tratează cu anglo-americanii ieșirea din război, cu condiția să li se asigure Transilvania în întregime". Popovici și Maniu confirmă spusele lui Pop. Eu le fac o scurtă expunere a situației externe, ocupându-mă de ultimul discurs al lui Hitler, precum și de declarațiile lui Eden cu privire la problema poloneză. Ajung la concluzia că anglo-americanii, departe de-a se alarma cum pretind nemții, de victoriile rusești, sunt f. bucuroși și hotărâți să lupte alături de Soviete până la distrugerea totală a armatei germane. Le-am povestit la sfârșit discuția mea de ieri cu Mihai Antonescu și noua teză a acestuia, deci și a mareșalului, privitoare la o pace de compromis. „Aceasta-i ultima nerozie a lui Antonescu zice Lupu, să creadă el că englezii vor fi dispuși să trateze cu Hitler, tocmai în clipa când el își dă sufletul!" Îi informez în continuare că Antonescu e dispus să accepte plecarea lui Știrbei în Turcia. Vorbind de sugestia lui Ică, de o întrevedere eventuală Maniu-Antonescu, ea e susținută de Lupu și Popovici, dar respinsă categoric de Maniu. „Nu stau... de vorbă, a spus Maniu, decât dacă se decide să plece de la conducere ori să formeze un guvern național; altceva n-am de discutat cu el". În situația de azi, Maniu nu vede altă soluție decât plecarea cât mai grabnică a lui Știrbei la Ankara și de-acolo, la Londra și Washington.

I. Hudiță în timpul unei campanii electorale în jud. Baia, satul Bogdănești, în anii '30

În timpul dejunului s-a vorbit mult de situația militară de pe diferite fronturi de luptă. Maniu crede că f. curând rușii vor sparge frontul german și vor trece Nistrul, odată cu intrarea lor în Galiția. El are informații că anglo-americanii vor intra curând în Roma, deși e considerată „oraș deschis". După informațiile din dimineața aceasta, se pare că și americanii au început să se miște în Pacific, atacând pozițiile japoneze din insulele Marshall. Nu se cunosc însă amănunte. Popovici ne spune că regele este complect restabilit, dar mai stă câteva zile la Sinaia. Mâine, fiind sărbătoarea Întâmpinării Domnului, mă înțeleg cu Maniu să ne ducem la Buftea, la ora 11.

... Pe frontul rus luptele continuă cu aceeași violență. În sectorul Leningrad o întreagă armată germană a fost nimicită. Rușii vorbesc de aproape 20 000 de prizonieri germani în sectorul Ilmen. Lupte grele au loc și la Kerci și-n cotul Niprului, ca și la Vinița și regiunea Pripeatului. Cât vor mai putea rezista nemții, când și-n Italia ei merg destul de prost? Cu ce forțe vor face ei față unei debarcări anglo-americane în Europa de vest? Iată întrebări pe buzele tuturor.

Miercuri, 2 febr. La 11 am ajuns cu Maniu la Buftea. Am găsit pe Știrbei f. bine dispus. La discuție a asistat și Niculescu-Buzești. Știrbei ne-a reținut la dejun. El ne-a pus în curent cu stadiul discuțiilor sale cu Antonescu și cu modul cum văd amândoi situația externă. După cum prezintă argumentarea lui Antonescu, deduc că și Știrbei nu exclude complect ideea unei păci de compro-

mis. Ştirbei crede că două din argumentele lui Antonescu nu trebuiesc neglijate. Primul e în legătură cu pretenţiile Sovietelor. Acestea vor ţările baltice, cel puţin o treime din teritoriul Poloniei, şi-au înfeudat deja Cehoslovacia prin tratatul semnat cu Beneş; vor să domine Ungaria, România şi toate ţările balcanice, unde dispun deja de bulgari şi de omul lor, Tito, în Iugoslavia. Cum poate tolera Anglia astfel de pretenţii când trei din guvernele acestor ţări, aliate cu ea, se află la Londra, cel polon, cel iugoslav şi [cel] grec? Al doilea argument pe care Ştirbei îl găseşte important este teama Angliei de un măcel pe teritoriul ei, în caz că americanii ţin neapărat ca al doilea front să se facă în Franţa sau Belgia. În acest caz, continuă Ştirbei, baza de plecare a trupelor care vor debarca ar trebui să fie teritoriul englez; vor sta germanii cu braţele încrucişate şi nu vor întreprinde nimic în contra Angliei? „Antonescu are informaţii pe care el pretinde că sunt f. serioase, zice Ştirbei, şi din care reiese că Churchill luptă din răsputeri ca al doilea front să se organizeze în Balcani, cu ajutorul turcilor, pentru a evita o invazie a Angliei. Dacă la aceasta, continuă Ştirbei, se mai adaugă şi argumentul că Londra nu poate fi indiferentă în faţa unei lupte disperate, pe viaţă şi pe moarte, cu cel puţin 200 de divizii germane, atunci e uşor de înţeles pentru ce Antonescu mai speră într-o pace de compromis. Poate dacă ajung la Ankara şi la Londra, zice el, să văd lucrurile altfel; aici, sunt prea lipsit de informaţii precise pentru a-mi face o părere definitivă, de aceea cred că Antonescu nu face rău că nu se grăbeşte".

Niculescu-Buzeşti confirmă în totul informaţiile lui Ştirbei, susţinând şi el că „în adevăr, toate rapoartele secrete ale agenţilor noştri diplomatici din afară sunt concludente în acest sens şi că realmente Churchill este f. îngrijorat de pretenţiile ruseşti şi de perspectiva unui măcel pe teritoriul Angliei". Buzeşti crede că „conflictul dintre Churchill şi Roosevelt pe chestiunea pretenţiilor sovietice este mult mai grav decât se crede şi că de aceea nu sunt excluse surprize".

În timpul cât au vorbit Ştirbei şi Buzeşti, am observat pe Maniu, dându-mi seama că după expresia feţei, era profund decepţionat de concluziile lor. Le-am răspuns eu, lăsând lui Maniu să tragă ultima concluzie. Am combătut punct cu punct argumentele lor, arătându-le mai întâi că informaţiile agenţilor noştri nu pot fi serioase, întrucât ei n-au de unde să cunoască exact adevăratele relaţii dintre Aliaţi şi-apoi, toate aceste informaţii, precum şi concluziile care se trag pe baza lor, contrastează complect cu datele fundamentale ale problemei, lupta pentru dărâmarea regimurilor de dictatură, pentru distrugerea militarismului german şi japonez şi asigurarea unui regim democratic pe tot globul. „Probleme mărunte ca frontierele Poloniei sau chestiunea restabilirii monarhiei în Iugoslavia, am spus eu, pot ele constitui piedici serioase în faţa acestor mari obiective, urmărite de Naţiunile Unite conform tratatelor lor de alianţă şi *Chartei Atlanticului*? Pentru mine, toate informaţiile agenţilor noştri, ca şi iluziile care şi le mai fac Hitler şi Antonescu nu fac doi bani. Aliaţii vor rămâne uniţi şi nu vor trata cu Germania şi Japonia decât pe baza capitulării fără condiţii; ţara noastră trebuie să ţină seama de această realitate pe care n-o poate zdruncina absolut nici un conflict; vom trăi şi vom vedea cine a avut dreptate dintre noi".

Maniu, după ce s-a declarat complect de acord cu concluziile mele, a insistat îndeosebi asupra atitudinei Angliei faţă de Reichul german. „În aceşti ani de război, mentalitatea englezilor faţă de germani s-a schimbat în aşa măsură, a continuat el, încât astăzi ei acceptă nu numai desfacerea unităţii Reichului, dar sunt dispuşi să-i lase şi pe ruşi să ocupe o mare parte din el, pentru 20-30 de ani; toate celelalte probleme privind raporturile cu ruşii pierd din importanţă în faţa hotărârei Angliei de-a pedepsi Germania; aceasta este convingerea mea fermă şi de aceea, d-le Ştirbei, eu te rog din tot sufletul meu să pleci cât mai repede în afară, unde, sunt sigur, că te vei convinge, ca şi mine, că nu mai este cazul să ne facem iluzii şi că ieşirea noastră din alianţa germană este o necesitate urgentă şi vitală".

În timpul dejunului, s-a discutat situaţia militară de pe diferitele fronturi, pe care toţi au apreciat-o ca f. gravă pentru germani şi aliaţii lor. Ştirbei ne-a confirmat ştirea că Antonescu se gândeşte să retragă administraţia din Basarabia şi nordul Bucovinei şi să reziste alături de nemţi, pe teritoriul nostru. El l-a combătut energic asupra acestui punct, arătându-i că odată ajunşi ruşii la Nistru, noi nu mai putem aştepta o pace de compromis şi trebuie să încetăm ostilităţile. Ştirbei speră să poată pleca în jurul lui 15 februar, când va vedea din nou pe Antonescu şi-i va repeta sfatul lui de-a pune capăt ostilităţilor. Ne-am despărţit destul de amical. La 4.30 ne-am întors în Capitală. Maniu m-a rugat să insist f. serios pe lângă Antonescu, dacă îl voi vedea zilele acestea, să nu facă greşeala de-a retrage administraţia din Basarabia şi Bucovina şi să înţeleagă odată că nu poate exista o pace de compromis, ci numai capitulare fără condiţii. În caz că Antonescu va persevera în hotărârea lui de-a retrage administraţia, va trebui să rugăm şi pe Dinu Brătianu să-i adreseze un memoriu în acest sens, în care să-l conjure să nu facă aşa greşeală. Lupu n-a reuşit încă să-l vadă pe Antonescu. Maniu vede în seara aceasta pe Dinu Brătianu şi alţi câţiva fruntaşi liberali... ■

(Va urma)

Selecţia textului:
Dan BERINDEI

În perioada anilor 1944-1947, care a coincis cu anticamera dictaturii comuniste, procesul Antonescu

a inaugurat seria înscenărilor judiciare ce au culminat, la finele lui 1947, cu „judecarea" grupului Maniu

O FARSĂ STALINISTĂ:

„PROCESUL" ANTONESCU

GH. BUZATU

Chestionaţi fiind, prea adesea, în privinţa rostului amânării biografiei **lui Antonescu în folosul editării izvoarelor referitoare la anii guvernării acestuia, răspunsul nostru nu a fost şi nu poate fi, încă, decât unul: biografia poate să aştepte, cât timp unele dintre documentele esenţiale acoperind perioada 1940-1946 din viaţa mareşalului sunt necunoscute publicului cititor. Departe de gândul de-a întrevede aici vreun „complot" anti-antonescian, noi considerăm că, dimpotrivă, situaţia este firească, dacă avem în vedere ritmul în care istoria îşi recuperează cel mai adesea pe foştii „actori" ai scenei sale, şi nefirească, dacă nu ignorăm „exilul" ce-a fost impus mareşalului în anii erei comuniste. Pentru perioada mai recentă, gândurile ni se îndreaptă spre binecunoscutele de-acum** Preliminarii[1]**... ale regretatului Aurică Simion, spre modul în care au fost „primite" în 1979 — „topirea" (sic!) a unei importante cantităţi din tiraj, pe motivul că s-ar fi urmărit... reabilitarea mareşalului, în vreme ce, pentru etapa iniţială a epocii comuniste, o ilustrare elocventă ne-o oferă felul în care a fost organizat „procesul" lui Ion Antonescu şi al echipei sale, ca şi sentinţele dictate. În fond, în perioada anilor 1944-1947, care a coincis cu anticamera dictaturii directe şi totale comuniste, „procesul" Antonescu a inaugurat seria înscenărilor judiciare ce au culminat, la finele lui 1947, cu „judecarea" şi condamnarea grupului Iuliu Maniu. Pedepsele dictate şi executate, cu**

[1] Ne face plăcere să precizăm că este vorba despre o carte pentru a cărei apariţie *Magazin istoric* şi unii membri ai redacţiei sale, îndeosebi N. Minei, în calitate de referent principal al lucrării, au depus mari şi curajoase diligenţe, necunoscute publicului larg în cavalcada de evenimente „dure" generate de această insolită apariţie editorială — *n.r.*

complicități locale, la cererea și după bunul plac al Kremlinului, s-au întemeiat, într-o atmosferă plină de teamă, de suspiciuni, de presiuni și de răzbunări, pe o spoială de documente veritabile, voit interpretate eronat, și pe un noian de acte false, trunchiate ori selectate pe sprânceană. Euforia victoriei asupra Germaniei și aliaților ei făcea ca nimeni să nu pretindă că, după Nürnberg, nu putea urma decât Moscova! **Vrem să zicem că, în fapt, conflagrația din 1939-1945 a însemnat în ansamblu un holocaust revărsat asupra tuturor statelor și națiunilor implicate, iar la răspundere se impunea să fie chemați cei doi responsabili ai dezastrului** — fascismul și comunismul. **Triumfător pentru moment, în alianță cu S.U.A. și Anglia, sistemul comunist s-a transformat — aidoma tuturor iluștrilor săi reprezentanți de pretutindeni** — din acuzat în acuzator, **ceea ce nu a însemnat că problema fusese rezolvată, ci doar amânată. Căci, evident, după tiparul (mai bine zis — după cizma) impusă desfășurărilor istorice, avea să vină — va veni — judecata Istoriei!**

Amploarea farsei judiciare, cu referire concretă la echipa Antonescu, este posibil a fi demonstrată, demontată și corectată astăzi cu multiple argumente și probe adunate de-a lungul anilor. Nu ne propunem, aici, acest lucru. Ca și în alte rânduri, de această dată vrem să punem în discuție, în baza cercetărilor noastre în arhivele române și străine (americane, britanice și rusești), falsitatea stenogramei publicate **în 1946 a „procesului" Antonescu. Iar, ca un aspect preliminar, o problemă elementară: dacă procedura și cauza urmate în situația grupului Antonescu** au fost juste atunci de ce a mai fost nevoie, în 1946, de denaturarea documentului esențial **ce reflecta desfășurarea a ceea ce s-a denumit grandilocvent „procesul marii trădări naționale"?** Cine **și** cu ce scop **a cutezat o asemenea „operație plastică" de-a ignora textul original imprimat al stenogramei, știind că aceasta** există, **pentru a încredința tiparului** un document aproximativ, **cu amputări și intervenții ce nu vizau decât formarea unei imagini obligatoriu negativă a mareșalului — criminal de război din naștere, dictator înrăit, un tip situat în afara oricărei morale?** Cine, dacă nu chiar inițiatorii și complicii crimei **de la 1 iunie 1946, cei care, dictând și înfăptuind crima, au fost convinși că-și asiguraseră și complicitatea istoriei?**

Dar să nu întârziem a prezenta probe, în temeiul datelor furnizate de volumul prezentat la tipar de *Marcel-Dumitru Ciucă* și *Gheorghe David,* Editurii „Moldova" din Iași, sub titlul *Ion Antonescu. Documentele condamnării și execuției sale.*

Precizăm că, în discuția noastră, nu vom face raportări la „stenogramele" apărute în mai 1946 în unele ziare centrale sau locale de la noi. Admitem că trimișii presei, cei care au avut șansa să fie martori la „proces", n-au redat cu fidelitate dezbaterile din sala tribunalului din Știrbei vodă. Însă situația este cu totul alta în privința cunoscutului volum (din păcate, până acum, singurul aflat la dispoziția cititorilor pe marginea problemei în discuție) intitulat *Procesul marii trădări naționale,* apărut la București în 1946, sub egida Editurii „Eminescu" S.A. (???) și cuprinzând actul de acuzare, depozițiile martorilor, rechizitoriile, dar, mai cu seamă, interogatoriile lui Ion Antonescu și ale foștilor săi colaboratori guvernamentali (pp. 46-177). Negreșit, volumul nu se dorea, deși nicăieri nu se specifica, o ediție completă a procesului Antonescu, dar *editorul și-a îngăduit să umble în texte,* cu singurele rațiuni de a justifica erorile „Tribunalului" și de a-i compromite pe Antonescu și foștii săi colegi de cabinet.

Numai o analiză temeinică este aptă să demonstreze în ce măsură distanța ce separă stenograma „îngrijită" de Editura „Eminescu" S.A. (???) de originalul înregistrat cercetat de noi este nu numai categorică, dar și flagrantă.

Ne aflăm, așadar, în după-amiaza zilei de 6 mai 1946, când, după prezentarea actului de acuzare, au debutat interogatoriile cu chestionarea acuzatului nr. 1 — mareșalul Ion Antonescu. Președintele „Tribunalului" nu era altul decât tânărul Al. Voitin(ovici), recompensat mai apoi cu președinția Tribunalului Suprem al României comuniste și omologat drept ...dramaturg. Potrivit *textului falsificat* al stenogramei, la foarte scurt timp după ce și-a intrat în rol, președintele s-ar fi interesat dacă, în cursul primelor sale întrevederi cu Adolf Hitler la Berlin în 22-23 noiembrie 1940, Ion Antonescu n-a discutat cu Führerul despre pregătirea războiului împotriva U.R.S.S.? Reținem din volumul menționat (p. 49):

„Președintele: Despre războiul cu Rusia ați vorbit?

Acuzatul: Nu.

Președintele: Atunci cum se explică toată conduita dv. și aceea din Consiliul de Miniștri și din ordinele pe care le-ați dat, în care lăsați să se întrevadă această campanie în contra Rusiei încă de la începutul guvernării dv. — cum se explică această atitudine din moment ce nu aveați asigurat concursul Germaniei din acest punct de vedere?

Acuzatul: N-am să neg că am avut această intenție".

Invităm acum pe cititor să parcurgă *textul original* al stenogramei investigat de noi:

„Președintele: În această întrevedere pe care ați avut-o cu Hitler [în noiembrie 1940 — *n.n.]* discuțiile s-au purtat și asupra viitorului război?

Acuzatul: Nu, d-le președinte. Discuțiile mele cu dl. Hitler au fost stabilite de la București: să vorbim numai despre arbitrajul de la Viena.

Președintele: Da.

Acuzatul: Pentru că nu puteam să vorbesc cu Germania despre Rusia când Ger-

mania nu permitea lucrul ăsta. Avea, în momentul acela, convenţia cu Rusia [pactul din 23 august 1939 — *n.n.].* Era înţeleasă cu Rusia.

Preşedintele: Dar am să vă întreb lucrul următor: atunci cum se explică că dv. în toată atitudinea, în toată tendinţa politică pe care o imprimaţi, în toate discuţiile pe care le ţineaţi chiar în Consiliul de Miniştri, în ordinele pe care le daţi, lăsaţi să se întrevadă această campanie contra Rusiei încă din noiembrie, de la începutul guvernării dv.?...

Acuzatul: D-le preşedinte...

Preşedintele: Un moment... când nu aveaţi asigurările germane...

Acuzatul: D-le preşedinte. Nu am să neg că nu am avut intenţia de la început ca să reconstitui graniţele ţării. Toate graniţele ţării: misiunea mea era aceasta faţă de poporul românesc. Şi n-aş fi venit la conducerea neamului românesc dacă graniţele n-ar fi căzut, căci n-am nici partid politic, n-am nici avere şi nici n-am avut intenţia să fac partid politic şi să fac avere, nici n-am fost susţinut de nici o putere străină.

Preşedintele: Vasăzică...

Acuzator public: Îl rog să spună: în ce a constat aceste atitudini.

Preşedintele: Vă rog...

Acuzatul: În toată atitudinea pe care am avut-o, d-le...

Preşedintele: În ianuarie '41, dv. aţi avut..."

Confruntând cele două texte ale stenogramei „procesului" Antonescu (şedinţa din 6 mai 1946), depistăm cu uşurinţă cât de mult s-a depărtat „editorul" din 1946 al volumului intitulat *Procesul marii trădări naţionale* de textul original. O concluzie este clară dintru început şi anume că „editorul" lucrării respective a avut ţeluri identice cu acelea ale autorităţilor judiciare de la Bucureşti. În privinţa dezacordurilor, nepotrivirilor evidente între varianta tipărită a stenogramei şi textul original se impun câteva sublinieri:

1. Interesându-se de pregătirea războiului împotriva U.R.S.S., prèşedintele „Tribunalului" din 1946 se dovedea a fi fost „la zi" cu problematica cazului ce ţinea de un domeniu specific pe atunci al propagandei Kremlinului — incriminarea cu orice preţ a celor ce au ajuns în 1941, dintr-un motiv sau altul, în conflict cu ţara socialismului învingător. Pe deasupra, preşedintele respecta dispoziţiile celor care manevrau în conducerea „procesului" (Ana Pauker ş.a.), urmărind să-l atragă pe Antonescu pe o pistă neconvenabilă acestuia în atmosfera anului 1946 şi, mai ales, în postura în care se afla.

2. În *textul falsificat* al stenogramei, replica lui Antonescu este consemnată printr-o simplă negaţie, pe când *în textul original* se regăsesc explicaţiile ce dau forţă „Nu"-ului lui Antonescu, în sensul că, în adevăr, problematica întrevederilor din 22-23 noiembrie 1940 de la Berlin fusese realmente stabilită, conform uzanţelor, pe cale diplomatică, înainte încă de plecarea premierului român din Bucureşti. Faptul poate fi constatat din corespondenţa diplomatică pe canalul Bucureşti-Berlin, ca şi din minutele întrevederilor Hitler-Antonescu editate, cu ani în urmă, de renumitul specialist german Andreas Hillgruber.

3. Mai mult decât cele precizate deja, Ion Antonescu — spre surpriza preşedintelui „Tribunalului" — a mai adus un argument în favoarea sa: în noiembrie 1940, el *nici nu putea* aborda cu Hitler problema atacării U.R.S.S.-ului, pe motiv că, atunci, Berlinul avea cele mai bune relaţii cu Moscova! Să nu uităm, de exemplu, că V.M. Molotov, numărul 2 după I.V. Stalin, la Kremlin, l-a precedat cu numai câteva zile pe Antonescu la Berlin în noiembrie 1940, ceea ce constituise un prilej binevenit pentru aliaţii de moment germano-sovietici să discute problema primirii U.R.S.S.-ului în *...Axa* fascistă ori să purceadă la o împărţire a lumii între membrii prezenţi ori preconizaţi ai *Axei* — Germania, Italia, Japonia şi... U.R.S.S.!!! (Vezi pe larg aceste probleme, în *Magazin istoric,* nr. 1/1992.) Or, în anul 1946, în vremea „procesului" de la Bucureşti asemenea probleme deveniseră *tabù* în orice scenariu îngăduit de Kremlin.

4. Se observă, de asemenea, că preşedintele „Tribunalului" revine cu un chestionar amplificat în interogarea lui Antonescu, interesându-se sau trimiţând la şedinţele cabinetului de la Bucureşti şi la deciziile premierului român. Textul din ediţia falsificată se apropie, în acest loc, de textul original, fiind şi cazul ca măcar la capitolul ...întrebări să nu se denaturreze sensurile în proporţie de sută la sută! Deşi, aşa cum vom vedea, va fi loc şi pentru excepţii?!...

5. *Textul falsificat* reţine, după cel original, *o singură expresie* („N-am să neg că am avut această intenţie"), care, raportată la cele anterioare oferite de volumul publicat, semnifica pur şi simplu cum că Antonescu *admitea* că încă din start complotase cu Berlinul în scopul atacării U.R.S.S.-ului.

Numai consultarea *textului original* reflectă în ce măsură „editorul" din 1946 a măsluit stenograma, căci, în realitate, Antonescu nu a lăsat nicidecum să se înţeleagă „am avut această intenţie [adică de-a ataca U.R.S.S. *—n.n.]"*, ci s-a dovedit cât se poate de exact, dezvăluind purul adevăr: „Nu am să neg că am avut intenţia de la început *ca să reconstitui graniţele ţării* [subl. ns]". Cuvintele subliniate, „omise" de „editorul" din 1946, ne dezvăluie o cu totul altă situaţie: Antonescu nu se gândise, în noiembrie 1940, la o agresiune antisovietică ca la o acţiune în sine, ci el încă de atunci, de fapt încă din septembrie, a avut în vedere *refacerea graniţelor României Mari,* iar U.R.S.S.-ul nu apărea în preocupările sale decât în măsura în care în iunie 1940 agresase România (vezi *Magazin istoric,* nr. 6/1990). Şi, fapt remarcabil, textul origi-

nal ni-l înfăţişează pe acel Antonescu pe care-l recunoaştem în orice împrejurare, iar, în cazul în speţă, din aceste precizări sincere ce succed frazei examinate mai sus: „...[Am avut intenţia să reconstitui] toate graniţele ţării: misiunea mea era aceasta faţă de poporul românesc. Şi n-aş fi venit la conducerea neamului românesc *dacă graniţele n-ar fi căzut [subl. ns.]*, căci eu n-am nici partid politic, n-am nici avere şi nici n-am avut intenţia să fac partid politic şi să fac avere, nici n-am fost susţinut de nici o putere străină". Asemenea consideraţii nu puteau să nu deranjeze „Tribunalul", de vreme ce — urmărind textul original — observăm că atât preşedintele cât şi unul dintre acuzatorii publici interveniseră şi nu-i îngăduiseră lui Antonescu să-şi încheie depoziţia în problema ce interesase chiar acuzarea (?!), astfel că au deturnat interogatoriul spre evenimentele din ianuarie 1941...

În felul acesta examinarea în paralel a unui fragment de fel excesiv de lung al variantei denaturate şi al textului adevărat al stenogramei din 6 mai 1946 este în măsură să facă lumină în privinţa sperjurului la care au recurs atât „judecătorii" lui Antonescu, cât şi „editorii" înscenării de la Bucureşti. De ce toate acestea, ne întrebăm din nou, dacă Antonescu şi echipa sa se aflau în indiscutabilă culpă?

Dar să stăruim în continuare asupra celor două stenograme reflectând desfăşurarea în prima zi a „procesului" Antonescu: *textul denaturat* (totalmente sau parţial) şi *textul veritabil* transcris de noi în arhive. Dacă mai sus am avut prilejul să constatăm gravitatea intervenţiilor în textul unicat al „editorului" volumului *Procesul marii trădări naţionale*, de data aceasta înţelegem să evidenţiem un caz contrar: acela în care „editorul" s-a dovedit mai scrupulos, lăsând în genere nealterat textul original. O situaţie fericită, se va observa, dar, desigur, nefericită din punctul de vedere al imprudentului „îngrijitor" al volumului în discuţie, dat fiind că, dovedindu-se în fine fidel sursei primare, i-a subliniat — fără să vrea — valoarea! Aşa stând lucrurile, vom apela din nou la texte.

În rândul întâi, vom reţine următoarele din *Procesul marii trădări naţionale* (pp. 51-52):

„*Preşedintele:* La începutul războiului [iunie 1941 —*n.n.*] aţi vrut să faceţi un guvern de uniune naţională.

Acuzatul Ion Antonescu: Nu-mi aduc aminte. Poate că dl. Mihai Antonescu ştie mai bine.

Acuzatul Mihai Antonescu: Cu îngăduinţa dv., voi răspunde eu.

Acuzatul Ion Antonescu: Războiul s-a declanşat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiţi.

Preşedintele: După ce aţi început războiul, dv. aţi avut vreo opoziţie în privinţa declarării războiului?

Acuzatul: Nu. Nu există în arhivele statului nici o protestare în privinţa războiului.

Preşedintele: Avem proteste scrise.

Acuzatul: Nu le-am văzut şi depinde cine le face. Trebuie să le facă persoane responsabile şi persoane calificate".

Transcriem din textul înregistrat la şedinţa din 6 mai 1946 a „procesului" Antonescu.

„*Preşedintele:* ...Dar, la începutul războiului, dv. mi se pare că aţi vrut să faceţi din nou [precum după evenimentele din ianuarie 1941 — *n.n.*] un guvern de uniune naţională.

Acuzatul: Nu, n-am vrut să fac. Nu-mi aduc aminte. Poate dl. Mihai Antonescu ştie mai bine. Nu-mi aduc aminte. A fost mai bine, ar fi fost mai bine.

Preşedintele: Da.

Acuzatul: Nu-mi aduc aminte, d-le preşedinte. Eu... Războiul s-a declanşat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiţi pentru el.

Preşedintele: După ce aţi început războiul, dv. aţi avut rezistenţă, aţi avut opoziţie în privinţa declarării războiului?

Acuzatul: Niciuna... (înregistrare defectuoasă)... extrema stângă în privinţa războiului...

Preşedintele: Scrise. Avem proteste scrise...

Acuzatul: Ce aţi spus?

Preşedintele: Sunt proteste scrise [contra] acţiunii războiului, pe care vi le...

Acuzatul: ...şi depinde cine le face. Trebuie să le facă persoane responsabile şi persoane care se cade să vorbească în numele poporului român, acele care aveau adeziunea maselor. Dacă sunt aceste persoane şi le-am văzut şi nu le-am luat în considerare, sigur că răspund. Dar nu există protest şi indicaţiuni de la persoane care erau obligate să vorbească în numele neamului românesc".

Ca de obicei, câteva concluzii se impun în urma confruntării celor două fragmente ale stenogramei din 6 mai 1946:

1. În *textul tipărit* (falsificat mai mult sau mai puţin) al stenogramei apare insinuarea — care lipseşte în original — a preşedintelui „Tribunalului" cum că *Ion Antonescu personal* „a început" războiul în Răsărit. Textul original dezvăluie, dimpotrivă, că Antonescu fusese luat prin surprindere de atacul german. Este adevărat că Hitler îl avertizase cu câteva zile mai devreme în privinţa *momentului exact* al atacului, dar surprinderea manifestată de general a fost reală, pentru că nu se aştepta, nu era pregătit pentru declanşarea ostilităţilor cu începere de la 22 iunie 1941 în zori (vezi: „Războiul s-a declanşat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiţi pentru el"). Era, desigur, un motiv ca „tribunalul" să reexamineze problema complicităţii lui Antonescu la acţiunile lui Hitler.

2. Ion Antonescu a negat categoric, în raport cu realitatea istorică, cum că ar fi încercat cu prilejul declanşării operaţiilor din Est să formeze un guvern zis de uniune naţională, fapt pe care, tardiv, a dovedit că-l regretă, după cum desprindem *numai* din

textul original.

3. Tot din textul original al stenogramei deducem că mareşalul, confruntat cu proteste contra războiului naţional în Est, a adoptat *o poziţie principială* — expusă ferm şi-n faţa „Tribunalului" — de a nu lua în consideraţie decât faptele / actele persoanelor responsabile, recte ale celor ce aveau căderea de-a vorbi „în numele poporului român", al „neamului românesc". Mai mult, acuzatul înţelegea să-şi asume responsabilităţi în situaţia ignorării demersurilor întreprinse de aceste persoane „responsabile", dar a pătrunderii trupelor române în profunzime pe teritoriul U.R.S.S., până în regiunea Volgăi. Nu era dificil de întrevăzut că, în situaţia în care acţiunea armatei române în iunie-iulie 1941 dintre Prut şi Nistru, pentru eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, apărea pe deplin justificată în ochii milioanelor de români, marea diversiune ce se putea monta era pe tema „necesităţii" companiei *dincolo de Nistru*. Astfel, alianţa Bucureştilor cu Berlinul apărea în culorile sale cele mai sumbre şi mai grele în consecinţe — pierderea iniţiativei zatul putea «recepţiona» întrebarea numai *prin* intermediul preşedintelui; a se vedea mai jos, în stenograma originală — *n.n.]* Când o ţară se găseşte într-un război, armata acestei ţări trebuie să meargă până în fundul pământului ca să câştige războiul. Este unul din principiile capitale care s-au aplicat de la romani şi până astăzi. Căutaţi istoria tuturor popoarelor şi în toate secolele şi veţi vedea că nimeni nu se opreşte cu armata la frontierele sale şi merge mai departe căutând să distrugă armata inamică. Aşa a făcut

Gheorghe Apostol, unul dintre fruntaşii de atunci ai partidului comunist, depunând mărturie în timpul „procesului" din zilele de 6-15 mai 1946

În p. 19: *fostul conducător al statului român la proces (sus)... şi un miting organizat de comunişti în preajma deschiderii „procesului" în vederea pregătirii psihologice a opiniei publice*

dat asigurări că nu a fost confruntat cu aşa ceva în iunie 1941.

Pentru a câta oară în cursul vieţii Ion Antonescu nu-şi trăda crezul, afirmat răspicat şi indiferent de condiţiile dificile în care se afla, precum în mai 1946, în faţa unui „Tribunal" improvizat, cu un scenariu dinainte scris şi predispus unui verdict lesne de bănuit?

După cum era şi de aşteptat, între problemele „forte" în baza cărora „Tribunalul poporului" sconta să justifice condamnarea mareşalului Antonescu şi a echipei sale s-a aflat şi aceea a rostului militare în Est, după un război criminal sută la sută. Nu a constituit, deci, o surpriză faptul că ţârcovnicii promoscoviţi ai „Tribunalului", cu lecţia foarte bine învăţată şi deosebit de agresivi în manifestări, au adus în discuţie „marea problemă" încă din prima zi, la 6 mai 1946. Reţinem din ediţia falsificată a *Procesului marii trădări naţionale* (pp. 53-54):

„Acuzator public I. Stoican: Vă rog să binevoiţi a pune întrebarea acuzatului [Ion Antonescu —*n.n.]:* Ce căuta cu trupele la Stalingrad?

Acuzatul Ion Antonescu: [Situaţie ilogică, întrucât acu- Scipione cu armata care a mers să distrugă Cartagina, aşa a făcut Napoleon care a fost până în centrul Rusiei, aşa a făcut şi Alexandru al Rusiei care a mers până la Paris.

Acuzator public I. Stoican: Ce măsuri aţi luat când s-a afirmat că a sosit momentul să împingem frontierele până la Bug?" [Iarăşi o situaţie incredibilă, căci acuzatorul public nu avea dreptul să i se adreseze *direct* mareşalului!? — *n.n.]*

Bineînţeles că, pentru aflarea adevărului, trebuie să ne îndepărtăm de *Procesul marii trădări naţionale*, apelând din

nou la stenograma originală, rămasă vreme de aproape 50 ani necunoscută nu numai publicului larg, ci și ...specialiștilor. Redăm, deci, din respectivul document:

„*Acuzator:* Vreau să spună [Ion Antonescu —*n.n.*], dacă nu avea intenția de a ocupa teritoriile U.R.S.S.-ului, ce a căutat cu trupele române până la Stalingrad?

Președintele: Da. Din moment ce n-aveați nici o pretenție la teritoriul U.R.S.S.-ului, ce ați căutat până la Stalingrad cu trupe?

Acuzatul Ion Antonescu: D-le președinte, când o țară se angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până la fundul pământului ca să distrugă forțele inamice, să câștige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și până astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că nimenea nu s-a oprit la frontieră și a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Când Hanibal a fost bătut în Italia, Scipione s-a dus după el în Africa, în Spania. În Africa, l-a distrus la Zano și a distrus Cartagina. Napoleon a fost până la Moscova. Alexandru I al Rusiei a fost până la Paris. Rușii au fost de atâtea ori... (întrerupt)...

Președintele: Dați o explicație de rațiune militară.

Acuzatul: Da. Rațiune militară și numai rațiune militară. Și nu se poate opri... Și răspunsul cel mai bun care vi-l dau este că, atunci când s-a intrat în a doua fază a războiului, pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, [a] Ardealului de Nord [septembrie 1944 — *n.n.*], armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până în inima Europei, până la Viena, mi se pare, și până la Budapesta.

Președintele: Da.

Acuzator: Tot în legătură cu această chestiune: ce măsură ați luat dv. de dezmințire a vicepreședintelui de Consiliu al dv. [Mihai Antonescu — *n.n.*], care a declarat în plin Consiliu de Miniștri că a sosit momentul să împingem granița până la Bug?

Acuzatul: Până la Bug?

Acuzator: Da.

Acuzatul: Nu știu când a făcut aceste declarații. Dar vă zic acum: eu nu le-am auzit, d-le acuzator.

Președintele: Da. Dv. vă adresați Tribunalului.

Acuzatul: Eu știți că am lipsit... Nu știu...“

Nu mai insistăm, de această dată, asupra tuturor dezacordurilor flagrante existente între „stenograma“ tipărită în 1946 și între cea originală, ele fiind evidente, pentru a reține cele două grave probleme pe care, la 6 mai 1946, mareșalul Antonescu le-a expus în fața „Tribunalului“, dar în privința cărora „editorul“ din același an al *Procesului...* nu a îngăduit să se afle adevărul. Astfel, în primul rând, exemplificând principiul „capital“ al strategiei militare relativ la conducerea operațiilor ofensive, Antonescu, după trimiteri la Hanibal, Napoleon ori Alexandru I, a intenționat să se refere la ruși: „De atâtea ori până la...“ a avut răgazul să puncteze acuzatul, dar a fost imediat întrerupt, președintele neîngăduindu-i să ofere unul sau mai multe exemple ce ar fi atestat, probabil, că și-n cursul războiului ce tocmai se încheiase, armata rușie, în urmărirea până la capitularea necondiționată a tuturor forțelor *Axei*, nu avusese nici o reținere la „vechile frontiere“ ale U.R.S.S.-ului, din 1939 ori din 1941, ci a invadat teritoriile tuturor statelor europene situate mai mult sau mai puțin central *pe drumul spre Berlin!* Or, tocmai această realitate nu putea fi admisă a fi recunoscută în ședința din 6 mai 1946 a „Tribunalului poporului“ din București. Chemat la ordine de către președinte pentru a se referi strict la „rațiunile militare“ ale cazului, Antonescu a reușit să plaseze un exemplu din „faza a doua“ a războiului dintre 1941 și 1945 al României — campania din Vest. Atunci, pentru a-l cita pe cel aflat în boxa acuzaților pentru că ordonase și condusese prima fază a ostilităților, „armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până în inima Europei, până la Viena, mi se pare [acuzatul, aflat în detenție la ruși și, apoi, la București de aproape doi ani, nu era la curent cu evenimentele „din afară“ politice sau militare — *n.n.*], și până la Budapesta“. Aceste considerații, bineînțeles, lipsesc din ediția din 1946 a *Procesului...* Mai este cazul să ne întrebăm: de ce?

Nerevenind asupra celor constatate până aici relativ la „judecarea“ echipei Antonescu, vom constata că pomposul *proces al marii trădări naționale* din mai 1946 a fost, mai mult decât o farsă, o sinistră înscenare de la un capăt la altul, o tragedie ce nu-și află similitudini decât în seria sinistrelor spectacole judiciare de la Moscova din anii *marii terori staliniste* (1936-1939), extinsă după cel de-al doilea război mondial, grație armatei roșii și atotputernicului NKVD, acționând în complicitate cu „forțele“ comuniste locale, oriunde în acea parte a Europei intrată sub oblăduirea U.R.S.S.-ului, la Varșovia și Sofia, la Berlin și Budapesta, la Praga și la București. ■

A apărut și s-a pus în vânzare Primul Caiet Magazin istoric. **În paginile sale — documente și fotografii unicat privind cele din urmă zile ale mareșalului Ion Antonescu, „judecarea“ și execuția sa.**

De la punctul de difuzare din redacția noastră, puteți procura Caietul Magazin istoric nr. 1 — Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu. **Prețul — 75 lei.**

Am primit, de asemenea, un nou stoc de exemplare din Magazin istoric, **nr. 1/1993, număr pe care mulți cititori ne-au scris că nu și l-au putut procura la vremea respectivă.**

Din istoria S.S.I.

„Până la data de 19 sept[embrie] a.c. [1944], când am luat conducerea Serviciului de Informații, s-au dat – la cerere – tabelele tuturor informatorilor interni și a rezidenților externi la Mareșalatul Palatului Regal și la Ministerul Afacerilor Străine. Unii dintre acești informatori au aflat acest fapt, iar alții au fost excluși din sindicatul ziariștilor, întrucât au activat ca informatori ai Serviciului.

Drept consecință a situației de mai sus, mulți dintre informatorii în cauză refuză să mai lucreze cu Serviciul de Informații, iar noii informatori sunt recrutați cu mari dificultăți. Toți rezidenții și radiotelegrafiștii din Turcia trimiși prin Ministerul Afacerilor Străine au fost rechemați de acesta și au sosit în țară în cursul săptămânei trecute, deși Serviciul nu a cerut rechemarea decât numai a unuia dintre ei. Față de această situație, la ora actuală nu știu dacă va mai fi posibil să se reconstituiască rețeaua informativă din Turcia, rețea care în trecut a funcționat în foarte bune condițiuni.

La data de 25 crt., prin adresa nr. 5091 din 23 crt. a M[inisterului de] R[ăzboi] – Cabinet, ni s-a făcut cunoscut că unul din ofițeri este detașat din cadrele Serviciului la Ministerul de Interne, Subsecretariatul de Stat al Siguranței Generale a Statului. Această detașare s-a făcut fără să se fi cerut avizul Serviciului de Informații și astfel ofițerul în cauză, care este cel mai bun rezident al nostru în Bulgaria, camuflat în perfecte condițiuni ca funcționar reprezentând în acea țară interesele unei mari întreprinderi industriale din România, urmează sau să fie rechemat sau să se facă intervenții pentru a se renunța la această detașare.

Unii dintre funcționarii și informatorii Serviciului care au activat în legătură cu Frontul de Est, au fost arestați de către organele sovietice, fără ca vreo autoritate românească să aibă cunoștință despre acest lucru [...].

Încă din a doua jumătate a lunei septemvrie și până către mijlocul lunei octomvrie a.c. [1944] întreaga activitate a Serviciului Special de Informații a fost supusă cercetărilor întreprinse de către d-nii general magistrat Păiș și colonel magistrat Rudeanu, ca urmare a acuzațiunilor ce s-au adus lui Eugen Cristescu, fostul șef al acestui serviciu. Aceste cercetări care – după câte cunosc – nu au dus la rezultate așteptate, au avut drept consecință că s-au consemnat în dosarul de anchetă toate chestiunile secrete în legătură cu principiile și procedele de funcționare ale Serviciului, cum și cu posibilitățile lui informative și contrainformative".

TRAIAN BORCESCU — RISCURILE JOCULUI DUBLU

CRISTIAN TRONCOTĂ

„Asta nu te împiedică să fii bun român“

Am citat din Raportul trimis la 27 noiembrie 1944, de către șeful Serviciului de Informații al Ministerului de război (S.S.I. fusese preluat, imediat după 23 august, în structura respectivului minister), colonelul Ion Lissievici, către ministrul subsecretar de stat al armatei de uscat. La numai patru ani, serviciul de informații și contrainformații trecea printr-un nou purgatoriu. În septembrie 1940, după abdicarea lui Carol II, germanii

și legionarii făcuseră tot ce le stătuse în putință pentru a dezorganiza S.S.I. și a pune mâna pe cât mai multe documente din arhiva sa. Acum, după 23 august 1944, S.S.I. era din nou ținta unor atacuri venite din partea serviciilor secrete aliate, în special a celor sovietice, a presei — excelau România liberă, **ziar comunist[1] și** Dreptatea **— și a comuniștilor. În vreme ce anglo-americanii urmăreau să pună mâna pe cât mai multe liste de informatori și agenți — listele amintite în textul de început, preluate de Mocsonyi-Styrcea, au fost date lui Ivor Porter, aspect ce nu apare menționat în cartea acestuia — și cât mai multe documente de arhivă, căutând, în paralel, să-și infiltreze oamenii în structurile S.S.I., sovieticii, ca de obicei, vroiau totul.**

Cum a acționat în aceste condiții personajul nostru, Traian Borcescu, vom vedea în acest ultim episod.

În subsolul Băncii Naționale

„La 23 august 1944 m-am alăturat din primul moment insurecției armate. M-am prezentat chiar în cursul serii, către ora 21, generalului Sănătescu la Palat și m-a felicitat pentru tot ce am pregătit în vederea consolidării acestui act". Traian Borcescu a preluat conducerea S.S.I. pentru că „eram singurul care cunoșteam problemele privitor la ieșirea României din război" și pentru că locțiitorul lui Eugen Cristescu, Victor Siminel, se afla la Joița, localitate unde fusese dislocată, din cauza bombardamentelor, o parte a Serviciului. A rămas acolo până la 26 august, când a revenit la București, fiind numit în fruntea S.S.I. Traian Borcescu i-a predat conducerea la 28 august 1944.

Prima acțiune pe care a întreprins-o a fost să meargă la Telefoane cu voluminosul dosar al legăturilor telefonice ale germanilor și să îi ceară directorului general Papadache să le întrerupă. Refuzat de acesta, l-a sunat pe generalul Sănătescu, care a confirmat ordinul. În aceeași seară, Traian Borcescu s-a prezentat la arestul S.S.I. de la Malmaison și a eliberat pe toți arestații (între care profesorul Eck și secretara sa, Margareta Haller, Rică Georgescu *[Magazin istoric*, nr. 7/1992] și alții). Spusele lui diferă, în privința lui Eck, de cele ale lui Dan Brătianu. Borcescu spune că Eck și secretara au rămas acolo peste noapte, pentru că nu aveau unde să se ducă și când a revenit a doua zi dimineața, i-a găsit tot acolo, profesorul solicitându-i sprijinul pentru a putea părăsi cât mai repede România. Dar Brătianu relata că el a fost cel care l-a eliberat, la cererea lui Daurant și cu ajutorul lui Borcescu, pe Eck și l-a condus, împreună cu secretara lui, la el acasă. A doua zi, s-au mutat la sora lui Margareta Haller, d-na Oeriu, într-o casă pe lângă Hala Traian. Diferența dintre cele două versiuni este cu atât mai greu de conciliat cu cât Traian Borcescu s-a ferit tot timpul, în cursul lungilor anchete la care a fost supus după arestare, să recunoască vreun serviciu făcut din proprie inițiativă agenților lui Intelligence Service. Tot în seara zilei de 23 august, a dat dispoziție telefonică la Târgu-Jiu pentru eliberarea tuturor deținuților politici, acțiune aprobată ulterior de generalii Sănătescu și Racoviță, ultimul devenit noul ministru de război.

În dimineața zilei de 24 august, Borcescu s-a prezentat la generalul Mardare, subșeful Marelui Stat Major, cu ultimele informații. Acesta l-a întâmpinat cu următoarele cuvinte: „Bine că în fine dau de un șef de instituție. Care este starea de spirit în țară?". Traian Borcescu i-a răspuns: „Îmi pot lua răspunderea păstrării ordinei în țară, dacă se vor face arestările de persoane indicate de S.S.I.". Generalul Mardare i-a încredințat, printr-un ordin scris, conducerea Direcției Generale a Poliției, a Siguranței, a Prefecturii Poliției Capitalei, a Inspectoratului General al Jandarmeriei, întrucât noul ministru de interne, generalul Aldea, nu se prezentase (avea să vină abia la 28 august, potrivit celor spuse de Traian Borcescu; vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1992). Ordinul a fost confirmat și de generalul Sănătescu. Borcescu i-a convocat pe ofițerii cei mai mari în grad pe care i-a găsit în instituțiile respective și le-a dat liste nominale (2 500-3 000 persoane) cu cei care urmau să fie arestați (pronaziști, legionari, iredentiști) pentru a bloca orice tentativă de rezistență contra noului guvern. În după-amiaza aceleiași zile, din ordinul generalilor Sănătescu și Mardare, a pornit în recunoaștere, însoțit de alți doi ofițeri, în zona ocupată de germani la Băneasa.

La 25 august l-a vizitat pe Ion Gheorghe Maurer, la locuința acestuia din str. Sfinților, însoțit de N.D. Stănescu. Maurer i-a pus în contact cu Bodnăraș, Stănescu rămânând omul de legătură între P.C.R. și S.S.I.

În zilele următoare l-a trimis pe avocatul Marcel Unterman la Killinger cerându-i să oprească bombardarea Capitalei. Ministrul german i-a solicitat un fir telefonic pentru a vorbi la Săftica cu generalul Gerstenberg. I l-a acordat, luând totodată măsuri pentru interceptarea și controlarea convorbirii. Din ziua de 28 august, Bucureștiul nu a mai fost bombardat.

Tot la 28 august a părăsit

[1] Potrivit mărturiei lui George Macovescu, primul număr din *România liberă* a apărut în ianuarie 1943 (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1969). Un document al S.S.I.-ului, elaborat de Frontul de Est în august 1944, menționa că ziarul *România liberă* era redactat la Botoșani, de un grup de membri ai Diviziei „Tudor Vladimirescu", parașutat pe teritoriul României și condus de „Laszlo Luca (Vasile Luca), de origine secui, fost șef al Partidului Comunist din România, iar în prezent maior în armata roșie și deputat în Sovietul Suprem din Moscova". S-ar putea să fie vorba de două ziare, cu același nume.

Bucureștiul și profesorul Eck, împreună cu secretara sa și cu Dan Brătianu. Am văzut că între relatările lui Traian Borcescu și Dan Brătianu apar deosebiri semnificative. Se pare că Eck i-a solicitat atât direct lui Borcescu, cât și prin Dan Brătianu să se urgenteze plecarea lui la Instambul. Traian Borcescu afirmă că problema a rezolvat-o în cursul zilei de 24 august, când a mers în subsolul Băncii Naționale — locul unde se refugiase guvernul — și a discutat cu Sănătescu. Generalul l-a chemat pe Rică Georgescu „care fusese și era agent al serviciului de informații englez și care luase conducerea Ministerului Economiei Naționale" și i-a cerut să se ocupe de plecarea lui Eck. Ulterior, el, Borcescu, a aflat că ar fi plecat. Dan Brătianu spune, în versiunea lui, că la 26 august l-a căutat Eck și s-au întâlnit la „Carul cu bere". Împreună cu Traian Borcescu, Dan a mers la Dămăceanu, apoi la Ministerul Aerului, promițându-i-se peste tot că se va rezolva. Tot împreună cu Borcescu a mers și în subsolul Băncii Naționale. Acolo, în vreme ce așteptau, l-au văzut pe Eck ieșind dintr-un birou împreună cu alt ofițer. Profesorul le-a spus că problema era rezolvată și că Dan Brătianu urma să îl însoțească la Istanbul. Tot în subsolul Băncii Naționale l-a întâlnit Dan Brătianu și pe Ivor Porter, radiotelegrafistul grupului de Chastelain, lansat în decembrie 1943 în România și „găzduit" la sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei. Porter se afla acolo din ziua de 23 august, lucrând, în văzul tuturor, la un aparat de emisie-recepție. A doua zi dimineața, Borcescu le-a trimis o mașină a S.S.I. care i-a luat pe cei trei pasageri de acasă și i-a dus la aerodromul Popești-Leordeni. Dan Brătianu a plecat fără pașaport, doar cu buletinul de identitate. A rămas la Istanbul 10-12 zile, prilej de a se întâlni cu civili și ofițeri englezi și americani și a-i aduce lui Traian Borcescu mesajul acestora despre rolul pe care credeau ei că trebuia să îl joace S.S.I. în noile condiții.

Ce îi interesa pe sovietici

Înainte de a pleca din București, cei doi i-au lăsat lui Traian Borcescu următoarea declarație: „Subsemnații Brătianu M. Dan și Alexandru Eck, căpitan de stat major în armata engleză, confirmăm prin prezenta că am avut întregul concurs al d-lor lt. col. Traian Borcescu și lt. de rez. Florin Ion Begnescu ale căror sentimente patriotice curat românești nu le-am putut pune nici un moment la îndoială. D-lor nu pot fi bănuiți nici un moment că ar căuta să acopere pe dl. Eugen Cristescu. În lipsa noastră la Istanbul le-am lăsat însărcinarea ca în colaborare cu ajutorul meu, dl. Ict. Guiraud [profesorul de la Institutul francez, arestat în iunie 1944 — vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1993] să restabilească, în termenul cel mai scurt, legătura prin radio cu serviciile noastre din Istanbul. Orice măsură luată împotriva lor nu ar face decât a stânjeni activitatea noastră despre care se pot lua informațiuni de la dl. ministru de externe și de la dl. ministru de război, generalul Racoviță. La întoarcerea noastră în țară, din misiunea încredințată, putem da orice lămurire suplimentară cerută. București, 28 august 1944". Eck avea să depună, și în 1957, mărturie în favoarea lui Borcescu.

În aceeași zi, 28 august, Traian Borcescu preda generalului Aldea, ministrul de interne, și colonelului Victor Siminel, directorul S.S.I., atribuțiile pe linie de comandă. În intervalul 23-28 august, el asigurase „singurul organ informativ în funcție în acea perioadă de timp, atât pentru guvern, cât și pentru Marele Stat Major, deoarece spargerea frontului de către trupele sovietice la Iași și înaintarea lor rapidă dislocase și dezorganizase toate legăturile".

Ultimele acțiuni legate de operațiunile militare contra germanilor în care a fost implicat Traian Borcescu au fost evacuarea Legației germane, la 2 septembrie 1944 (*Magazin istoric*, nr. 8/1986) și organizarea prinderii elementelor parașutate de germani în Transilvania, în spatele liniilor frontului și recrutate dintre legionari.

Începea însă o bătălie și mai dură. O idee despre dificultățile ei ne-am putut face din textul introductiv al acestui episod. În luna septembrie, presa a dezlănțuit o campanie împotriva S.S.I. și a fostului său director. Principala acuză: „au fost o simplă unealtă în mâna Gestapoului, iar membrii Serviciului s-au implicat în săvârșirea a numeroase atrocități și crime de război". Pentru salvarea structurilor informative și contrainformative — absolut necesare oricărui stat și în orice epocă —, s-a luat măsura trecerii S.S.I. în cadrul Ministerului de război, cu titulatura Serviciul de informații al Ministerului de război. La 24 octombrie 1944 a intrat în vigoare o Decizie ministerială care prevedea reorganizarea Serviciului mult restrâns ca proporții. S-a deschis la jumătatea lunii septembrie ancheta condusă de general magistrat Păiș și colonel magistrat Rudeanu, care a durat până la jumătatea lunii octombrie. La sfârșitul anului 1944 s-a instituit o altă comisie, de epurare, condusă de generalul Enache Borcescu — nici o legătură cu Traian — care a anchetat pe toți funcționarii și ofițerii Serviciului. Cei mai vizați erau cei care acționaseră pe Frontul de Est, mulți dintre ei fiind deja arestați de sovietici. Dar lupta pentru puterea politică în România presupunea controlul și asupra serviciilor secrete. După instaurarea guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945, s-a dat asaltul final și asupra S.S.I. La 8 martie, în *România viitoare*, apărea, sub titlul *La Serviciul secret au fost arse dosarele criminalilor de război*, următorul text:

„La Serviciul secret au fost arse dosare și acte compromițătoare ale criminalilor de război[1]. În jurul orei 13, când acuzatorii publici d-ra Alexandra Sidorovici și d. Em. Angheliu s-au prezentat la Serviciul secret pentru consultarea dosarelor, distrugerea documentelor era în toi. Opriți în stradă, au reușit numai în urma insistențelor repetate să pătrundă înăuntru. D. general Săvoiu — șeful S.S.I. [din data de 24 decembrie 1944] — a refuzat să dea orice lămurire, pretextând că au fost arse doar acte care nu mai aveau nici o importanță. De asemeni, a refuzat să pună la dispoziția Tribunalului Poporului fișele și dosarele solicitate. Atitudinea d-lui general Săvoiu, manifestată cu ocazia distrugerii actelor privitoare la criminalii de război, trebuie numaidecât sancționată, iar Serviciul secret în sfârșit curățat de elemente fasciste și reacționare". La 14 martie 1945, generalul Săvoiu era înlocuit cu N.D. Stănescu. În curând, avea să înceapă și arestarea foștilor șefi de secții, inclusiv a lui Traian Borcescu. Dar să nu anticipăm și să vedem ce făcuse acesta în mod concret, în perioada septembrie 1944-martie 1945.

După întoarcerea armelor împotriva Germaniei, și pentru S.S.I. s-a pus problema realizării colaborării cu noii aliați. Aflăm astfel dintr-un document oficial că „la inițiativa Marelui Stat Major, comandamentul mareșalului Malinovski a primit ca organele informative ale sale să colaboreze cu organele M.St.M. și ale S.I. (P.M.R.)". Se precizau apoi condițiile de colaborare. Într-un alt document din 7 noiembrie 1944 se atrăgea din nou atenția asupra obligației organelor S.S.I. de a conlucra cu Aliații, făcând totul pentru a-i satisface „și pe cei mai exigenți colaboratori". Tot în vederea realizării legăturii cu serviciile aliate, fosta Secție a III-a (G) a fost desființată și s-a creat un birou special care asigura contactul cu serviciul de informații sovietic (aflat în clădirea fostei Legații a Poloniei), prin locotenent-colonelul Alexandrov și căpitanul Karandașov, cu serviciul similar al armatei roșii (aflat în casa Cretzulescu, de pe str. Știrbei Vodă) și cu misiunea militară americană (cazată o parte în Aleea Modrogan și alta la Hotel Ambasador). Majoritatea contactelor oficiale s-au stabilit cu sovieticii, într-un fel firesc pentru că cu ei colaboram pe front. Astfel, la sfârșitul lunii septembrie 1944, la cererea serviciului de informații al armatei sovietice, la Arad s-a creat un centru de pregătire pentru agenți ce urmau să fie parașutați în spatele liniilor inamice, cu stații radio. Sovieticii dădeau stațiile radio, parașutele și avioanele, iar noi, oamenii, instructorii și banii. Centrul de informații Arad a funcționat până la sfârșitul lunii octombrie 1944. Tot în cadrul colaborării, Alexandrov și Karandașov au cerut și obținut tabelul cu informatorii agenturii Frontului de Est lăsați pe teritoriul U.R.S.S., în timpul retragerii, schema cu organizarea S.S.I., până la 23 august și după, cu ordinele de bătaie, până la șefii de birou. Reprezentanților serviciului de informații al armatei roșii li s-au predat formulele cernelurilor simpatice utilizate și ale reactivilor pentru citirea lor, cu mostre pentru fiecare.

Legitimații false

Trebuie spus că în ciuda condițiilor grele, impuse prin armistițiu, și a controlului din ce în ce mai riguros al sovieticilor, s-au încercat și formule de rezistență. Astfel, deși oficial grupa care se ocupa de problema comunistă a Secției a II-a contrainformații a fost desființată după 23 august, ea a continuat să funcționeze, adunând date. Traian Borcescu povestește că la 26 august, în cursul unei întrevederi cu primul ministru, generalul Sănătescu, a fost întrebat „care este activitatea gărzilor patriotice și care este legătura lor cu P.C.R." Sănătescu i-a ordonat să se ocupe intens de această problemă și să stabilească „ce legături vor exista între comandamentul sovietic și P.C.R., atât în Capitală, cât și în restul țării, pe măsură ce trupele sovietice vor intra în țară". Sănătescu i-a cerut să ia contact cu colonelul Aurel Runceanu, șeful Secției II din Marele Stat Major, pentru a pune la punct un plan de acțiune comun. Peste o zi sau două, Borcescu l-a căutat și au convenit să facă schimb de informații. Runceanu l-a solicitat ca prin mijloace specifice S.S.I. să urmărească înaintarea trupelor sovietice, localitățile pe care le eliberează, de ce armament dispun, efective, direcțiile pe care avansează, dacă lasă trupe în localitățile eliberate, dacă se stabilesc legături între comandanții unităților sovietice și P.C.R. La 28 august, Borcescu l-a informat și pe Siminel, noul șef al Serviciului. Au pus la punct măsurile necesare pentru îndeplinirea obiectivului. Centrele contrainformative din țară urmau să raporteze, prin radio. Au fost trimiși un număr de agenți la ședințele „Apărării Patriotice" și la sediile P.C.R. pentru a culege date. Toate informațiile erau sintetizate într-un buletin, de către Traian Borcescu personal, și trimise primului ministru și la Ministerul de Război. Acțiunea a putut continua în această formulă până la sfârșitul lunii septembrie sau începutul celei următoare, când, din ordinul Comandamentului sovietic, s-au sigilat toate aparatele de radio ale S.S.I. Deja însă se trecuse la pregătirea unei alte variante.

Ideea ei fusese adusă de Dan Brătianu, reîntors după 11 septembrie de la Istanbul. Anglo-americanii îi sugerau lui Traian Borcescu să creeze o rețea acoperită, care să îi supravegheze pe sovietici. Împreună, cei doi au mers la

[1] Se pare că ceva dosare s-au ars, dar în primele zile după 23 august și dintre cele care aparțineau Frontului de Est, pentru a nu cădea în mâna sovieticilor.

generalul Racoviță, ministrul de război, și i-au comunicat cererea venită de la Istanbul. Racoviță și-a dat acordul și a cerut o propunere scrisă. După venirea în fruntea Serviciului, a aflat de acest proiect și colonelul Lissievici care l-a discutat, la 20 septembrie, cu locotenentul Bowye, din armata S.U.A. La 28 septembrie, Borcescu a înaintat generalului Racoviță nota cerută. Ea începea astfel: „Din datele ce le deținem până în prezent, rezultă că, atât organele informative ale armatei sovietice, cât și organele Partidului Comunist și ale N.K.V.D.-ului, centralei din Moscova, aflate pe teritoriul țării, acționează în scopul determinării și dirijării anumitor curente politice și pentru crearea unei rețele informative cât mai complete, cu ramificații chiar în departamente și instituții de stat și impune ca serviciul nostru să dispună de elementele necesare depistării activității susmenționatelor organe". Racoviță a semnat nota și Traian Borcescu a trecut la organizarea „grupei speciale". Actul de constituire a fost semnat de generalul Racoviță la 22 octombrie. Erau folosiți un număr de agenți — majoritatea proveneau din fosta agentură a Frontului de Est, buni cunoscători ai limbii ruse și cu relații în mediul în care urma să acționeze, conduși de locotenent-colonelul Palius[1] — care primeau un indicativ. Pentru acoperirea lor, serviciile americane au pus la dispoziție 30-35 legitimații, aduse de maiorul Robert Bishop[2]; alte 7 legitimații

au fost obținute de la ziarul *Universul*. Englezii au refuzat să asigure legitimații false. Tot americanii au dat și o sumă de bani pentru a completa cele patru milioane lei asigurate de S.S.I. pentru plata agenților și informatorilor. Datele strânse de Traian Borcescu, Constantin Rădulescu-Șița, Vasile Palius și Florin Georgescu (Becescu) erau sintetizate personal de Lissievici, care le trimitea, pe hârtie fără antetul Serviciului, maiorului Bishop, prin Matei Oroveanu, oficial „detașat" pe lângă Misiunea militară americană *(Magazin istoric*, nr. 8/1974).

Mitraliera din fundul sălii

Lissievici își amintea ulterior că prin „grupa specială" au aflat că membrii „Apărării Patriotice" și în general membrii P.C.R. erau înarmați de trupele sovietice, iar manifestațiile de stradă ale muncitorilor din diferite fabrici erau conduse de militari sovietici îmbrăcați civil. Am găsit o singură notă scrisă cu indicația clară că provenea de la „grupa specială", datată 10 octombrie 194[illegible] lat-o:

„Concomitent cu dizolvarea Cominternului, au fost schimbate toate denumirile organizațiilor internaționale comuniste, ce erau legate de Comintern, dându-li-se denumiri a căror semnificație are caracter de organizațiuni interne ale statelor respective. Una dintre aceste organizațiuni internaționale era M.O.P.R.[3]-ul, sau cum i se mai spunea la noi «Ajutorul Roșu». Această organizație și-a schimbat forma în C.P.R.[4], în litere rusești. M.O.P.R.-ul până în prezent la noi în țară a activat în mod ilegal. [Documentul prezintă în continuare modalitățile prin care erau ajutați comuniștii arestați]. În prezent, M.O.P.R.-ul, după cum am arătat, s-a transformat în organizație internă, C.P.R., și activează pe lângă Partidul Comunist Român și sub directivele acestuia, sub firma «Apărarea Patriotică». Dovadă este că toate automobilele și autocamioanele ce staționează în fața sediilor sau în curțile sediilor poartă litere rusești — Ț.K.-K.P.R. Aceste litere înseamnă Țentralnîi Komitet..., iar K.P.R. după cum am văzut... Din observațiile și informațiile culese despre ce se petrece în sediile «Apărării Patriotice» (C.P.R.) rezultă că:

La sediul principal din Aleea Alexandru nr. 23, unde este și sediul Partidului Comunist Român, precum și la celelalte sedii de sectoare și cartiere, există depozit de arme și grenade de mână. Au poliția lor proprie, precum și o gardă permanentă înarmată, care se compune din vreo 10 persoane pentru fiecare sediu, având în sarcina ei paza sediului zi și noapte. Persoanele care fac paza sunt îmbrăcate în uniformă militară și cască pe care se află litera «P». La sediul din Aleea Alexandru nr. 23 poarta este încuiată, iar santinela care face de pază la poartă dă drumul vizitatorului pe baza unui ordin primit din interior. Pentru a pătrunde o persoană în interior se anunță printr-un om de serviciu (prin grilajul de fier, pe rând), care notează numele vizitatorului și la cine anume vrea să meargă. Acest om de serviciu anunță pe cei din se-

---

[1] Numele lui era Vasile Palius, conspirativ Ionescu. Fusese ofițer în armata țaristă. Condusese agentura care lucrase contra U.R.S.S., iar după crearea Eșalonului Operativ, în iunie 1941, fusese locțiitorul lui Lissievici. Traian Borcescu spune că a murit pe Frontul de Vest în fruntea unui detașament de vânători de munte.

[2] Două echipe de militari americani aparținând O.S.S.-ului (Oficiul Serviciilor Strategice, precursorul C.I.A.) au sosit în România în perioada 29 august-2 septembrie 1944. Se aflau sub conducerea lui Frank Wissner. Cel mai apropiat colaborator al acestuia a fost maiorul Robert Bishop (cod X-2). Informații, din surse americane, despre această acțiune a oferit și dr. Florin Constantiniu, în revista *Curierul Național Magazin*.

[3] Mejdunarodnaia Organizația Pomoșci Revoluționarov (Organizația internațională pentru ajutorarea revoluționarilor).

[4] Komitet Pomoșci Revoluționarov = Comitetul pentru ajutorarea revoluționarilor

diu de unde primește ordin să fie lăsat sau nu. Pătrunzând în curte, vizitatorul găsește o a doua santinelă la intrarea în imobil, care îi dă drumul numai însoțit de persoana la care vizitatorul a venit. Se intră într-o sală mare, în fundul căreia este instalată o mitralieră îndreptată spre intrare. Înăuntru sunt birourile P.C.R. și «Apărării Patriotice». La celelalte sedii face de pază numai o santinelă la poartă. S-au distribuit celor eliberați din închisori îmbrăcăminte, pulovere de lână, bocanci și chiar bani. Zilnic se adună ciraci, calfe și indivizi fără nici un căpătâi, chiar și derbedei, comuniști, care citesc ziare, discută despre politica zilei, despre doctrinele marxiste, unele sedii având și cantine unde se mănâncă gratis. Majoritatea vizitatorilor sunt evrei și ruși. Conducătorii: majoritatea evrei, o mică parte din români. Foarte rar sediile sunt vizitate de ofițeri și soldați ruși. La început, aci se adunau foarte mulți prizonieri ruși, dar în ultimul timp majoritatea acestora au dispărut. O mulțime de automobile servesc aceste sedii, purtând litere rusești Ț.K.-K.P.R. În ultimul timp se observă că multe autocamionete poartă aceste litere. Din informațiile culese rezultă că aceste autocamioane aparțin depozitelor ce vând materiale de construcție, var, ciment și chiar altor branșe, depozite ce aparțin evreilor și nu «Apărării Patriotice». Unele autocamionete, aparținând «Apărării Patriotice» care servește între altele de reclamă, sunt încadrate de firme scrise pe pânză albă cu litere roșii «Apărarea Patriotică» și purtând un steag național român și unul roșu cu secera și ciocanul. (Lumea discută de ce nu se pun steagurile englez și al S.U.A). Poliția «Apărării Patriotice» afară de cercetările și informațiunile ce face pentru descoperirea legionarilor și hitleriștilor, își mai permite și percheziții (o mulțime de plângeri s-au depus în această privință la Prefectura Poliției Capitalei). Conducătorii «Apărării Patriotice» sunt în permanentă legătură cu ofițerii N.K.V.D.-ului, de unde se zice că iau fondurile necesare organizației. Toți de la «Apărarea Patriotică» se pregătesc pentru alegerile viitoare, trimițând oameni în provincie (după ce se întrunesc) pentru organizarea în vederea alegerilor, dar având în vedere că sub masca «Apărării Patriotice» lucrează camuflat C.P.R. (M.O.P.R.-ul) și că, mai cu seamă, sub directivele Comitetului Central al P.C.R. (adică Cominternului) se urmărește schimbarea ordinei de stat. La această concluzie ne duc minciunile, calomniile și aţâţările la ură ce încearcă conducătorii acestei organizațiuni în discursurile rostite în fața publicului, chiar și amenințările pronunțate în diferite împrejurări".

Magazioner la „Spicul"

Traian Borcescu a coordonat în mod direct activitatea „grupei speciale" până la jumătatea lunii noiembrie 1944, când a trecut la cabinetul dr. Petru Groza. Atunci l-a lăsat în locul lui pe Constantin Rădulescu-Șița, dar și-a păstrat fișetul din sediul S.S.I., unde venea să lucreze în fiecare zi, cel puțin și în luna decembrie. S-ar părea că și în continuare a văzut materiale ale „grupei speciale". Ea a funcționat sigur până la 28 martie, când a fost arestat Constantin Rădulescu-Șița. Cu două săptămâni înainte fusese numit director al S.S.I. N.D. Stănescu, care mai târziu își făcea un titlu de glorie din faptul că a descoperit „complotul" pus la cale de generalul Racoviță și un grup de ofițeri.

Imediat după prima arestare, în timpul anchetelor și într-o scrisoare către Emil Bodnăraș, Traian Borcescu a susținut că a ajuns la cabinetul lui Groza prin intermediul acestuia din urmă. Pentru că refuzase să realizeze în practică „grupa specială", Racoviță, l-ar fi trimis pe front, la Divizia 11 infanterie. S-a dus cu N.D. Stănescu la Emil Bodnăraș și acesta l-a mutat la Groza. Altă dată a spus că a intervenit și Groza la Ministerul de Război, dar în mod deliberat afirma că mutarea s-a petrecut la 12 octombrie, ca să rezulte că nu a avut vreun amestec în realizarea practică a „grupei speciale". Mai spunea că și Lissievici l-a avertizat că știe că se întâlnește cu Emil Bodnăraș, „dar asta nu te împiedică să fii bun român".

Alți martori oferă o versiune diferită. Borcescu a fost plasat la Groza de Rădescu, care vroia să îl țină astfel sub observație. „Legătura între el și Rădescu a fost făcută de inspectorul de poliție Pavel Dobrescu, om de încredere al lui Rădescu". Generalul Rădescu, imediat după numirea lui ca prim-ministru, i-a cerut lui Borcescu să alcătuiască un proiect de reorganizare al S.S.I. Acesta l-a elaborat, concepând serviciul ca „un centru de rezistență națională anticomunistă, în cazul că U.R.S.S.-ul va denunța armistițiul sau P.C.R. va prelua puterea în stat". Se pare că Rădescu i-ar fi promis să îl numească director general, dar până la urmă l-a pus pe generalul Săvoiu. În perioada respectivă, Borcescu intrase deja în vizorul biroului special din S.S.I. — cel care trebuia să asigure colaborarea cu serviciile aliate, dar care fusese penetrat masiv de sovietici și luat sub controlul lor. În rapoartele acestui birou se spunea, de exemplu, că Borcescu fusese în str. Batiștei, unde se mutase Misiunea militară americană, și l-a contactat pe generalul Stevens, pe care l-a dus la domiciliul dr. Petru Groza. Borcescu era acuzat și că „a încercat să influențeze o apropiere între dr. Petru Groza și Titel Petrescu, pentru a-l îndepărta pe primul de P.C.R." În sfârșit, la căderea guvernului Rădescu, *(Magazin istoric,* nr. 2/1993) ar fi afirmat: „Lumea mă vede omul lui Groza. Nu. Eu am fost recomandat la cabinetul lui Groza, dar în

fond tot omul lui Rădescu am rămas". Același lucru mi l-a confirmat și în discuțiile pe care le-am avut cu dânsul.

Cert este că a fost arestat la sfârșitul lunii martie (26 sau 27) 1945, o dată cu toți ofițerii S.S.I. implicați în „grupa specială".

Arestarea s-a produs acasă la Emil Bodnăraș, care îl invitase la masă, și a fost făcută de doi militari sovietici. La 10 aprilie 1945 a fost trecut din oficiu în rezervă, pe o listă de ofițeri „naziști". Spunea Traian Borcescu: „am fost arestat și predat autorităților sovietice. În 10-12 zile am fost cercetat la Moscova la închisoarea Lubianka și retrimis în țară". Într-un document se afirma că „datorită unor circumstanțe intervenite după câteva luni", a fost eliberat la 23 decembrie 1945, la intervenția directă a lui Emil Bodnăraș. În anii următori, neputându-se angaja în vreun serviciu, a trăit din diverse afaceri. La 26 mai 1949 a fost arestat din nou. A fost condamnat prin sentința nr. 1042 din 4 august 1956 a Tribunalului Militar al Regiunii II Militare, Colegiu de Fond, la temniță grea pe viață pentru activitate intensă contra clasei muncitoare. În ianuarie 1963 pedeapsa i-a fost redusă la 25 ani. La 13 aprilie 1964 a fost eliberat. S-a angajat ca magazioner la întreprinderea „Spicul". Era supărat că în lucrările de istorie se prezentau deformat realitățile despre S.S.I. în perioada 1941-1944 și rolul acestuia în actul de la 23 august. În 1972 a fost chemat de colonelul Ilie Ceaușescu. Multe dintre relatările sale le-a reîntâlnit ulterior în lucrările acestuia. La 5 februarie 1974 a făcut o vizită și la redacția revistei *Magazin istoric*. Vroia să îndrepte unele informații greșite despre el apărute într-un articol din nr. 8/1973.

Colonelul (r) Traian Borcescu — a fost avansat după decembrie 1989 — trăiește și astăzi, supraviețuind celor 16 ani de temniță grea și multora dintre cei ce l-au anchetat și condamnat. ■.

AUTORI—CITITORII

Etapa B

A TREIA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Realizarea visului de veacuri al românilor, Marea Unire, a înaripat și condeiele gazetarilor patrioți din provinciile românești aflate sub dominația străină.

„Suntem români, strănepoți de ai lui Traian! O spunem cu mândrie, cu încredere! De o sută de ani ne-au fost astupate gurile noastre ca să nu putem grăi cu frații noștri...", scria o publicație la 6 iunie 1917.

Precizați titlul ei.

a) Gazeta Transilvaniei
b) Cuvânt moldovenesc
c) Glasul Bucovinei

Autor: **Petrică NECTAR ȘTEFAN,** student, Iași.

2. Începând din 1990, Ziua Eroilor se comemorează din nou, o dată cu sărbătoarea Înălțării Domnului, cinstindu-se jertfele militarilor români căzuți în lupte ori decedați în prizonierat.

În câte localități din 25 de țări se află înhumați oșteni români?

Autor: **Traian CORNEANU,** pensionar militar, Cluj-Napoca.

3. Cum se intitulează cel mai vechi manuscris aflat în fondul de manuscrise rare al Bibliotecii Academiei Române, datat 1346 și care a aparținut mănăstirii Bistrița din Oltenia?

Autor: Adrian CRISTIAN LIGA, student, București.

4. Imnul de stat al României are ca autor al versurilor pe Andrei Mureșanu (1816-1863), această poezie patriotică fiind publicată, sub titlul **Răsunet,** în **Foaie pentru minte, inimă și literatură.**

La ce dată?

Autor: **Alexandru LĂZĂRESCU,** inginer, București.

5. Printre cei cca 20 de „descoperitori" ai Americii (fenicieni, cartaginezi, celți, romani etc.) se numără și navigatorii chinezi care, după cum o atestă mărturiile arheologice, au ajuns pe litoralul apusean al continentului american.

Știți când a avut loc evenimentul?

Autori: **Ilie TĂNASE,** maistru militar, București; **Ionel Marius ISOFACHE,** elev, com. Piscu, jud. Galați.

6. Într-una din cele mai elegante și cunoscute galerii de artă din New York, Galeria Gagosian, a avut loc, între 3 noiembrie și 15 decembrie 1990 Expoziția **Brâncuși—capodopere din muzeele românești.** Cu acest prilej, un critic de artă sublinia „întâlnirea gigantică, tăcută, regală, a lui Brâncuși cu monumentalitatea Egiptului Antic".

Căruia dintre acești critici aparține această remarcă?

a) Theodor Messer
b) Leo Castelli
c) John Russell

Autor: **Dan COSMA,** profesor matematică, com. Vădăstrița, jud. Olt.

7. În timpul celor cinci ani cât a condus Ministerul de

Concursul Magazin istoric, ediția 1993

AUTORI B CITITORII

război, generalul I.Em. Florescu a luat o serie de măsuri vizând modernizarea armatei. În 1874, la manevrele militare, întreaga desfășurare a exercițiului a câștigat aprecierea unanimă a observatorilor militari străini. Astfel, unul dintre aceștia remarca: „Ar fi în interesul Turciei să acorde independență României și apoi să formeze o alianță cu această țară".

Cui aparține aprecierea?

Autori: **Nicoară SIMION,** asistent medical, Oradea; **Victoria IANCULESCU,** profesoară de istorie, Roșiori de Vede; **Nicolae DEACONU-VÂLCEA,** colonel (r), Lipova; **Anghel DORCESCU,** inginer pensionar, București.

8. La 7 septembrie 1933, la Constanța, avea loc botezul unuia „din cele mai importante bastimente ale țării", care purta un nume „care constituie simbolul unității noastre naționale", după cum se spunea într-un discurs ținut cu acel prilej.

Cunoașteți numele acestei nave?

Autor: **Ion CHIRILIUC,** asistent medical principal, București.

9. Care a fost principala uzină de reparat locomotive și vagoane, un adevărat „pilon al industriei naționale" românești din perioada interbelică?

Autor: **Paul UNGUREANU,** profesor de istorie, Botoșani.

10. O frumoasă pildă de modestie o constituie ultima dorință exprimată de Doamna Elena Cuza, care a dorit să fie înmormântată în modul cel mai simplu, fără nici un fel de paradă la moșia părinților săi.

În ce județ se afla această moșie?

Autori: **Elisabeta CIUCESCU,** învățătoare pensionară, com. Ghimpați, jud. Giurgiu; **Constantin Gh. BELDIE,** aviator pensionar, Bacău.

COPERTELE

① În Egiptul antic, constructorii piramidelor, în semn de protest, se instalau pașnic în curtea templului. Reconstituire contemporană a grevei muncitorilor de la Deir El-Medina **(Prima grevă din istorie,** p. 82)

② **Domul Stâncii sau Moscheea Domului — numită impropriu și Moscheea lui Omar** — a fost construită la Ierusalim pe locul de unde musulmanii cred că s-a înălțat la cer Muhammad. Construcția a fost ridicată de Califul Abd al Malik (685-708). În dreapta, deasupra liniei orizontului, se ridică cupola argintie a moscheei Al Aksa **(Locurile sacre ale islamului,** p. 9)

④ „Ea se uită... Păru-i galbăn,/ Fața ei lucesc în lună,/ Iar în ochii ei albaștri/ Toate basmele s-adună"

Nemuritoarele versuri eminesciene din poemul **Crăiasa din povești** (1876) închid în ele imaginea a ceea ce dintotdeauna a zămislit iubire: frumusețea feminină. Iubire care, din vremea miturilor antice (cum este și această ilustrare datorată maestrului flamand Jan Gorsaert a legendarei povești de dragoste dintre Zeus și Danae) a însoțit destinele unor mari făuritori de istorie, cum a fost și Napoleon III **(Iubiri celebre,** p. 64)

PLANȘELE

①②③④ Imagini-document dintr-o „viață de om așa cum a fost": Nicolae Iorga la ani și între oameni feluriți; fotografii păstrate în colecțiile Bibliotecii Naționale. **Planșa①** Împreună cu prof. G. Avakian la Callatis (stânga sus), cu regele Ferdinand (dreapta sus), un instantaneu din februarie 1918 (stânga jos) și în uniformă de soldat voluntar în 1913 (dreapta jos). **Planșa②** Într-un grup de studenți ai Școlii române de la Fontenay-aux-Roses (sus) și la Hunedoara, împreună cu regina Elena și dr. Petru Groza (jos). **Planșa③** La serbările ASTREI de la Aiud, la 3 aprilie 1936 (sus) și la Societatea de Radio, între Carol II și Mihail Sadoveanu (jos). **Planșa④** Vorbind, la 3 aprilie 1936, în Aula Academiei de înalte studii comerciale și industriale (sus) și împreună cu regii Carol II (stânga jos) și George II al Greciei (dreapta jos)

TALON DE PARTICIPARE

3

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

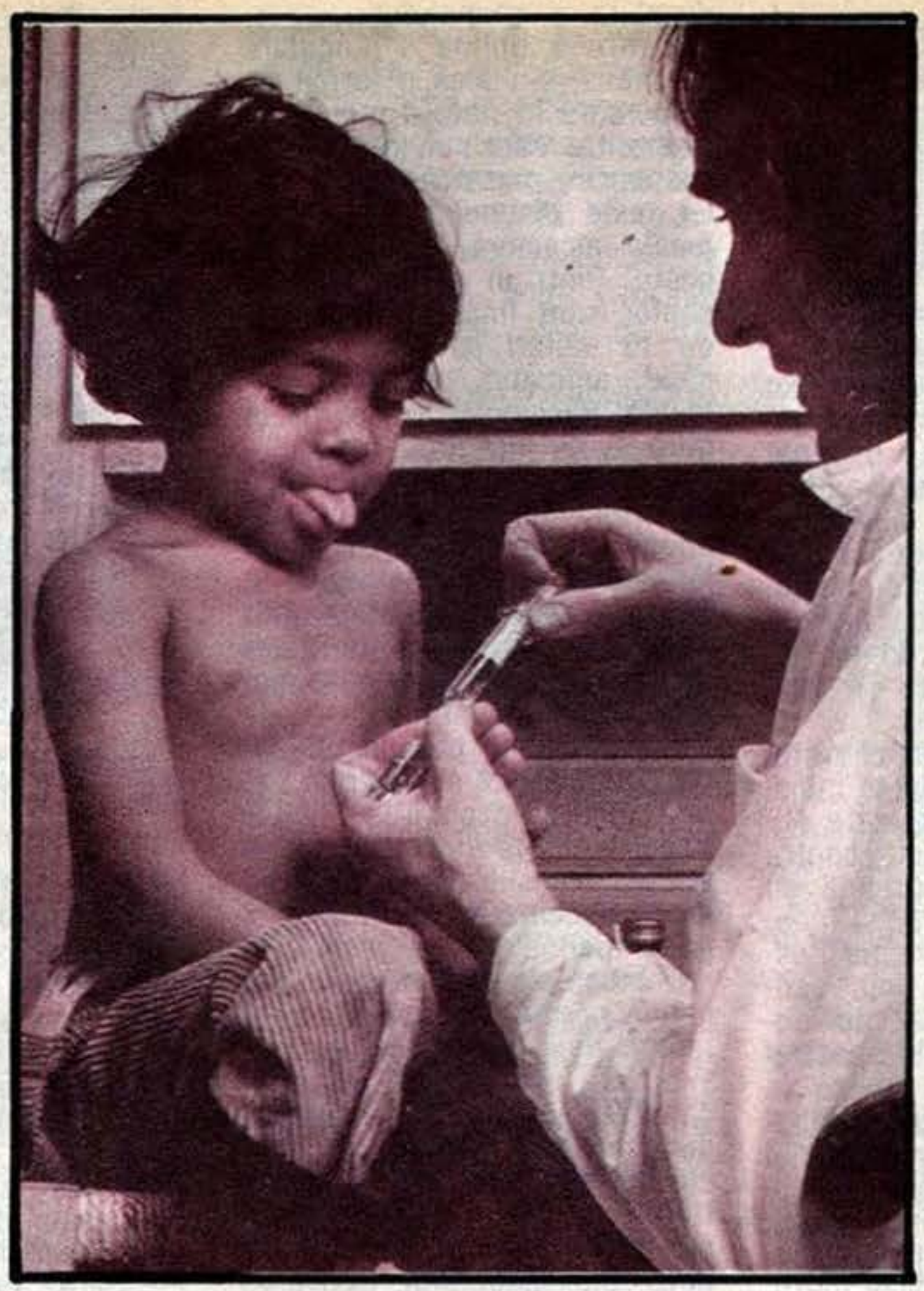

RHÔNE POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

În lume există 135 milioane copii care trebuie vaccinaţi; doar 15 milioane dintre ei se află în ţările industrializate.

Începând de anul trecut, medicii pediatri canadieni dispun de un vaccin contra meningitei provocate de haemophilus B, destinat copiilor sub un an. Rezultatul cercetărilor întreprinse de Pasteur Mérieux, vaccinul este comercializat sub denumirea Act - HIB **de către filiala canadiană Connaught, cea care se ocupă de marketing pe piaţa nord-americană. Fuziunea s-a petrecut cu doi ani în urmă şi azi Pasteur Mérieux Connaught, lider pe o piaţă mondială estimată la 1,5 miliarde dolari, realizează o cifră de afaceri de 560 milioane dolari. Fuziunea s-a realizat prin juxtapunerea numerelor, fără reduceri de efective, fără schimbări de cadre, doar o împărţire geografică a pieţelor de desfacere. Vaccinul contra turbării, testul tuberculinic şi vaccinul Polio injectabil produse în Franţa, la Marcy-l'Etoile, lângă Lyon, potrivit normelor nord-americane, sunt comercializate în Statele Unite de Connaught. Iar vaccinul contra gripei produs de firma canadiană, cel contra hepatitei B ca şi Pro-HIBIT, lansate acum patru ani pe pieţele canadiană şi nord-americană, au pătruns şi în Europa. Programele de cercetare ale celor două firme au fost puse de acord, pentru a se evita dublarea şi a se asigura complementaritatea eforturilor depuse.**

Vaccinuri în cantităţi nelimitate

Pasteur Mérieux Connaught dispune azi de cinci centre de cercetări la Marcy-l'Etoile, Val-de-Renil şi Strasbourg, în Franţa, Toronto şi Albany în Canada. Cercetările se desfăşoară în mai multe direcţii, între care obţinerea unui vaccin contra maladiei lui Lyme, transmisă prin căpuşe, destinat mai ales pieţei nord-americane, şi altul contra meningitei de serotip B. Totodată, se încearcă să se răspundă nevoilor ţărilor în curs de dezvoltare, prin vaccinuri contra febrei denga, biliardoză şi paludism.

Problema majoră rămâne SIDA. Pasteur Mérieux a introdus în faza I de cercetare clinică un posibil vaccin contra acestei boli, iar împreună cu *Rhône-Poulenc Rorer* şi laboratorul american Immune Response lansează un joint-venture pentru obţinerea vaccinului care să înlăture spectrul SIDA.

În sfârşit, împreună cu laboratorul american Merck, primul din lume, Pasteur Mérieux Connaught va putea pune la punct, în Statele Unite, vaccinuri asociate, care să regrupeze patru, cinci sau şase vaccinuri diferite pentru a proteja copilul printr-o singură administrare.

Rhône-Mérieux a obţinut, de curând, primul vaccin de recombinare genetică. Este un vaccin contra turbării, care rămâne maladia cea mai redutabilă pe care poate să o transmită un animal omului. Dacă nu este tratată la timp, turbarea duce inevitabil la moarte. În ţările industrializate se poate afirma că bacilul turbării vehiculat de câinii vagabonzi a dispărut practic. În schimb, el este vehiculat în continuare de animalele de pădure, între care cel mai important vector rămâne vulpea roşcată, de la care ajunge la animalele din curtea omului. Astăzi, putem spera că, prin noul vaccin pus la punct de o echipă de cercetători de la *Rhône-Mérieux*, *Raboral*, s-a găsit soluţia. Administrat pe cale orală, el asigură o protecţie completă şi durabilă a animalului.

Pentru a obţine o inoculare de masă, s-a ales o formă de dispersare în natură mai puţin obişnuită. Vaccinul în stare de suspensie, plasat într-un săculeţ, este disimulat într-o momeală atractivă, din făină de peşte. Dintr-un avion sau elicopter sunt împrăştiate în jur de 15 unităţi pe km². Atunci când animalul mestecă momeala, vaccinul i se scurge în gură şi de aici merge la celulele ţintă ale sistemului său imunitar. Mai mult de două milioane de doze au fost astfel lansate în Franţa, Germania şi Belgia. Vaccinul este deja utilizat şi pe coasta de est a Statelor Unite - unde este vizat mai ales ratonul spălător.

Se fac studii privind utilizarea lui în Africa şi America Latină, pentru vaccinarea câinilor vagabonzi. *Raboral* este supus şi unor teste privind utilizarea lui în vaccinarea anti-rabică a populaţiei.

Tehnica de recombinare genetică permite producerea prin intermediul bacteriilor, a virusilor sau a drojdiilor - deci în cantităţi nelimitate - a antigenelor necesare declanşării procesului de vaccinare. Ea va putea fi aplicată şi pentru obţinerea altor vaccinuri, pentru imunoterapia cancerului, prin dezvoltarea unui răspuns imunitar contra antigenelor specifice ale celulelor bolnave.

Cel mai recent catalog de produse realizate de Pasteur Mérieux conţine 20 de vaccinuri simple, 11 vaccinuri combinate, 20 produse derivate din sânge şi 7 teste şi imunostimulante. Găseşti în el vaccinuri contra holerei, gripei, febrei galbene, hepatitei B, meningitei, poliomielitei, tetanosului, tuberculozei, rubeolei, febrei tifoide, difteriei, albumină umană, imunoglobulină umană pentru diferite utilizări, seruri contra muşcăturilor de şarpe, teste pentru tuberculoză, teste de evaluarea imunităţii, imunostimulante. Sigur, cel mai bine este să nu ai vreodată nevoie de ele. Dar pentru că nu poţi să ştii niciodată, vă prezentăm în continuare acele produse care pot fi utilizate de acum, şi la noi.

Un vaccin combinat poate proteja un copil contra cinci sau chiar şase maladii

Act-HIB (vaccinul conjugat contra Haemophilus influenzae de tip B), prezentat în cutii ce conţin un flacon pentru o doză şi diluantul necesar. Este indicat - cum am mai spus - pentru protecţia copiilor peste două luni contra infecţiilor precum meningita, septicemia, epiglottitis, cauzate de Haemophilus influenzae de tip B. Răspunsul imunologic este independent de timus, fără efect de mărire după inoculări repetate sau imunogenicitate scăzută la copii. Studiile privind activitatea funcţională a anticorpilor specifici induşi prin acest vaccin la copil au demonstrat o activitate bactericidă şi opsonică. Contraindicaţiile privesc alergia la unul dintre componentele vaccinului, în special la proteina bacilului tetanoic. La fel ca în cazul oricărui alt vaccin, nu este recomandată administrarea la subiecţi cu febră sau infecţii acute intercurente. Nu se recomandă imunizarea femeilor gravide sau care alăptează. Vaccinul poate fi păstrat timp de doi ani, la temperaturi între 2°C şi 8°C.

Hevac B (vaccin purificat contra hepatitei de tip B), suspensii injectabile, prezentate într-o seringă de unică utilizare. Este recomandat pentru prevenirea infecţiei cu virusul hepatitei tip B, mai ales în cazul acelor bolnavi care au ne-

voie de transfuzii de sânge sau alte tratamente ce presupun riscul transmiterii virusului respectiv, a pacienților imunocompromiși și a celor cu insuficiență renală cronică și/ sau sub hemodializă. Vaccinul este pregătit dintr-o fracțiune virală antigenică ne-infecțioasă, obținută din plasmă umană recoltată de la purtători sănătoși ai antigenului HBs. Nu are contraindicații, putând fi administrat fără risc gravidelor, nou-născuților, pacienților imunocompromiși, celor aflați în faza de incubație a hepatitei B, purtătorilor acestui virus și celor cu anticorpi HBs sau HBc. Vaccinul este foarte bine tolerat, cazurile de febră ușoară, astenie sau simptome digestive minore manifestate după administrare fiind rare. Se păstrează în aceleași condiții ca și primul produs.

Meningococcal A+C (vaccin poliosidic meningococcic A +C) este prezentat în doze de 0,5 ml. Este indicat pentru prevenirea meningitei bacteriene provocată de meningococci de tip A+C . Vaccinul este preparat din antigeni purificați. Imunitatea se instalează la 10 zile după inoculare și se menține pentru patru ani; dar nu asigură protecție contra meningococcus B sau contra organismelor responsabile pentru meningita purulentă. Nu se recomandă utilizarea vaccinului la copiii sub 18 luni. Vaccinul poate fi păstrat timp de trei ani.

Verorab/Imovax Rabies Vero este un vaccin pentru prevenirea și tratarea turbării. El este recomandat, ca imunizare preventivă, persoanelor expuse unei contaminări, precum chirurgii veterinari, cei ce lucrează în laboratoare unde se vehiculează germenul turbării, crescătorii de animale, muncitorii forestieri. Ca tratament, el se adresează, în mod evident, persoanelor mușcate de un animal turbat sau despre care se bănuiește că ar fi . În cazul unei inoculări preventive, la femei gravide sau persoane cu stare febrilă, vaccinarea poate fi amânată, altfel contraindicațiile rămân pe plan secundar față de pericolul turbării! Oricum, se recomandă utilizarea cu precauție în cazul alergicilor la streptomicină sau/ și neomicină. Tratamentul paralel cu corticosteroizi și imunosupresoare poate compromite rezultatul vaccinării.

Tetracoq 05 este o combinație de vaccinuri contra difteriei, tetanusului, tusei convulsive și poliomielitei. Este obținut din toxine ale bacililor difteriei și tetaniei, tratate cu formol și purificate, bacili de tuse convulsivă dezactivați prin căldură și trei tipuri de virusi ai poliomielitei cultivați pe linia celulară Vero și inactivați cu formol. Imunitatea se instalează după a doua vaccinare și durează cel puțin cinci ani. Contraindicațiile privesc persoanele cu encefalopatii progresive sau reacții majore (febră peste 40°, sindrom al plânsului persistent) la o vaccinare anterioară contra tusei convulsive. De asemenea, administrarea vaccinului trebuie amânată în cazul persoanelor cu infecții acute.

Dintre derivatele din sânge, sunt disponibile și în România *Lymphoglobuline* - utilizabilă în prevenirea și tratarea episoadelor de respingere a transplanturilor de rinichi, inimă, pancreas sau ficat, în tratamentul anemiei aplastice și utilă în tratamentul bolii Graff Versus Host -, *Thymoglobuline* - cu aceleași indicații de utilizare -, *Veinoglobuline* - deficit de imunitate umorală congenital sau dobândit, repetate boli infecțioase grave, purpura trombocitopenică idiopatică acută și cronică, la adulți și copii -, *Albumin Mérieux* - albumină umană 20% pentru prevenirea și tratarea șocului hemoragic, a arsurilor etc., icter la nou născuți, pentru creșterea fracțiunii de albumină în ser sau pentru corectarea deficitului de proteine.

În sfârșit, mai poate fi procurat și *Multitest*, utilizat în evaluarea imunității mediate celular (hipersenzitivitate cutanată întârziată), prin multipunctură. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Autoclavă într-un laborator Rhône-Mérieux *din Franța*

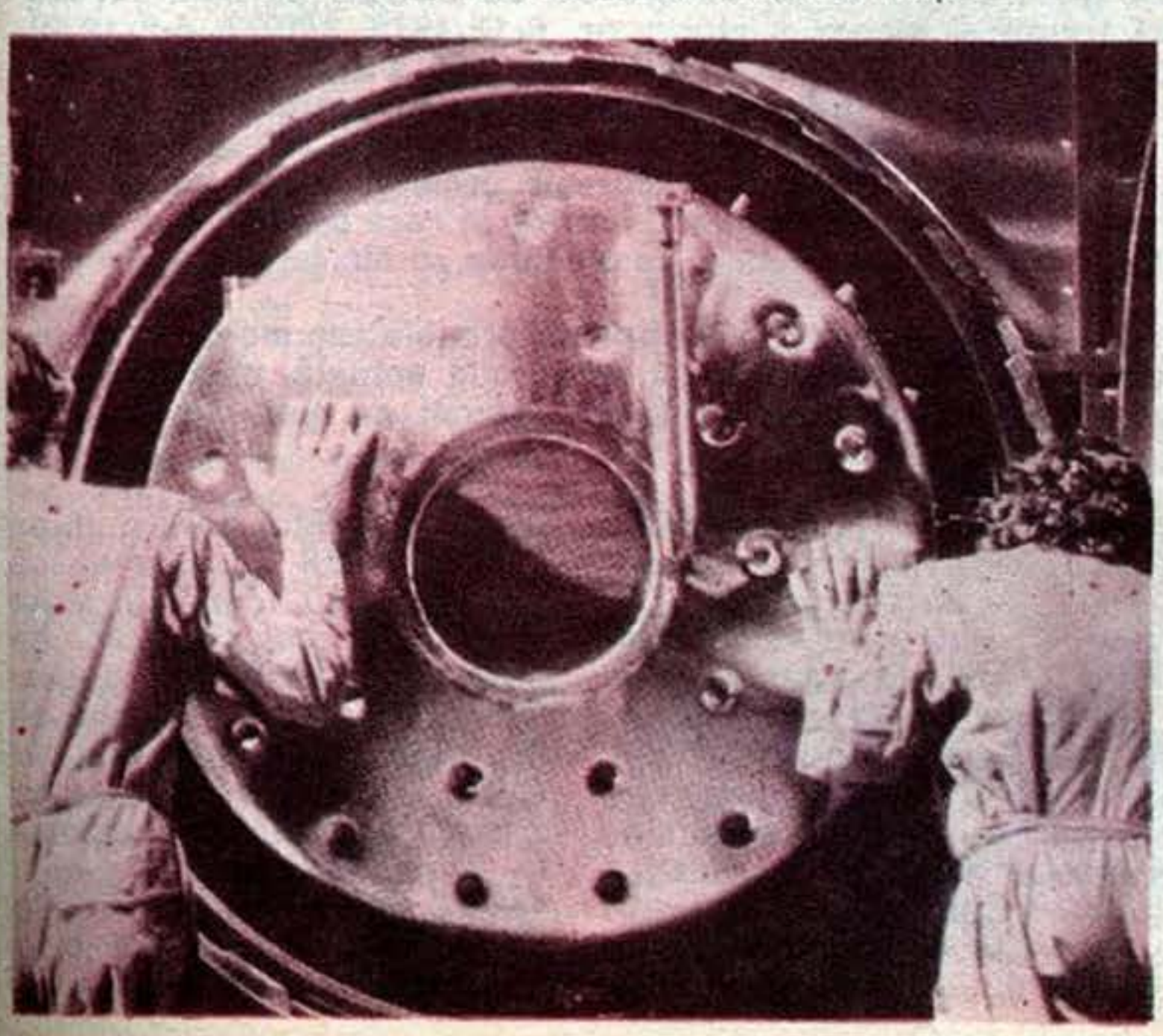

CAROL I — ÎNCEPUT DE DOMNIE

TH. C. VĂCĂRESCU

Am publicat în nr. 4-6/1988 şi nr. 5,6/1993 fragmente din amintirile generalului Theodor C. Văcărescu (1842-1913) consacrate perioadei premergătoare înfăptuirii Unirii din 1859 şi domniei lui Al. I. Cuza.

Cum am mai precizat, fragmente din aceste memorii au apărut în revista Convorbiri literare **din 1892 şi, apoi, postum, în aceeaşi revistă, în 1914-1916. Ele urmau să alcătuiască o lucrare de sine stătătoare, pe care memorialistul nu a mai reuşit s-o definitiveze.**

În continuarea celor publicate în selecţia noastră din numerele precedente ale revistei, reproducem alte pagini din notaţiile generalului Th. C. Văcărescu, consacrate de data aceasta începutului domniei regelui Carol I (vezi şi Magazin istoric, **nr. 9-12/1976, 3/1977, 4-6/1978).**

După cum se ştie, în urma abdicării lui Al. I. Cuza la 11 februarie 1866, s-a constituit o Locotenenţă domnească, deţinătoare a puterii, care s-a îngrijit de alegerea succesorului lui Cuza în persoana unui membru dintr-o familie domnitoare străină. A fost ales în cele din urmă prinţul Carol de Hohenzollern care, la 10 mai 1866, a sosit la Bucureşti, urcându-se pe tronul ţării.

Th. C. Văcărescu era în acel moment prefect de Prahova, funcţie în care pregătise şi asigurase siguranţa călătoriei lui Cuza pe drumul spre Predeal, la plecarea sa din ţară (Magazin istoric, **nr. 6/1993).**

Să-l urmărim acum pe memorialist în consemnările sale privind primele zile ale domniei regelui Carol I. Ca şi la episoadele precedente, am adoptat ortografia actuală, păstrând însă unele particularităţi stilistice ale autorului. Întreruperile le-am marcat cu trei puncte.

La deschiderea primului sfat presidat de suveran, în seara de 10 mai [1866], toţi cei ce deţinuseră guvernul îşi dăduseră demisia. Domnitorul îşi constitui imediat noul minister în compunerea următoare:

Lascar Catargiu, fostul prim-locotenent domnesc — reprezentând dreapta, Preziden̦ia Consiliului şi ministru de interne; Ion Brătianu — reprezentând stânga, ministru de finanţe; Petru Mavrogheni — ca reprezentant al dreptei, externele; C.A. Rosetti — extrema stângă, cultele; Ioan C. Cantacuzino — din aşa zisul centru, justiţia; general principe Iancu Gr. Ghica — dreapta moderată, războiul; Dimitrie Sturdza — lucrările publice.

Am dat aci numirea partidelor, din care făceau parte membrii acestui guvern, după cum publicul îi desemna că fac parte; cu toate că, strict vorbind, în cei cinci ani de guvern constituţional şi parlamentar ce se săvârşiseră de la 1859, data alegerii lui Cuza, şi până la 1864, aceea a loviturii de stat şi a regimului personal, partidele n-avuseseră timpul a se diferenţia principial şi într-un mod bine deosebit, cum se urmă după

votarea Constituțiunii, de la 1866 încoace. Este asemenea de observat deviațiunea de la uzul obicinuit din decembrie 1862 — când se făcu unirea definitivă a ambelor principate printr-o singură Cameră și un singur guvern — uz după care se lua mai întotdeauna în minister patru munteni și trei moldoveni. Proporțiunea era inversă de astă dată, dându-se Moldovei patru sfetnici în loc de trei, pentru ca interesele fostului principat să aibă preponderență și ca unii moldoveni înșiși să curme orice veleități și încercări vinovate și antipatriotice în contra Unirii. Cu toată ora înaintată — după miezul nopții, când se terminase consiliul — la care vestea formării guvernului se cunoscu în Capitală, ea făcu o excelentă impresiune; aceeași impresiune produse ea a doua zi, când fu cunoscută în țară, atât din pricina persistenței solidarității și conlucrării ambelor mari partide, cel liberal și cel conservator, și din reputațiunea bine stabilită de râvnă și destoinicie a miniștrilor, cât și prin celeritatea cu care se soluționase chestiunea guvernului ce cu sfaturile sale urma să ajute pe domnul Carol în iminentele și gravele probleme ce așteptau dezlegarea.

Este destul a se enumera câteva din aceste probleme. În interior mizeria și starea aproape disperată a finanțelor, cu impiegați civili și militari adăstând de mai multe luni lefile întârziate; serioasa amenințare de invaziune de oștiri străine, reclamând ridicarea țării în picioare și mobilizarea armatei pentru respingerea și învingerea ei. Între chestiunile din afară era recunoașterea faptului împlinit în ziua de 10 mai, prin întronarea unui monarh ereditar, întronare contra căreia protestaseră în conferința ambasadorilor de la Paris reprezentanții celor două puteri întotdeauna îndărătnice pentru dorințele naționale ale românilor, Austria și Rusia, care încurajau pretențiunile nedibace și anacronice de suzeranitate ale Turciei, ce în vremile actuale nu se mai puteau justifica și valora.

Cu toată părerea de rău ce resimțisem de a nu fi putut asista în București la intrarea solemnă a domnitorului în Capitala lui și la evenimentul istoric al suirii pe tron și al prestării jurământului în fața reprezentațiunii naționale... mi-am aflat însă consolațiune în ceea ce de mic învățasem, în exemplul alor mei, că în îndeplinirea unui impieg public, datoria trebuie să treacă înainte de toate.

Ministrul de interne, principele Dimitrie Ghica, trimisese ordin telegrafic tuturor prefecților din țară — afară de cei din Argeș și Dâmbovița, care însoțeau pe domnitor în trecerea prin județele lor, în călătoria spre București — să se afle la reședințe, pentru ca, simultaneu cu ceremonia ce urma la București, să se slujească un Te-Deum la bisericile catedrale din județe, pentru a implora binecuvântarea Cerului asupra lui Carol I, acum Suveranul țării. În urma serviciului divin ei trebuiau să treacă în revistă trupele, care aveau să aclame pe căpetenia lor supremă; după care apoi să primească salutarea și rostirea devotamentului pentru domn din partea funcționarilor locali, să le dea citire manifestului noului guvern, redactat în seara din ajun și transmis prin telegraf, iar seara să se dea un banchet de către primarii și consilierii municipali, urmat de festive iluminațiuni și veselii prin muzici și lăutari în piețele publice.

A doua zi, 11/23 mai, avea să urmeze la prefectură jurământul șefilor autorităților administrative, judiciare și militare; ofițerii și soldații să presteze jurământul lor în cazărmi în prezența comandanților respectivi.

Terminându-mi aceste prescrise îndatoriri, căutai în liniștea lăcuinții mele a mă reculege de tensiunea de spirit, de emoțiunile și nerăbdarea de a primi știri și amănunte asupra sosirii principelui Carol; nerăbdare în care și eu, ca toată lumea, petrecusem aceste câteva zile, de la anunțarea pe cale privată mai întâi, oficială apoi, a sosirii domnului Carol la Severin și a nezăbovitei sale călătorii de zi și noapte spre București. Evenimentul, oricât de dorit și așteptat, părea atât de extraordinar, încât unele ziare și persoane sceptice declarau în prima zi că acest eveniment este de necrezut.

Mulți veneau la mine a mă întreba și a-mi cere confirmarea, și numai în ziua de 9 mai, când sosiră comunicările despre manifestațiunile petrecute în Craiova, Slatina și Pitești, atunci nu mai rămase îndoială.

Eu însă nu mă puteam opri de a-mi repurta gândul din prezent la trecut. Îmi aduceam aminte de Școala militară din Potsdam, pe al cărei frontispiciu prusienii — voind ca cei ce vor fi într-o zi ostași să se pătrunză și mai adânc

Principele Carol de Hohenzollern; în p. 36: jurământul domnitorului Carol I depus la 10 mai 1866

de menirea lor, — puseră inscripţiunea: *Martis et Minervae aluminis*, adică acolo sunt discipolii lui Marte şi ai Minervei. Îmi mai aduceam aminte că, fiind în aceea şcoală până în anul 1857, eşiam duminicile la vărul meu Iorgu Manu, locotenent în regimentul prusian de artilerie, al gardei.

Atunci văzusem printre portretele camarazilor săi şi pe acel al principelui Carol de Hohenzollern, care servea şi el ca sublocotenent în acel regiment; şi într-o zi zării chiar pe principe în localul casinului ofiţerilor. El îmi lăsase o aşa de plăcută şi dăinuitoare întipărire şi mă entuziasmase atât de spontaneu şi irezistibil, încât idealul meu — tocmai atunci când se cerea de Divanurile ad-hoc de la noi chemarea la tron a unui principe străin — precum şi idealul verilor mei Iorgu şi Lică Manu, care ca şi frate-său mai mare servea în Prusia, la husari, idealul nostru, zic, ca viitor domn al românilor, se întruchipase în tânărul principe Carol de Hohenzollern...

În dimineaţa zilei de 11 mai sosi tuturor prefecţilor vestea formării noului guvern şi proclamaţia sa către ţară: „Români, în destinurile omeneşti nu este o datorie mai nobilă decât aceea de a fi chemat a menţine drepturile unei naţiuni şi a consolida libertăţile ei.

O misiune aşa de însemnată m-a decis să părăsesc fără preget o poziţiune independentă, familia şi ţara, de care am fost legat prin legămintele şi suvenirile cele mai sacre, pentru a urma Apelului-Vostru.

Primirea Plebiscitului, care a pus pe capul Meu coroana lui Ştefan cel Mare şi a lui Mihai Viteazul, îmi impune o mare răspundere. Sper însă că-mi va fi dat, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu un întreg devotament, de a asigura noii mele patrii o existenţă fericită şi demnă de trecutul ei.

Români! Sunt al vostru din toată inima şi din tot sufletul. Puteţi să vă întemeiaţi pe mine în orice timp, precum eu mă întemeiez pe voi.

Dată în Capitala noastră, 17 maiu 1866

Carol

Miniştri: Lascar Catargiu, Ion Brătianu, Petru Mavrogheni, Ioan Cantacuzino, Constantin A. Rosetti, Generalul Ioan Ghica, Dim. A. Sturdza". Totodată primeam o telegramă personală din partea principelui Dimitrie Ghica, ministrul de interne din ajun, mulţumindu-mi de concursul devotat ce-i dădusem lui şi ministerului din 11 februarie în îndeplinirea sarcinei ce mi se încredinţase în acele grele împrejurări şi îndemnându-mă a da un asemenea concurs urmaşului său, punându-mă în serviciul suveranului, care îndeplinea dorinţele şi aspiraţiunile naţiunii.

După săvârşirea formalităţilor depunerii jurământului de diferiţi funcţionari, plecai spre seară la Bucureşti, unde a doua zi dimineaţa mă prezentai noului ministru de interne şi îi înmânai demisiunea din postul ce ocupam, spre a nu fi o piedică la numirea unei alte persoane, ce ministrul putea să aibă în vedere. Acest demers îl făceam nu numai din punct de vedere de corectitudine, dar şi mai vârtos pentru că Lascar Catargiu, după cum am narat mai sus, fiind locotenent domnesc şi întorcându-se de la Iaşi, după mişcarea de acolo de la 3 aprilie, primise la trecerea sa prin Ploieşti o deputaţiune de cetăţeni liberali, care se plângeau de pretinsul meu amestec şi influenţare în alegerile parlamentare ce se pregăteau pentru Constituantă.

După explicaţiunile date de o parte şi alta, dovezile date de mine cu fapte, că nu din partea mea, ci din aceea a reclamanţilor, venea influenţarea şi amestecul prin încercarea lor de a schimba candidaturile de deputaţi, fixate de comitetul central electoral din Bucureşti, locotenentul domnesc îmi dăduse mie dreptate şi le declarase că reclamaţia lor este neîntemeiată, ba le făcuse chiar şi o mică mustrare, de a voi să producă neînţelegeri şi confuziuni, în gravele împrejurări ce stăteau faţă. Totuşi temându-mă ca acel incident să nu fi lăsat vreo urmă nefavorabilă mie, în ochii lui Lascar Catargiu, mă declarasem gata a mă retrage.

Pe buzele spătosului *răzăş de la Golăşei*, — cum îl numeau moldovenii şi care şi-a lăsat un nume nepieritor în istoria noastră contemporană — se schiţă un uşor surâs şi el îmi răspunse:

— Ba nicidecum; eu am găsit atunci şi găsesc şi acum că D-ta ai avut dreptate de a te opune unei fapte neleale şi nedrepte; te rog să rămâi la postul d-tale, că am putut să te cunosc şi înainte şi după 11 februarie, când ai conlucrat cu noi; ai deplina mea încredere şi cred că în curând vei avea o dovadă despre dânsa; dovadă despre care încă nu este încă vremé să-ţi vorbesc.

Nu mai puţin intrigat de aceste ultime cuvinte ale ministrului, nu insistai însă spre a nu fi indiscret şi de acolo mă dusei de-mi luai ziua-bună de la fostul meu şef până în ajun, principele D. Ghica, care îmi repetă cele ce-mi spusese în telegrama sa particulară. După această scurtă excursiune de serviciu în Capitală, mă întorsei la reşedinţa mea, unde afară de îndeletnicirile funcţiunii mele nu mai aflam momentan mare interes, căci acesta, aci ca în toată ţara, era concentrat asupra celor ce se petreceau în Bucureşti şi serveau de introducere domniei înscăunate de curând.

Aşa ne parveni ştirea că, în ziua de 12 mai, Vodă Carol purtând de astă dată pentru prima oară ţinuta de general român, trecuse pe platoul de la Cotroceni revista trupelor din garnizoană şi primise jurământul lor.

Din prima zi în care comandantul suprem apăru înaintea armatei, se văzu că el avea nu numai fireştile însuşiri de ostaş, dar că el fusese de mic crescut pentru a adăogi şi a mări asemenea

însușiri. Revista de astă dată nu se săvârși în acel mers încet, cum se făcea de Vodă Cuza, ceea ce înlesnea putința de a urma pe căpetenia lor acelor adjutanți, cari, fiind investiți cu funcțiuni și însărcinări neaparținând meseriei armelor, pierduseră deprinderea equitației.

Îndată ce sosi în vederea trupelor, tânărul domn, *gentleman rider* [călăreț] desăvârșit, porni în galop îndoit spre frontul lor unde se opri înaintea generalului comandant, pentru a primi raportul; apoi urmându-și mersul și trecând pe dinaintea batalioanelor, escadroanelor și bateriilor observă cu ochi experți și pătrunzători amănuntele ținutei și armamentului. Puțini din ofițerii statului major putuseră să-l urmeze în acest tempo susținut. Dar mai târziu, când își pregăti mai mulți ani de-a rândul în exerciții și în tabere armata sa, Vodă Carol putu să se convingă cât de bun călăreț este din fire, precum am spus, soldatul român și ce mare număr de ofițeri destoinici în arma lor posedă cavaleria noastră. Este destul a cita câțiva, ca: locotenent-colonel Iarca A., maior Crețeanu V., căpitanii Obedeanu V., Peretz A., Odobescu C., formați în școala de la Saumur, Bărcănescu D., Vlădăianu N., Blaremberg A., elevi din *Militär-Reitschule* din Viena; maiorul Cernovodeanu P., din excelenta școală de cavalerie italiană, ce era atunci, la Pignerolle; fără a uita pe cel mai bun călăreț al armatei, maiorul Dadu Filipescu, care servise în Rusia, unde era cel mai elegant și îndrăzneț cavaler din garda imperială. El se distinsese pe câmpiile de bătaie în 1848-49 în Bulgaria, 1853 la Dunăre și în 1854-55 în Crimeea, unde câștigase prin bravură numeroase însemne onorifice și decorațiuni.

Așijderea eram ținuți în corent, fie prin știri oficiale, fie prin cele din ziare sau venind pe cale particulară, de neobosita activitate desfășurată de juvenilul domn. În câte două și trei consilii de miniștri pe zi, el soluționa și hotăra cu preciziune și admirabil simț de întemeietor și conducător de stat chestiunile legislative și adminstrative, ce făceau obiectul proiectelor de lege prezentate Camerei Constituante, sau de măsuri luate prin decrete domnești.

Chestiunea precumpănitoare însă, din care năștea vii desbateri și reflexiuni, nu numai în cercurile parlamentare, în presă și printre toți acei cari nu se preocupau de banala și uzuala politică de toate zilele, dar care așteptau să vază ce soartă viitoare se va crea statului român, era proiectul de constituțiune supus de guvern votării mandatarilor națiunii. Și nu numai anumitele cercuri dinăuntru erau stăpânite de asemenea preocupațiuni, dar și în afară ziarele și bărbații politici străini dădeau o deosebită atențiune direcțiunii și așezării temeliilor pe care se va ridica noua monarhie românească.

Și nu fără muncă laborioasă și divergențe principiale, care păreau că nu vor putea fi înlăturate, fie în guvern, fie în Cameră, se zămislea această Lege a legilor, care de astă dată nu avea să ne fie impusă, hărăzită și întărită de străini, cum fuseseră *Regulamentul Organic* din 1832, *Convențiunea de la Paris* (1856) și așa numitul *Statut* al ei *dezvoltător* de la 2 mai 1864, aprobat în același an de Turcia și de conferința ambasadorilor Marilor Puteri la Constantinopol. Nu, acea *Charta Magna* a noastră avea acum să fie făcută de noi, așa cum cereau năzuințele și trebuințele noastre, și să fie primul pas către acele bărbătești cuvinte „Prin noi înșine", pe care după războiul victorios din 1877 națiunea le-a înscris, la proclamarea regatului din 1881, sub Coroana de oțel a României. Asemenea divergențe, de altfel de așteptat într-un guvern de coalițiune și colaborare a două mari partide politice, se iviseră din chiar primele zile ale formării noului cabinet.

Membrii săi din stânga, reprezentați prin C.A. Rosetti și I.C. Brătianu, în care idealurile din tinerețe, umanitare, revoluționare și visătoare de o frățească și pașnică republică universală, aceste idealuri căutau a lua formă concretă în noua constituțiune; iar membrii din dreapta mai ales Lascar Catargiu și Petru Mavrogheni, mai practici și cunoscători ai stării reale de cultură, de înaintare și putere politică, economică și financiară a poporului nostru, voiau să-i croiască un veșmânt potrivit cu talia lui, în care putea să crească și să se dezvolte în prosperitate și mărire.

Între aceste prime divergențe intra și chestiunea sistemului a două Camere făcându-și contra-pondere și considerat ca un corolar ajutător și indispensabil regimului monarhic, stabilit în toate țările în care chibzuirea legiuitorului s-a silit să împace și să unească cerințele libertăților și drepturilor națiunii cu trebuințele de justiție, de ordine și autoritate, ce trebuie să domine în orice instituțiune de stat bine organizat. Vodă Carol servi de arbitru între aceste două curente, ce se aflau în guvernul său și se repercutau în Cameră.

El puse capăt neînțelegerii insistând pentru înființarea a două camere elective și legiuitoare, o Adunare a Deputaților și un Senat; fără a căror adoptare și înscriere în Constituțiune el declară categoric că nu o poate primi și își declină înaltul mandat ce i s-a dat de națiune.

Astfel, de la început, Vodă Carol arăta că înțelege a fi un factor constituțional, al cărui glas trebuiește ascultat și ținut seamă de dânsul. Iar o experiență de aproape 50 de ani a dovedit câtă dreptate a avut suveranul, insistând la înființarea acestor două Camere menite a menține cumpăna prin aprobarea sau dezaprobarea dată de una sau de alta, când în corpul electoral și în opiniunea publică domnea convicțiunea despre necesitatea unei astfel

de aprobări sau dezaprobări.

Mai era o chestiune, care încă din ziua de 11 februarie ardea ca un tăciune ascuns și primejdios sub cenușă; căci cum a zis poetul:

„Das ist der Fluch der bösen That,
Dass sie vortzeugend immer Böses muss gebären" (adică, „Acesta e blestemul faptei rele, că tot zămislind, din ea numai răul poate naște").

Această faptă săpase un șanț adânc între ofițerii care luaseră parte la răsturnarea lui Cuza și-l siliseră să abdice și între majoritatea acelora care se abținuseră, ignoraseră și dezaprobaseră acest act. În împrejurările actuale, când oștirea putea să fie chemată dintr-un moment într-altul a-și face datoria și a apăra patria de invaziunea vrăjmașului, acest disentiment între frații de arme, dând loc la uri și dorințe de răzbunări, era tot ce putea fi mai nenorocit și urmat de consecințe fatale. Acei care dezaprobau cele săvârșite cu fostul domnitor Cuza și numeau pe ceilalți ofițeri sperjuri și trădători își stăpâniseră nemulțumirea, așteptând ca monarhul, proclamat de națiune, dintr-un șir de strămoși cu glorioase tradițiuni militare, să-i răzbune pe ei și oștirea de cei ce-și călcaseră jurământul și fuseseră necredincioși către domnul lor. Ei formaseră planul secret, dar care se întinse ca o mreajă în toate garnizoanele, de a semna un protest acoperit cu sute de semnături ale ofițerilor de toate gradele, de la sublocotenent la general, protest care punea pe suveran în dilema sau de a depărta din armată pe acei ofițeri februariști, sau de a le primi demisiunea in corpore. Ei își aleseseră o delegațiune compusă de ofițeri din diferite grade, care prezentă acest protest domnitorului.

Demersul produse o nespusă fierbere și iritațiune în sânul chiar al guvernului, compus din reprezentanți ai celor două partide, care săvârșiseră actul încriminat, convinse că au mântuit patria de primejdia în care o adusese regimul trecut, înlocuindu-l prin cel stăruitor cerut de națiune; regim menit a-i crește în ochii lumii respect, mărire și prestigiu. Această chestiune a ofițerilor și a sentimentelor ce-i despărțeau în două tabere vrăjmașe mai făcea obiectul preocupării tuturor și cetățenii, fie că aprobau sau dezaprobau obiectul lor, își dădeau însă seama de nenorocitele urmări ce putea să aibă acea discordie în actualele împrejurări. Și guvernul și publicul așteptau să vază cum noul domnitor va dezlega această nenorocită enigmă, căci aci el, Capul armatei, avea cuvântul și nu putea lua sfat de la guvernul său compus de făptuitorii mișcării din 11 februarie, cărora le era interzis a fi judecători și parte în propria lor cauză.

Ei bine, aci se adeveri în chip strălucit conștiința înaltului interes de stat, ce trebuie să predomnească asupra oricărei considerațiuni în spiritul chibzuit al monarhului; conștiință însoțită de simțul de onoare, de datorie și de disciplină, ce trebuie să insufle căpitanul ostașilor săi, pătrunzându-i că ei sunt datori să jertfească orice satisfacție individuală, orice punct de vedere personal, când nu numai prezentul, dar viitorul Patriei și salvarea ei impun aceasta imperios. Numai tăișul săbiei înțeleptului Solomon — în judecarea celor două mame disputându-și copilul — putea să dezlege această ceartă, în care ofițerii, frați din aceeași mare familie — armata — își făceau prigonire. Și asemenea acelei biblice hotărâri dete vodă Carol sentința lui. El ordona ca în ziua de 24 mai, ofițerii protestatori, aflați sau veniți în București, să se adune la Palat.

În nobile și înălțătoare cuvinte, vodă Carol — ca om de onoare, aprobându-i, dar dezaprobându-i din punctul de vedere militar și disciplinar — le spunea că el nu venise spre a se ocupa de trecut, ci de viitor, contând pe dânșii, spre a face într-o zi, cu dânșii, independența și mărirea patriei.

Ca un puternic magnet, elocventele cuvinte ale domnitorului atraseră inimile ofițerilor împăcați și mulțumiți; și ei își reînnoiseră în sine jurământul de a lupta și a muri, pentru izbânda marelui plan, ce domnul țării le făcuse să întrevadă.

Și din acel moment nu mai există dezbinare și fiecare își luă locul ce-i fu desemnat în armata care se mobiliza, se punea pe picior de război și avea să ia poziție între Sabar și Argeș, spre a acoperi Capitala de năvălirea de peste Dunăre a armatei otomane, condusă de generalissimul serdar-ekrem, Omer Pașa. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

RELIGIOASĂ

(Monoverb reflexiv: 5—9)

T T T...A...N

Radu STOIANOV

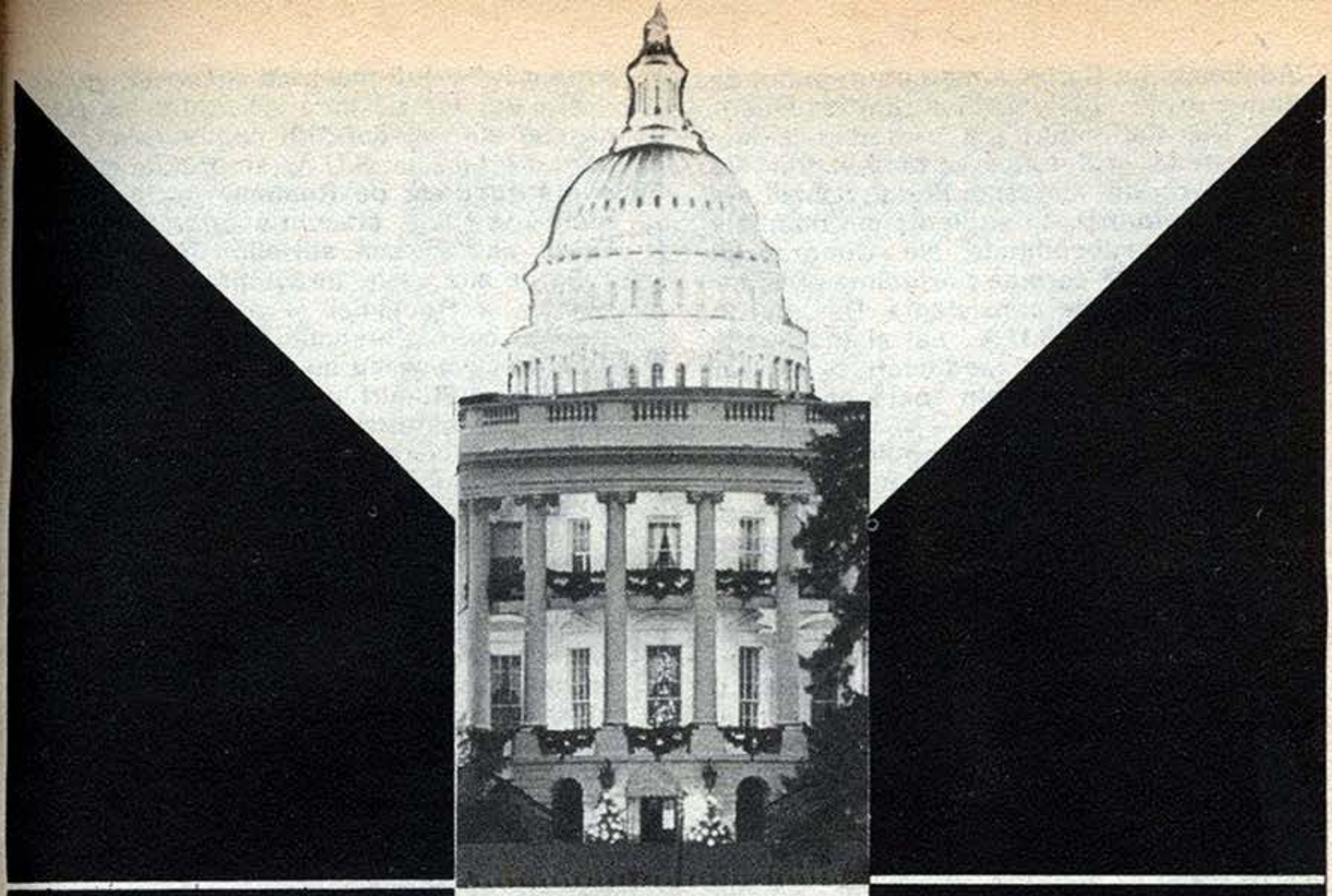

Anii '70

ÎN SPATELE UŞILOR ÎNCHISE, LA BUCUREŞTI ŞI WASHINGTON

JOSEPH F. HARRINGTON, BRUCE J. COURTNEY

Administrația Carter a marcat un punct de cotitură în evoluția relațiilor româno-americane. Nu atât pentru că președintele sau consilierii săi ar fi dorit-o în mod expres. De altfel, procedura de reinnoire a clauzei s-a desfășurat normal, cu audierile din diferitele comitete și subcomitete ale Congresului fără ca vreodată cererea președintelui să întâmpine o opoziție consistentă. Dar atât în politica externă a S.U.A., cât și în situația României au survenit modificări ce își vor manifesta consecințele în toată amploarea în deceniul al nouălea.

La 17 februarie 1973, președintele Carter semna Directiva 30 prin care se stabilea că Statele Unite nu vor mai acorda sprijin acelor guverne care violau în mod grosolan drepturile omului și vor fi recompensate, prin sporirea ajutoarelor americane, acele guverne care își îmbunătățeau comportamentul în domeniu. În practică, Administrația Carter considera că poate pedepsi cu mult mai multă eficiență un regim dictatorial de dreapta, decât unul comunist „unde represiunea era atât de atotcuprinzătoare, încât nu putea fi ușor eliminată". De aceea, reinnoirea clauzei pentru România era privită ca o pârghie de control extrem de eficientă. Dar problema drepturilor omului avea să fie tot mai des invocată.

Alți doi factori care au ușurat obținerea clauzei au fost deficitul comercial în continuă creștere al S.U.A. și poziția independentă adoptată de România într-o serie de momente cheie, precum acordul de la Camp David sau invazia sovietică în Afganistan.

Pe de altă parte, înrăutățirea situației economice a României și proporțiile tot mai mari pe care le lua cultul personalității practicat de Ceaușescu au dus la creșterea valului de nemulțumiri în interior. Adăugându-se și efectele catastrofale ale cutremurului din 4 martie 1977, trădarea lui Pacepa și scumpirea petrolului în urma izbucnirii conflictului dintre Iran și Irak, economia românească a funcționat cu tot mai mari dificultăți. Ceaușescu a realizat că planul cincinal 1976-1980 nu putea fi dus la îndeplinire. Dar așa ceva nu era de acceptat. Una dintre soluțiile găsite a fost reducerea importurilor și sporirea exporturilor. Pe lângă efectele pe plan intern pe care le cunoaștem, măsura s-a dovedit sinucigașă în relațiile cu Statele Unite, pentru că dispărea unul dintre cele mai importante puncte de interes: posibilitatea Administrației de a „cârpi" o parte a deficitului comercial prin schimburile excedentare cu România.

Un nou ambasador la București

Administrația Carter a decis să trimită un nou ambasador în România. La 27 septembrie 1977, președintele l-a numit pe O. Rudolph Aggrey în locul lui Harry Barnes jr. Dacă este să dăm crezare spuselor lui Pacepa, Ceaușescu s-a înfuriat aflând că Aggrey era negru. Președintele român ignora că era un diplomat de carieră, care fusese deja la post în Senegal și Gambia. În mod sigur, una dintre rațiunile pentru care Carter numise un negru era că dorea să îi sublinieze și în acest fel lui Ceaușescu faptul că ținea foarte mult la respectarea drepturilor omului.

La începutul lunii noiembrie, o delegație condusă de Ion Pățan a sosit la Washington, pentru a participa la lucrările Comisiei economice româno-americane. O trecere în revistă a schimburilor comerciale dintre cele două țări a arătat că exporturile S.U.A. constau mai ales în șisturi bituminoase și produse agricole, iar cele românești erau în proporție de 32% petrol și benzină. Ambele părți și-au exprimat voința de a găsi noi piețe, căci doreau o sporire a exporturilor. Ceaușescu vroia acest lucru pentru a-și duce la îndeplinire planul cincinal, chiar și după groaznicul cutremur de pământ. În plus, el dorea să anunțe, la Congresul din decembrie al partidului, că până în 1985 România urma să devină o țară dezvoltată. Pentru Carter, sporirea exportului era necesară pentru a putea astupa cel mai mare deficit comercial din istoria Statelor Unite.

Ceaușescu și-a închipuit, probabil, că a rezolvat în bună măsură problemele drepturilor omului atunci când l-a încurajat pe Paul Goma să plece în exil. Dar a reapărut tema persecuțiilor împotriva ungurilor. Budapesta a acuzat România că ducea o politică de apartheid față de ungurii din Transilvania. În ianuarie 1978, Karol Kiraly, un fost nomenclaturist al partidului comunist, a trimis un memoriu partidului, în care afirma că se practica discriminarea față de unguri și de alte minorități. O copie a fost publicată de *Manchester Guardian, London Times* și *Washington Post*. Kiraly a fost numit să conducă o fabrică de conserve la Târgu Mureș. Pentru a contracara știrile tot mai numeroase ajunse în Vest despre discriminările din România, Ceaușescu a invitat reprezentanți ai lui Amnesty International să viziteze țara, în februarie 1978. Raportul făcut de aceștia nu a indicat practici discriminatorii deosebite.

Casa Albă i-a adresat lui Ceaușescu invitația de a vizita S.U.A. De fapt, era răspunsul la vizita făcută de Ford în România, în 1975. Carter ocolise România în primul său turneu european, în decembrie 1977, când vizitase Polonia. Apoi îl primise la Casa Albă pe Tito și semnase, la 17 martie, un acord bilateral cu Ungaria, prin care i se acorda acesteia clauza națiunii celei mai favorizate. Ceaușescu sosea la Washington la 12 aprilie 1978. El credea foarte mult în diplomația personală și vroia să se asigure că recentele deschideri ale Administrației americane către alte țări din est nu însemnau o cădere în dizgrație a României. Vroia să îl mai asigure pe Carter

Doi președinți ai S.U.A.: Carter și Reagan. În vremea lor, problema drepturilor omului a devenit un punct cardinal al politicii externe americane

cât de mult îl preocupa și pe el problema drepturilor omului. Și mai dorea să se întâlnească cu oameni de afaceri pentru a stabili noi acțiuni de cooperare. Esențial era să acționeze cât mai repede, înainte ca Ungariei să i se recunoască de către Congres statutul de beneficiară a clauzei națiunii celei mai favorizate și să intre în competiție cu România pentru a atrage investitorii americani.

La 12 aprilie, ora 10.30, președintele român și soția sa au fost primiți în Salonul Oval de la Casa Albă. Pacepa nota mai târziu că fanfara militară a intonat vechiul imn, nu pe cel nou, cu versurile create de Ceaușescu, care își mușca degetele de furie. Discursurile ambilor șefi de stat au debutat cu remarci legate de drepturile omului, o temă ce avea să domine vizita de șase zile făcută de Ceaușescu. Apoi, Carter l-a lăudat pe Ceaușescu pentru eforturile de mediere depuse în Orientul Mijlociu. După-amiaza, Barbara Walters, comentatoare la postul de televiziune ABC, i-a luat un interviu președintelui român. Ceaușescu și-a expus teoria sa, potrivit căreia drepturile omului trebuiau privite în contextul mai larg al dezarmării, al dreptului la muncă, la educație. La dineul oferit seara de președintele Carter, acesta a spus că ambii șefi de stat aveau capacitatea de a rezolva problema drepturilor omului, „poate în maniere diferite și nu în același ritm".

Carter decide să sprijine România

A doua zi, la micul dejun, Ceaușescu s-a întreținut la reședința oficială de la Blair House cu mai mulți senatori, având o întrevedere aparte cu Henry Jackson. A urmat o discuție în doi, de o oră, cu președintele Carter, în urma căreia s-a dat o Declarație comună. Câteva ore mai târziu, Ceaușescu lua masa la National Press Club. Ziariștii i-au adresat întrebări legate de respectarea drepturilor omului și problemele minorităților din România. Ceaușescu a precizat clar, de la început, că în această problemă nu se poate admite amestecul în treburile interne ale altui stat. Înainte de a părăsi Washingtonul, Ceaușescu s-a întâlnit cu membrii Comitetului pentru problemele de politică externă al Camerei Reprezentanților.

În următoarele zile, a călătorit prin Statele Unite pentru a se întâlni cu oameni de afaceri. Ultimele două zile le-a petrecut la New York, unde a avut de înfruntat pe demonstranții care protestau contra tratamentului la care erau supuși etnicii unguri.

La reîntoarcerea în România, din dorința de a-i demonstra președintelui Carter că nu i-a făcut doar

simple promisiuni, 47 români au primit pașapoartele pentru a putea părăsi România. Gestul era menit și să contrabalanseze o acțiune de protest inițiată de nouă baptiști.

La 2 iunie, Carter a trimis Congresului cererea pentru reînnoirea clauzei în favoarea României. Începea ritualul anual al audierilor. Scrisoarea prezindențială aducea ca argument major sporirea emigrărilor către Germania Federală, fără să arate că între Bonn și București intervenise un aranjament prin care 11 000 germani primeau viza de ieșire în schimbul acordării unor credite și a sumei de 8 000 mărci pentru fiecare persoană. Se mai cerea reînnoirea Acordului comercial româno-american pentru încă trei ani, arătându-se că balanța comercială cu România era excedentară pentru S.U.A. și ambele țări reduseseră barierele comerciale.

Audierile au fost mult mai liniștite ca în anii trecuți. Singura problemă era cea a scăderii numărului de evrei plecați din România. Dar era o chestiune strictă între Tel Aviv și București, căci autoritățile israeliene nu erau dispuse să îi primească pe toți evreii care vroiau să părăsească România. Ca de obicei, s-au opus Laszlo Hamos și Jacob Birnbaum. Dar cum nu s-a înaintat nici o rezoluție contra cererii prezidențiale, automat clauza a fost reînnoită pe un an de zile.

Chiar în acea perioadă, Ion Pacepa, șeful[1] Departamentului de informații externe, a fugit în Vest. A fost un motiv de iritare între București și Washington; și Moscova era îngrijorată, căci el avea acces la multe dintre secretele Pactului de la Varșovia. În septembrie, consilierul Departamentului de Stat Matthew Nimitz a zburat la București, în încercarea de a-i potoli mânia lui Ceaușescu, dar nu era ușor, căci Pacepa îi fusese consilier apropiat și știa prea multe lucruri. Prima victimă pare să fi fost Nicolae Nicolae. Ceaușescu l-a rechemat de la post și a numit ca ambasador în S.U.A. pe Nicolae Ionescu. A doua sursă de iritare a apărut în octombrie, când Paul Goma i-a declarat congresmenului Dante Fascell că în România nici măcar nu se poate vorbi de existența drepturilor omului! Goma a mai relatat despre existența clinicilor de psihiatrie în care erau internați și tratați dizidenții.

Dar și relațiile cu Moscova s-au deteriorat rapid în a doua jumătate a anului 1978. Ceaușescu a încercat să obțină, dar fără succes, la Conferința de la Belgrad a CSCE o reducere a manevrelor militare organizate de Tratatul de la Varșovia, corelată cu o reducere similară operată de NATO. România, tot spre deosebire de Moscova, a sprijinit acordurile realizate la Camp David. În sfârșit, pentru prima oară un lider chinez, Hua Guofeng, a vizitat o țară comunistă, România. La întrunirea Comitetului politic consultativ al Tratatului de la Varșovia, ținută la Moscova la 22-23 noiembrie, Ceaușescu i-a iritat din nou pe ruși, opunându-se sporirii cheltuielilor militare.

Carter a decis să sprijine România. La 8 decembrie, Michael Blumenthal, ministrul de finanțe, a sosit la București. Tocmai încheiase o vizită de patru zile la Moscova și alta de două zile la Bonn, când a primit instrucțiuni de la președintele american să viziteze și România. Încă de la sosirea la Otopeni a făcut cunoscut scopul vizitei sale: „să reafirme poporului român și președintelui Ceaușescu importanța pe care o acordăm independenței României și prieteniei americano-române". A doua zi s-a întîlnit cu ministrul de externe Ștefan Andrei și a petrecut 90 de minute în compania lui Ceaușescu.

„Doar marile violări"

Misiunea Blumenthal a fost una dintre cele mai directe intervenții în treburile Tratatului de la Varșovia întreprinsă vreodată de un președinte american. Consilierii lui Carter se temeau de o acțiune militară sovietică împotriva României. Dar puțini dintre ei doreau ca Ceaușescu să se folosească de politica externă pentru a suprima opoziția românilor în creștere. În ianuarie 1978, Ceaușescu sărbătorise 60 ani de viață într-o apoteoză a cultului personalității, mass-media portretizându-l ca pe un mesia și un semizeu. În martie, făcuse importante schimbări în conducerea partidului și a statului menite să îi întărească controlul.

În ianuarie 1979, senatorul George McGovern a prezentat în fața Comitetului pentru relațiile externe un raport despre vizita făcută în vara anului trecut în România. În zece pagini, oferea un sumar al istoriei țării, subliniindu-i dorința de independență economică și politică. România era creditată cu „pionieratul destinderii", prin vizita lui Nixon în 1969, subliniindu-se dorința lui Ceaușescu de a urma un curs independent de Moscova, mai ales în Orientul Mijlociu. Raportul recunoștea că procedurile de emigrare erau lungi și greoaie, dar se înregistrase „o semnificativă îmbunătățire" în ceea ce privește numărul celor care primeau aprobarea de a pleca din țară. McGovern l-a întâlnit pe Ceaușescu de care a fost, în mod evident, impresionat. În fine, raportul scotea în evidență faptul că politica americană față de Europa de Est, elaborată de așa natură încât să încurajeze independența politică a țărilor din Tratatul de la Varșovia, obținuse succese importante în România. Washingtonul trebuia să continue să dezvolte relațiile cu Bucureștiul.

Totuși, evenimentele din România păreau să pună sub semnul întrebării impresia favorabilă acreditată de McGovern. În luna februarie, un mic grup de dizidenți a organizat Sindicatul Liber al muncitorilor români, condus de dr. Ionel Cană și Gheorghe Brașoveanu. În martie, cei doi lideri au fost arestați, dar

[1] O greșeală comună multori autori: Pacepa nu a fost șeful Departamentului.

prietenii lor au avertizat Occidentul. Deși nu au putut fi eliberați, scandalul provocat a alimentat discuția despre respectarea drepturilor omului în România.

Relațiile româno-americane au continuat nestânjenite. La 4 aprilie, Juanita Kreps a sosit la București, în fruntea delegației americane pentru a participa la cea de-a V-a sesiune a Comisiei economice româno-americane. A fost întâmpinată la aeroport de Cornel Burtică, noul ministru al comerțului exterior. Partea română a solicitat ca Washingtonul să liberalizeze controlul asupra exporturilor. Delegația americană a cerut ca românii să ofere statistici asupra comerțului mai detaliate, pentru a atrage mai mulți oameni de afaceri la București.

În luna mai, când Departamentul de Stat și cel al Comerțului pregăteau datele necesare pentru cererea președintelui de reînnoire a clauzei, senatorul Claiborne Pell a prezentat în fața Comitetului pentru relații externe un raport despre turneul făcut în Europa de Est și Orientul Mijlociu. El vizitase România în 20 și 21 noiembrie. Se arăta că Bucureștiul ducea o politică activă și independentă, folosindu-se de Conferința pentru securitate și cooperare în Europa ca de un forum prin care își putea proteja interesele și integritatea teritorială. Se nota faptul că aplicarea Actului final în România „lăsa foarte mult de dorit", dar sublinia creșterea numărului de persoane emigrate spre S.U.A. în ultimii trei ani. Se arăta că deși Ceaușescu dorea să obțină clauza pe mai mulți ani, relațiile bilaterale aveau să continue atâta timp cât România se conforma în problema emigrării.

În aceeași perioadă, la 2 mai, Subcomitetul Camerei pentru organizații internaționale începea audierile pe tema drepturilor omului și politica externă americană. Principalul raportor al Administrației era Waren Christopher, adjunctul secretarului de stat. El nu a menționat niciodată România în expozeul său, deși Departamentul de Stat avea dovezi că la București erau nerezolvate 328 cereri de reunificare a familiei. Dar în 1979 avocații drepturilor omului se axau doar pe „marile violări" ale acestora.

La 9 mai, președintele Carter s-a întâlnit cu Prea Fericitul Justin, Patriarhul Bisericii ortodoxe române. Acesta l-a asigurat că exista libertate religioasă în România. În timpul întrevederii, Carter i-a cerut să „fie o voce pentru libertate religioasă în România".

La 1 iunie, președintele a expediat către Congres cererea sa pentru suspendarea aplicării Secțiunii 402 a Legii comerciale din 1974, cerere prin care se permitea reînnoirea clauzei. Congresul era dispus să nu facă o opoziție prea mare. Principalul argument era deficitul comerțului extern în creștere. În luna mai, ca o dovadă că dorește să extindă legăturile comerciale cu S.U.A., România a anunțat deschiderea unei linii navale regulate asigurată de nave-container între Constanța și mai multe porturi de pe coasta estică a Statelor Unite. În primele patru luni ale anului 1979, S.U.A. exportaseră spre România bunuri în valoare de 164 milioane dolari și importaseră doar pentru 90 milioane.

Scrisoarea celor 76 congresmeni

Totuși, la 14 iunie Richard Schulze, Larry McDonald și Robert Dorman au introdus în Camera Reprezentanților o rezoluție prin care cereau ca României să nu i se mai acorde clauza din cauza violărilor grave și repetate ale drepturilor omului. Audierile din Subcomitetul Camerei au fost prezidate de Charles Vanik, care a susținut reînnoirea clauzei, arătând că au dispărut fluctuațiile lunare în ceea ce privește numărul celor care părăseau România, iar scăderea numărului de emigranți evrei se datora faptului că rămăseseră în România mai ales oameni în vârstă, care nu vroiau să plece. Schimbarea notabilă apărută în audierile din 1979 a fost că, dacă înainte avea loc o adevărată paradă a oamenilor de afaceri care veneau și depuneau în favoarea României, acum ei s-au mărginit să trimită scrisori.

Nu au lipsit de la audieri figurile familiare, în fruntea cărora se afla Laszlo Hamos. S-au purtat discuții și în legătură cu scăderea numărului de evrei care emigrau din România. Pentru rezolvarea problemei, reprezentanți ai Conferinței președinților principalelor organizații evreiești americane au mers la București unde au negociat, cu ajutorul ambasadorului Ionescu și al lui Corneliu Bogdan, un aranjament cu șef rabinul Moses Rosen și cu guvernul român prin care se garanta rapida rezolvare a oricărei cereri de emigrare a unui evreu. Acest aranjament a slăbit mult poziția celor care se opuneau reînnoirii clauzei. Dar congresmenul Schulze și-a menținut opoziția, invocând persecuțiile la care erau supuși ungurii. Totuși, rezoluția a fost înfrântă la vot, cu 26 la 10. La 25 iulie, și Camera Reprezentanților a respins, cu 271 la 126 voturi, rezoluția. În concluzie, clauza era reînnoită. Dar la 3 august, 76 membri ai Camerei Reprezentanților au trimis o scrisoare lui Carter și lui Ceaușescu în care, pentru prima oară într-un document scris, Congresul indica faptul că problema emigrării era văzută în conceptul mai larg al drepturilor omului. Răspunsul lui Carter a fost clar: refuza să lege emigrarea de drepturile omului. El știa că România nu putea să se încadreze vreodată în standardele fixate de Congres așa că dorea să păstreze cele două probleme separate pentru a menține clauza ca o formă de

influențare a Bucureștiului. Totuși, nu toți congresmenii împărtășeau acest punct de vedere și, începând cu 1979, au început să considere respectarea drepturilor omului, inclusiv problema emigrărilor, drept criteriul principal pentru suspendarea aplicării Secțiunii 402 a Legii comerțului din 1974.

Relațiile româno-americane au continuat să se desfășoare fără sincope. La 11 ianuarie 1980, Charles Vanik a sosit la București, unde a rămas două zile. Tot atunci, Ceaușescu l-a primit pe Jack Spitzer, președintele lui B'nai B'rith și al Conferinței președinților principalelor organizații evreiești americane. Ca o recunoaștere a poziției României în problema Afganistanului, Departamentul de Stat l-a trimis la București, la 28 ianuarie, pe subsecretarul de stat David Newson, cu un mesaj din partea președintelui Carter. În lunile care au urmat s-a produs doar un singur incident neplăcut între cele două țări. Nicolae Horodincă, diplomat român la Washington, a cerut azil politic pentru el, soție și fiica lor în vârstă de trei ani. Când i-a aflat decizia, soția Cristina și-a exprimat intenția de a se întoarce în țară, împreună cu copilul. Ceea ce a urmat a fost diferit interpretat. Potrivit Departamentului de Stat, în timp ce se afla la aeroport, i s-a făcut rău și a leșinat. Când și-a revenit, a spus că nu mai vrea să plece și rămâne alături de soțul ei. Agenția Agerpres a calificat incidentul ca o acțiune tipică de răpire. Ministrul de externe român a cerut să li se permită să revină la București, ceea ce s-a și întâmplat în iunie 1981. După acea dată, nici partea americană, nici cea română nu au mai comentat incidentul.

Reînnoirea clauzei pentru încă un an s-a făcut potrivit ritualului cunoscut, fără nimic deosebit de semnalat. Relațiile româno-americane au continuat și ele în mod normal. Dar în 1980 Ceaușescu avea să primească din altă parte două puternice șocuri. Primul venea din Polonia, unde în august muncitorii de la șantierele Lenin din Gdansk s-au revoltat, provocând înlocuirea lui Edward Gierek cu Stanislaw Kania. La 9 septembrie, Ceaușescu a anunțat o modificare a bugetului pe anul 1980: se luau 16 procente de la capitolul cheltuieli pentru apărare și se treceau la cel pentru ridicarea nivelului de trai. Al doilea șoc a venit din Orientul Mijlociu, unde Irakul a atacat Iranul la 22 septembrie. Ambele țări au stopat exportul de petrol. România pierdea două surse importante de aprovizionare cu petrol și era obligată să se îndatoreze și mai mult pentru a-l putea achiziționa la noile prețuri, mult mărite din cauza conflictului irakiano-iranian. ■

Introducere și versiune românească: Cristian POPIȘTEANU și Dorin MATEI

ROMÂNIA ŞI RĂZBOAIELE BALCANICE

DUMITRU PREDA

O situaţie specială au prezentat-o relaţiile României cu Bulgaria, relaţii deteriorate treptat în ultimii ani, ca urmare — în primul rând — a litigiului de frontieră din sudul Dobrogei, nerecunoscută la 1878 de guvernul român. La acesta se adăuga faptul că, în pofida unei declaraţii formale, mai mult sau mai puţin oficiale, cercuri politice şi militare influente din ţara vecină continuau să manifeste tendinţe revendicative la adresa Dobrogei — descrisă în presă, în manualele şcolare şi în unele lucrări de educaţie militară bulgare ca una din provinciile neeliberate încă. Afişarea tot mai insistentă, după 1908, a pretenţiilor hegemoniste ale Sofiei în Peninsula Balcanică a amplificat atmosfera tensionată dintre cele două state, cu toate încercările de îmbunătăţire a relaţiilor bilaterale izvorâte dintr-o necesitate resimţită şi afirmată, totuşi, în mai multe ocazii.

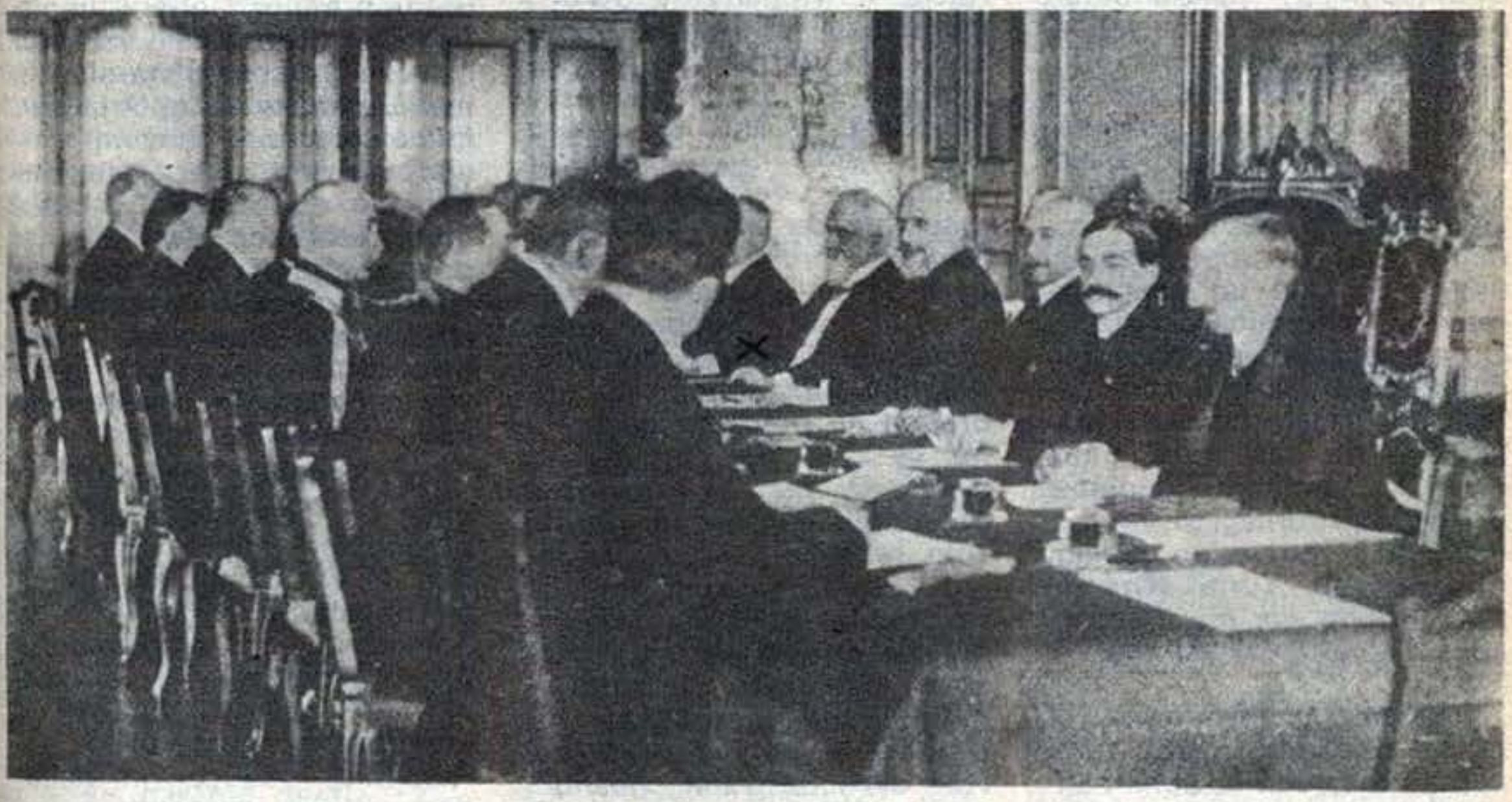

Interes sporit al marilor puteri

Păstrând neutralitatea faţă de conflictul declanşat în apropierea frontierelor sale, soldat cu neaşteptate înfrângeri ale armatelor otomane în faţa aliaţilor balcanici, guvernul român s-a străduit să dea un curs pozitiv acestor raporturi cu vecinul său, apreciind că numai prin angajarea unor negocieri directe între Bucureşti şi Sofia se putea ajunge la o rezolvare, acceptabilă reciproc, a problemelor litigioase.

Documentele diplomatice româneşti — parţial publicate în volumul cunoscut sub titlul de *Cartea Verde* (1913), ca şi însemnările premierului Titu Maiorescu din acea perioadă, alături de numeroase alte izvoare străine, inclusiv bulgare, pun în evidenţă o conduită sobră, moderată şi tenace. Ea nu trebuie confundată cu manifestaţiile zgomotoase, cererile uneori imperative şi belicoase ale unor părţi ale opiniei publice româneşti, exprimate în întruniri, presă şi alte publicaţii. Factorii politici responsabili aflaţi la cârma României au ştiut să reziste presiunilor interne, dar şi „ofertelor" venite din exterior, atitudine ce spune mult, ţinând seama de contextul general internaţional.

De altfel, poziţia de neutra-

Tratatul de pace de la Bucureşti

litate a guvernului de la București — solicitată și prin intermediul legației bulgare — a fost primită cu satisfacție, mai ales la Sofia. Ivan Gheșov, președintele Consiliului de Miniștri, ținea să-și exprime prompt gratitudinea față de România *„pentru strălucita sa atitudine și pentru noua sa dovadă de sentimente bune și amicale față de noi"*. Satisfacție vizibilă a conducătorilor bulgari, care puteau, astfel, să-și angajeze nestingherit forțele pe teatrul de operații principal din Tracia, dar care nu puteau elimina asperitățile existente.

Guvernul Maiorescu era atent informat de derularea evenimentelor, păstrând un permanent contact cu reprezentanții săi diplomatici din capitalele balcanice, din Istanbul, inclusiv cu consulatele din Macedonia. De aici soseau știri repetate, zugrăvind calvarul populației aromâne, supusă unor presiuni mergând până la amenințarea cu exterminarea fizică. Cu altă ocazie, vom da publicității, pentru prima oară, câteva din aceste rapoarte dramatice. Ne rezumăm acum doar să amintim uciderea, printre alți fruntași și intelectuali, a directorului școlilor române din Turia (Crania) *„unul dintre cei mai devotați apostoli ai românismului în Epir"*.

Revenind la raporturile româno-bulgare, după mai multe demersuri la Sofia pentru începerea unor negocieri — rămase fără ecou —, guvernul român a apelat la medierea Rusiei, puterea pravoslavnică ce contribuise hotărâtor la închegarea blocului bulgaro-sârb asumându-și și rolul de arbitru al divergențelor ce s-ar fi ivit între cele două state. Astfel, la 27 octombrie, Maiorescu l-a primit în audiență pe Nikolai Shebeko. După ce i-a subliniat că, în urma victoriilor împotriva otomanilor și a căderii clauzelor Tratatului de la Berlin (recunoscute practic de marile puteri), se impunea și o nouă reglementare a raporturilor româno-bulgare, incluzând o rectificare a hotarului pe linia Turtucaia-nord Varna, la Marea Neagră, premierul român a adăugat: *„Noi am dori ca aceasta să fie făcută printr-o înțelegere între România și Bulgaria și așteptăm ca inițiativa să fie luată de Bulgaria"*. Guvernul țarist s-a arătat favorabil, apreciind acest prilej drept o minunată posibilitate pentru a-și infiltra influența sa la București, în scopul atragerii României de partea Antantei. În lupta din umbră dusă pentru atingerea acestui obiectiv, Parisul a aprobat și susținut în general inițiativele ruse, în timp ce acțiunea britanică a fost mai ștearsă. *„Relațiile noastre cu Rusia* — îi declarase Carol I ministrului francez la București Ch. Blondel la 18 octombrie — *sunt mai bune ca niciodată și eu nu atașez vreo importanță violentelor atacuri ale unei părți a presei ruse față de guvernul meu... Sunt în continuare* — adăugase bătrânul suveran — *partizan al unei autonomii complete acordate Macedoniei și Albaniei sub prinți străini împreună cu precauții pentru a nu se crea noi Rumelii. În orice caz, dacă va avea loc o conferință europeană, noi ne vom reclama cu energie locul"*. Franța se arăta imediat favorabilă acestui demers, decizie primită cu vie impresie la București. *„De altfel* — mărturisea Maiorescu lui Blondel — *curând poate noi vom avea de tratat chestiuni mai grave și care ating* schimbări fericite *în politica noastră generală"*.

„În ceea ce privește pretențiile noastre, adesea denaturate de presă — ținea să precizeze, la 21 octombrie, regele României aceluiași diplomat francez — *dacă se pune problema unei modificări a statu-quo-ului balcanic... noi nu vom reclama o extindere a teritoriului, modestă dealtminteri, decât dacă Bulgaria obține și ea o astfel de modificare. În acest caz, vom cere o rectificare a frontierei noastre în Dobrogea și Silistra care o amenință. Sunt categoric împotriva oricărei alte exigențe"*.

Diplomații puterilor Antantei câștigau pas cu pas noi poziții, iar modificarea tonului presei lor oficiale — ca și luările de cuvânt ale unor reprezentanți ai guvernelor lor demonstrau ofensiva concertată asupra României. În acest context, abordarea litigiului româno-bulgar va suferi nuanțări sesizabile atât la Sankt-Petersburg, cât și la Paris și Londra.

De cealaltă parte, evident alarmate, Imperiile Centrale au trecut la măsuri menite să revigoreze vechea alianță cu România. În acest scop, la 16 noiembrie, la București a sosit feldmareșalul Conrad von Hoetzendorf, fostul șef al Statului Major General imperial. Deși rezultatele misiunii sale au întrecut până și cele mai optimiste așteptări, prin încheierea unei convenții militare privind colaborarea între cele două state în cazul unui război cu Rusia, ca și prin asigurările date de rege că România va fi în continuare *„un aliat credincios"*, relațiile româno-austro-ungare vor cunoaște în următoarele luni o sensibilă răcire.

De la Roma, ministrul român C. Diamandi, relevând preocupările diplomației ruse față de vizita înaltului demnitar habsburg, arăta — la 19 noiembrie — că ambasadorul Anatol Krupensky, la fel ca și alți diplomați ruși, vorbind de ameliorarea raporturilor cu România, readucea în discuție *„eroarea personală a împăratului"* din 1878, lăsând să se înțeleagă chiar eventualitatea unui aranjament. Câteva săptămâni mai târziu, la Atena, ministrul rus Demidov avea să fie chiar mai direct, atunci când l-a întrebat pe omologul său Florescu dacă credea că *„România ar fi dispusă să-și schimbe orientațiunea sa externă, în caz când i s-ar asigura Transilvania, unde locuiesc atâtea milioane de români"*.

Între timp, Rusia încercase să contracareze manevra austro-ungară, trimițând și ea la București o misiune specială în frunte cu marele duce Nikolai Mihailovici Ro-

manov, pentru a-i remite personal regelui Carol I bastonul de mareşal al armatei ruse, cu prilejul celei de-a 35-a aniversări a căderii Plevnei. Iar consulii ruşi primeau ordine strict secrete de a studia *„ce îndrumare de simpatie şi sentimente au poporul şi autorităţile române faţă de Rusia"*.

Demersurile diplomaţiei ruse, concomitent cu intervenţiile celorlalte mari puteri la Sofia, aveau să se concretizeze într-o primă vizită în România a preşedintelui Sobranei, Stoian Danev. Aflat în drum spre Londra, pentru a participa la Conferinţa de pace, acesta sosea în seara zilei de 25 noiembrie la Bucureşti, fiind primit în audienţă, a doua zi, de Carol I. A luat parte apoi la şedinţa Parlamentului şi a purtat convorbiri cu Titu Maiorescu şi alţi oameni de stat români. Dacă în privinţa drepturilor aromânilor din regiunile macedonene ce urmau a face parte din Bulgaria, Danev s-a arătat favorabil încheierii chiar a unui acord care să prevadă *„liberul exerciţiu al limbii în şcolile şi bisericile lor şi un episcop propriu"*, inclusiv subvenţionarea şcolilor de către guvernul român, referindu-se la problema rectificării frontierei sud-dobrogene, el avea să declare că nu putea fi vorba *„nici de compensaţie, nici de linie strategică"*, fiind gata, însă, să ofere garanţii pentru Dobrogea. *„Nici un bulgar serios nu se gândeşte la luarea Dobrogei"* — adăugase liderul bulgar. Trebuie arătat, încă de pe acum, faptul că în concepţia factorilor responsabili români nu era vorba nici de o compensaţie teritorială pentru neutralitatea favorabilă, nici de vreo linie strategică, cum s-a căutat să se „explice" mai ales în publicaţiile din epocă; de la început, s-a dorit, şi acest lucru a fost precizat cu claritate, inclusiv marilor puteri, o reglementare bilaterală directă şi în deplin consens cu noile realităţi politico-teritoriale survenite în toamna aceluiaşi an.

În final, Danev a recunoscut, totuşi, necesitatea unei uşoare rectificări a frontierei, cu efect moral asupra îmbunătăţirii raporturilor cu România, în orice caz fără cedarea Silistrei. Premierul Maiorescu, insistând asupra importanţei evitării intervenţiei marilor puteri în afacerile bilaterale, a propus ca discuţiile să fie continuate în capitala britanică, împreună cu N. Mişu, deplasat în acest scop din postul deţinut până atunci la Istanbul. Într-o primă fază a tratativelor va fi prezentat la Londra şi ministrul de interne român, Ţake Ionescu.

Negocierile cu partea bulgară s-au prelungit până în ianuarie 1913, ca urmare a tergiversărilor la care recurgea Danev, sub pretextul că instrucţiunile primite *„nu-i permit să ofere mai mult"* de o *„foarte uşoară rectificare"* în locul frontierei sinuoase existente.

La 21 decembrie şeful guvernului român era informat: *„Noi am ţinut un limbaj foarte energic, dar convingerea noastră este că Bulgaria se simte prea puternică"* pentru a accepta linia de frontieră propusă de partea română: vest de oraşul Turtucaia până la sud de comuna Ekrene, *„cu sau fără Dobrici* [Bazargic]". Mai mult, sub motivul unor neînţelegeri cu Take Ionescu, Danev a refuzat, la 25 decembrie, să mai reia personal discuţiile, guvernul bulgar încercând acum să rezolve diferendul prin intermediul Rusiei.

Un fel de tun al diplomaţiei europene

A doua zi, ministrul Rusiei la Bucureşti a avansat o notă nedatată cu „ultimele" propuneri bulgare: autonomia bisericească şi şcolară pentru populaţia macedo-română; dărâmarea forturilor Silistrei şi a celor din jurul localităţii (eventual cedarea poziţiei strategice Medgidie-Tabia); o uşoară modificare în linie dreaptă a frontierei dobrogene, în locul celei sinuoase din 1878; garantarea integrităţii Dobrogei româneşti. Primul ministru Titu Maiorescu găsea, însă, ca neoportună o asemenea intervenţie, atâta timp cât între România şi Bulgaria nu exista un conflict declarat, avertizând că refuzul cabinetului Gheşov de a continua convorbirile începute la Londra va determina guvernul său să ordone ocuparea liniei Turtucaia-Balcic, fără declaraţie de război. De acest lucru a fost imediat informat şi ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, contele von Fürstenberg.

În aceeaşi zi, *„ziua cea mai grea"* — cum nota în caietul său Maiorescu, trimişii diplomaţiei de la Londra şi Sofia erau încunoştiinţaţi confidenţial de decizia luată, conform ordinului regelui Carol I, de a se pregăti ocuparea zonei revendicate, în cazul în care *„tergiversările guvernului bulgar faţă de cerinţele noastre continuă"*.

Situaţia creată părea să devină explozivă. *„E un fel de tun al diplomaţiei europene convingerea că dacă România se mişcă sunt de temut cele mai grave complicaţii"*, găsim consemnat în jurnalul unui diplomat italian.

Pe fondul crizei amplificate de impasul Conferinţei de pace şi de pericolul reluării ostilităţilor în Balcani, marile puteri au acţionat mai coerent, căutând să îndepărteze perspectiva deschiderii unui nou focar, care ar fi putut antrena un conflict general european. Iată de ce Berlinul, secondat de Viena de această dată, a adresat sfatul ca guvernul român să arate mai puţină intransigenţă şi mai ales să nu recurgă la forţa armelor. Reîntors dintr-o vizită în Germania, prinţul Carol înfăţişa unchiului său opiniile exprimate de Kaizer: *„Vrea cu orice preţ pacea... dacă România face război va izbucni războiul general..."*; de aceea cerea energica şi categorica acţiune a suveranului român pentru a domoli *„mişcarea*

războinică... nepatriotică". În privința doleanțelor României *„face neîncetate presiuni la Sofia în favoarea cererilor, de altfel cu totul îndreptățite..."*

La fel puterile Triplei Înțelegeri au făcut presiunile de rigoare la Sofia pentru a determina reluarea tratativelor cu România. Acțiunea cea mai importantă a fost, firește, cea a Rusiei, care liniștită — în sfârșit — de eliminarea amenințării ocupării Constantinopolului de către bulgari, s-a reîntors la datoriile sale de lideră și apărătoare a slavilor. După ce a solicitat partenerului său francez sprijin imediat pentru *„acțiunea sa moderatoare"* de la București, guvernul rus a trecut curând, în condițiile denunțării armistițiului de către aliați, la amenințări directe: la 17 ianuarie el avertiza că *„o agresiune... sau o ocupație armată, fără declarație de război... ar provoca în opinia publică din Rusia o asemenea explozie de simpatii în favoarea Bulgariei, încât nu ar putea să rămână indiferent"*. Inițiativă luată, se pare, fără consultarea prealabilă a Franței, care prin ministrul ei de externe a apreciat-o ca fiind de *„o gravitate excepțională"*, riscând prin consecințe să pericliteze pacea europeană.

Într-adevăr, după lovitura de stat a „junilor turci" din 10 ianuarie 1913, dată cu complicitatea Germaniei care-și asigura, astfel, controlul asupra politicii și armatei otomane, noul guvern, în frunte cu marele vizir Mahmud Șevketpașa, respinse condițiile de pace ale balcanicilor, la 21 ianuarie fiind reluate operațiile militare pe toate fronturile din Peninsulă.

Otomanii au pronunțat o ofensivă pe frontul de la Ceatalgea și la Bulair, încercând o debarcare la Sarikioi, toate trei atacurile eșuând curând. În februarie, luptele au avut un caracter local, concentrarea forțelor făcându-se în special, la asediul Adrianopolelui, din a cărui apărare „junii turci" construiseră o problemă capitală a politicii lor. Supusă unui bombardament intens, în care rolul artileriei grele sârbe a fost hotărâtor, cetatea a căzut la 13 martie, cu puțin timp înainte grecii cucerind Ianina (23 februarie), pentru ca la 9 aprilie comandantul garnizoanei din Scutari să predea cetatea trupelor muntenegrene. Desfășurarea ultimelor operații militare a obligat guvernul otoman să ceară și să încheie un nou armistițiu (14 aprilie).

În această a doua fază a războiului, centrul de greutate al evenimentelor s-a strămutat definitiv de pe câmpul de luptă în culisele diplomației secrete, amestecul marilor puteri devenind tot mai puternic.

Complicațiile neașteptate și sterilitatea negocierilor cu Bulgaria au determinat guvernul Maiorescu să decidă încheierea lor prin semnarea unui proces-verbal în care să fie trecute ultimele propuneri ale ambelor părți, fără a se face vreun comentariu pe marginea lor *(Protocolul din 16 ianuarie 1913* de la Londra, dintre N. Mișu și S. Danev). Discuțiile bilaterale vor continua însă la Sofia.

La începutul lunii februarie România a acceptat, fără alte condiții, propunerea Marii Britanii, susținută de celelalte mari puteri, vizând medierea de către acestea a diferendului cu Bulgaria, în conformitate cu prevederile Convenției de la Haga din 1907. Se solicita numai stabilirea unui termen de rezolvare cât mai grabnică. În *Memoriul* din 15 februarie 1913, remis confidențial guvernelor celor șase mari puteri, după ce se făcea un scurt istoric al evoluției diferendului, se preciza: *„guvernul român este de părere că medierea celor șase mari puteri nu poate fi considerată, în mod evident, decât continuarea încercărilor făcute pentru a ajunge la un acord amiabil și că... diferendul este limitat în prezent prin ultimele concesii bulgare, de o parte, și ultimele cereri românești, pe de altă parte"*. Din acest punct de vedere, guvernul bulgar consimțise:

a) prin Protocolul de la Londra să demanteleze fortu-rile din jurul Silistrei și să recunoască României conservarea dreptului de a fortifica frontiera sudică a Dobrogei; totodată, să cedeze intrândurile din linia de frontieră sinuoasă stabilită în 1878, ca și un teren dinspre Marea Neagră aflat la 5-6 km sud de aceeași frontieră; b) în urma Conferinței din 2 februarie 1913 de la Sofia o extindere a acestui teren până la Șabla; c) în sfârșit, încă de la 26 decembrie, să renunțe la poziția strategică Medgidie-Tabia.

Conferința ambasadorilor marilor puteri desfășurată într-o atmosferă destul de calmă la Sankt-Petersburg s-a încheiat printr-un compromis între cele două coaliții. Prin *Protocolul* semnat la 26 aprilie 1913, se hotăra ca orașul Silistra cu o zonă de 3 km împrejur să fie atribuit României. Locuitorii bulgari, care doreau să părăsească teritoriul cedat, primeau o despăgubire din partea statului român. Ambele țări erau obligate să nu ridice fortificații în regiunea apropiată Silistrei. Hotărârile Conferinței au fost de fapt un arbitraj, care nu a satisfăcut guvernul român. În cursul lunii mai, Parlamentul, cu 127 voturi contra 17, autoriza, totuși guvernul să treacă la executarea protocolului. Au fost desemnate trei comisii pentru delimitarea frontierei, a zonei în care Bulgaria nu va putea avea fortificații și cea a despăgubirilor materiale. Discuțiile privind delimitarea noii frontiere începeau la 8 iunie.

România nu se mai supune lui Franz Josef

Guvernul Maiorescu, în consens cu regele, decidea astfel să treacă la aplicarea hotărârilor de la Sankt-Petersburg, convins fiind că evenimente ulterioare vor permite reglementarea diferendului în modul dorit de el. Această apreciere reieșea din analiza atentă a evoluției situației din Balcani, care indica o foarte posibilă nouă

complicație armată în urma divergențelor sporite existente între învingătorii din primul război balcanic.

Sub presiunea marilor puteri, la 17 mai 1913 s-au semnat preliminariile Tratatului de pace de la Londra, care punea capăt sângerosului război balcanic. Noua frontieră a Imperiului otoman în Europa era stabilită la sud-est de linia Enos-Midia, în timp ce în Macedonia, condominiumul militar sârbo-bulgaro-elen deschidea drum liber unui nou și apropiat conflict armat, în condițiile deteriorării precipitate a relațiilor dintre Bulgaria și partenerii ei. *„Continuarea unei înțelegeri între statele balcanice* — se aprecia la nivelul Marelui Stat Major Român — *credem că este exclusă... căci va fi aproape imposibil de satisfăcut dorințele fiecăruia dintre aceste state, care își formulează cererile pe năzuințe naționale sau pe vechi stăpâniri teritoriale"*.

Poziția pe care urma s-o adopte în continuare guvernul de la București devenea deosebit de importantă. Asistăm, în consecință, la o avalanșă de propuneri, confidențiale, vizând alianțe politice și cooperarea militară, exprimate fie direct de statele implicate, fie prin intermediul marilor puteri. Guvernul Maiorescu a evitat, cu tact, angajarea din dorința de a nu înrăutăți relațiile cu balcanicii și mai ales pentru a-și păstra libertatea de manevră. La 23 mai, printr-o notă diplomatică, adresată tuturor legațiilor din străinătate, Titu Maiorescu făcea cunoscută hotărârea României de a interveni în cazul reizbucnirii războiului. Și aceasta în pofida unor insistențe ale Vienei pentru a obține neutralitatea României într-un război dintre Bulgaria și foștii aliați. Berlinul se va detașa parțial de această politică, temperând excesele partenerului său.

Acțiunea duplicitară și amenințările directe ale Austro-Ungariei au sfârșit prin a nemulțumi profund nu numai guvernul român, ci și pe Carol I, care va aprecia ca necesară o schimbare a poziției României față de dubla monarhie, dar numai în ceea ce privea politica balcanică. Tensiunea existentă între cele două state, ca și semnalele unei modificări, cel puțin de nuanță, a politicii externe promovate la București erau sesizate nu numai în rapoartele diplomaților Antantei, dar și de opinia publică internațională. *„Nimic nu-i mai curios în momentul de față* — remarca influentul *Journal des Débats*, din 18 iunie — *decât mirarea provocată în Austro-Ungaria de atitudinea României. Ziarele din Viena și Pesta nu vor să creadă depeșele ce le sosesc din toate capitalele. Cum?! România nu mai urmează cu supunere sfaturile lui Franz Josef?, ea îndrăznește să aibă o politică română; ea declară că va interveni în cazul în care războiul ar reîncepe în Balcani; ea rezistă invitărilor, somațiu-*

Sosirea rezerviștilor în Gara de Nord (imagini din Gazeta ilustrată, *din 13 și 27 iulie 1913)*

În p. 47: secvență din timpul lucrărilor Conferinței de pace de la București, desfășurate în saloanele Palatului Sturdza, sediul Ministerului afacerilor externe al României; în centrul imaginii: premierul român Titu Maiorescu (x)

nilor agenților din Ballhausplatz... Azi nu se mai poate contesta că România își rezervă o deplină libertate de acțiune; ea e hotărâtă să împiedice o nouă ruptură a echilibrului balcanic în detrimentul ei".

În fața iminenței destrămării blocului balcanic, Franța și Rusia, care sfătuiseră inițial pentru păstrarea unei stricte neutralități, au dat mână liberă guvernului român, sperând că simpla anunțare a mobilizării armatei române ar putea împiedica dezlănțuirea ostilităților. *„E de notat* — raporta Maiorescu, la 13 iunie, regelui său — *că astăzi atât Rusia, cât și Austro-Ungaria admit să ocupăm linia Turtucaia-Balcic. Ce deosebire cu atitudinea de mai înainte, chiar și numai cu cea de acum o lună!"*

Al doilea război balcanic era declanșat în noaptea de 16 spre 17 iunie 1913, odată cu puternica ofensivă bulgară de pe Bregalnița și din valea Strumiței împotriva Serbiei și, respectiv, Greciei. Cu trei zile înainte ministrul Rusiei la București comunicase la Ministerul român de externe că *„bulgarii nu vor să asculte de nici un sfat de moderațiune, ci sunt gata să înceapă războiul contra sârbilor și grecilor".* Și adăugase: *„În orice caz, România are astăzi rolul prepondérent în Balcani".* Din Sankt-Petersburg ministrul Nanu telegrafiase și el că *„războiul era iminent"*, ambasadorul francez Théophile Delcassé estimând că *„România este arbitrul situației".*

La 20 iunie guvernul român a decretat mobilizarea armatei. Ziarul francez *Le Temps*, comentând aceste preparative militare, sublinia: *„România... intervine pentru echilibrul forțelor balcanice și împotriva preponderenței bulgare... Această manifestare română s-a hotărât și are loc sub impulsul voinței populare. Și fapt încă mai curios, această voință a cerut mobilizarea nu numai pentru a salvgarda interese, dar și ca o afirmare de principii. Aceste principii sunt acelea ale unei orientări politice noi, nu numai în Balcani, dar și în Europa. Această nouă orientare, descrisă de dl. Clemenceau într-un articol elocvent, nu poate să ne lase indiferenți, căci poporul român ia armele strigând: «Trăiască Franța». Dl. Clemenceau are dreptate să spună că nu am făcut nimic pentru a provoca, în momentul de față, acest curent de simpatie. El e cu atât mai emoționant, cu cât e mai spontan. Franța e adânc mișcată pentru aceasta".*

La rândul său *Deutsches Tages Zeitung* nota la 21 iunie: *„Ni se pare că este în interesul Triplei Alianțe ca, într-un război cu Serbia și Grecia, Bulgaria să nu fie complet zdrobită prin intervenția României. Pe de altă parte, însă, trebuie să dorim ca România să primească întreg prețul binemeritat pentru politica sa leală și inteligentă și să nu fie redusă la un rol mai mic decât acela la care îi dă dreptul trecutul său istoric... Din acest punct de vedere credem neîntemeiate știrile, după care România, supărată de simpatiile Austriei pentru Bulgaria, s-ar fi înfeudat politicii rusești, căci deși s-a strigat la București «Jos Austria» nu ni se comunică că s-ar fi strigat și «Trăiască Rusia»".*

„Calea indicată de onoare și viitorul țării..."

La 27 iunie guvernul român a decis rechemarea reprezentantului său la Sofia și a anunțat guvernul bulgar că, în fața situației create în Balcani, armata română a primit ordinul de a intra în Bulgaria. O notă diplomatică adresată legațiilor române din străinătate a înștiințat că România nu urmărește o politică de cuceriri, nici zdrobirea armatei bulgare; ea urmărește doar să-și asigure o frontieră mai sigură pe linia Turtucaia-Bazargic-Balcic și, totodată, să sprijine sforțările marilor puteri pentru încheierea grabnică a păcii și realizarea echilibrului balcanic. Toate marile puteri au dat, la scurt timp, asigurarea că nu vor întreprinde o intervenție directă în război.

Acțiunea armatei române a avut la bază *Proiectul de operații I bis*, elaborat sub conducerea generalului Alexandru Averescu, șeful Marelui Stat Major. Efectivele mobilizate s-au ridicat la un total de 509 520 militari.

În dimineața zilei de 28 iunie forțele concentrate în Dobrogea, sprijinite cu foc de monitorul „Lahovari", au depășit vechea frontieră și au intrat în Silistra, fără a întâmpina vreo rezistență. La 30 iunie elementele cele mai înaintate ale Corpului dobrogean ocupau deja aliniamentul Turtucaia-Bazargic-Balcic. „Cadrilaterul mic" a trecut sub autoritatea comandamentului român, care, în zilele următoare, a luat măsuri de apărare a întregului teritoriu și pentru a împiedica o eventuală concentrare de unități bulgare în zonă.

La 2 iulie, sub protecția diviziei de monitoare aflată la Bechet, Divizia 1 cavalerie a executat trecerea fluviului Dunărea pe ambarcațiuni militare, urmată de trupele Corpului 1 armată. Majoritatea unităților *Armatei principale de operații* (corpurile 2, 3 și 4 armată) aveau să treacă în Bulgaria pe podul de vase de la Silistioara (Corabia), construit într-un timp record, de opt ore, în aceeași zi. În seara zilei de 7 iulie, după marșuri forțate și scurte ciocniri cu grupări bulgare, forțele române se aflau la intrarea în munții Balcani, gata să debușeze în podișul Sofiei. La 11 iulie, din înaltul ordin al lui Carol I, în urma solicitărilor țarului și noului guvern bulgar (V. Radoslavov) înaintarea armatei a fost oprită. Acțiunea sa rapidă făcuse imposibilă orice rezistență. *Berliner Zeitung* nota: *„În urma știrilor diplomatice, Bulgaria ar fi gata a recunoaște României linia Turtucaia-Dobrici-Balcic. România nu voiește în nici un caz o înțelegere separată cu Bulgaria, ci dorește a încheia pacea în același timp cu Serbia*

și Grecia. România a primit o notă din partea Serbiei și Greciei, care spune că ambele state primesc propunerile României și voiesc a încheia pacea cu Bulgaria, numai în prezența României".

În telegrama adresată de Carol I regilor Greciei, Serbiei și Muntenegrului se precizase: *„Mă fac dator să vă atrag atenția M.V. asupra stării precare în care se află această țară* [Bulgaria — *n.n.] și asupra interesului pe care noi îl avem de a ajunge cât mai degrabă posibil la un armistițiu... Nu mă îndoiesc că M.V. va vedea în demersul meu o nouă dovadă a prieteniei pe care i-o port, ca și a interesului meu pentru viitorul* [Greciei, Serbiei, Muntenegrului], *care trebuie, ca și noi, să dorească ca echilibrul în Peninsula Balcanică, cerut de Europa întreagă, să nu fie prea zdruncinat. Orice altă nouă vărsare de sânge nu ar putea decât să înrăutățească situația".*

Din Berlin, *Vossische Zeitung* concluziona în acele zile: *„Românii apar ca un popor de ordine și toată lumea are încredere într-înșii... România prin desfășurarea forțelor sale militare, aducând liniștea și devenind arbitrul în Balcani, are dreptul de a prezida Conferința balcanică viitoare, care va stabili, odată cu încheierea păcii, o nouă ordine de lucruri în Peninsula Balcanică".*

Respingând ferm propunerile unei păci separate, avansate de Sofia și susținute de Viena, guvernul român nu a acceptat încetarea operațiilor sale militare decât în cazul încheierii unui armistițiu general.

După o serie de negocieri militare începute la Niš, în după-amiaza zilei de 17 iulie 1913, sub președinția premierului român Titu Maiorescu, au fost deschise lucrările Conferinței de pace de la București. Prima măsură luată a fost tocmai încheierea armistițiului, pe toate fronturile, începând din 18 iulie, ora 12.00.

Le Temps din 21 iulie remarca: *„Atitudinea guvernului român a contribuit puternic la întărirea speranțelor de pace; toți recunosc acum că M.S. regele și guvernul său au urmat continuu calea indicată de onoare și de viitorul țării, de spiritul de conciliațiune și de grija echilibrului în Balcani".* Chiar *Pester Lloyd* recunoștea la 26 iulie: *„Nu se poate arăta îndestul că această repede trecere de la starea de război la pace este meritul exclusiv al României..."*

La 28 iulie/10 august 1913, *Tratatul de pace de la București* a fost semnat de reprezentanții României, Serbiei, Greciei, Muntenegrului și, respectiv, Bulgariei. El cuprinde zece articole, un protocol special garantându-i execuția în eventualitatea în care Sobrana bulgară le-ar fi respins. Prin articolul 2 se stabilea noua frontieră româno-bulgară, care începea de la Dunăre, lângă satul Turkșmil — 10 km vest de Turtucaia —, tăia apoi platoul Kili-Kadi și se termina la Marea Neagră, la sud de satul Ekrene, la cota 252, o comisie mixtă urmând să definitiveze traseul pe teren. Noul teritoriu inclus în Regatul Român avea o suprafață de 8 371 km² și o populație de peste 300 000 locuitori, în majoritate turco-tătari. Guvernul bulgar era obligat să dărâme în doi ani toate fortificațiile din zona noii frontiere cu România. Armata bulgară urma să fie demobilizată a doua zi de la semnarea Tratatului de pace, iar trupele române și cele aliate evacuau teritoriul bulgar la două săptămâni.

Încheierea păcii a constituit *„un strălucit succes diplomatic"* pentru România, după cum afirma însuși ambasadorul austro-ungar, marchizul de Pallavicini. *„România care a luat afacerea în mână* — scria la 7 august *Le Figaro* — *a condus-o, de la început, cu o dibăcie minunată. Știind bine ce voia, ea a dat discuțiilor o direcție lămurită, care nu a șovăit o singură clipă".*

Sir Edward Grey, secretarul de stat britanic la externe, declara la 1 august: *„Pacea trebuie considerată ca definitivă"*, poziția categorică a Marii Britanii contribuind, alături de cea a Germaniei, la stoparea tentativelor austro-ungare de revizuire a tratatului recent încheiat.

Importanța deosebită a Conferinței și a Tratatului de pace de la București din urmă cu 80 de ani decurge din faptul că ele au fost o primă exprimare proprie a unor state mici pe arena politică internațională. Succesele României și Serbiei au impulsionat tendințele de unitate ale conaționalilor lor din monarhia habsburgică, au slăbit poziția Austro-Ungariei în sud-estul Europei, deși politica ei de a rupe Alianța balcanică reușise.

Direcția principală a acțiunii românești și larga ei susținere pe plan intern *(„avântul țării")* nu au putut scăpa analiștilor avizați, care au sesizat efortul de desprindere a României din vechea alianță cu Austro-Ungaria, în scopul salvgardării adevăratelor interese naționale: *reunirea tuturor românilor într-un unic stat, puternic și independent.* ■

FAMILIE DOMNITOARE

(Monoverb: 8—11)

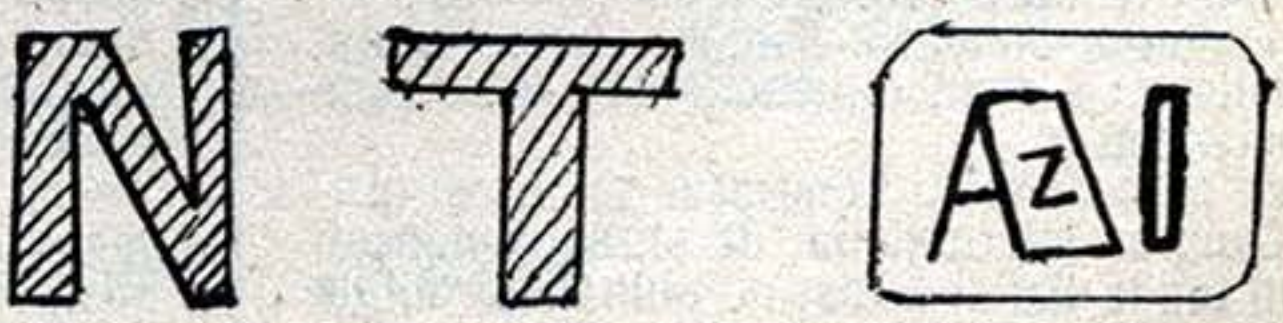

Gheorghe BRAȘOVEANU

Iaşi — iulie 1993

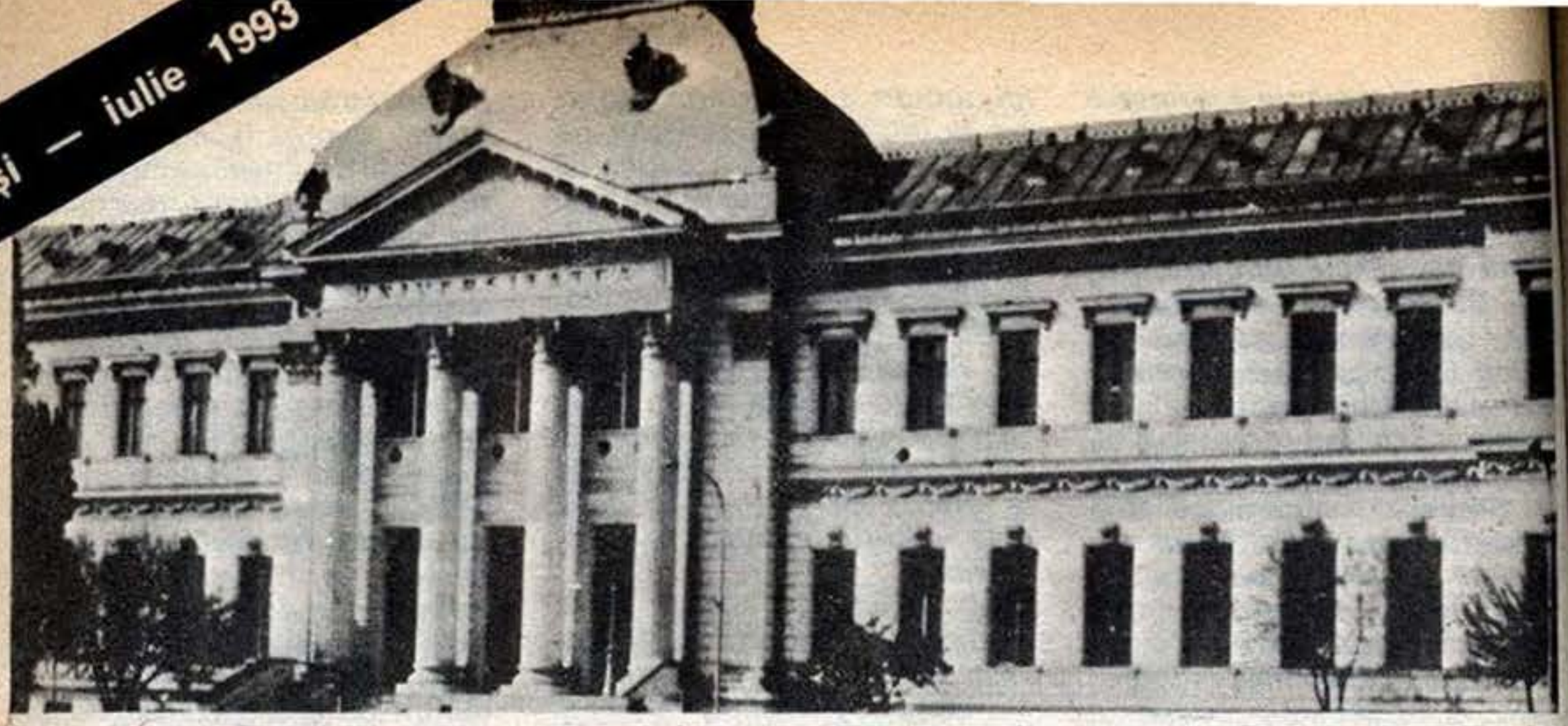

Al doilea Congres internaţional de studii româneşti

CRISTIAN POPIŞTEANU

• De la Paris la Bucureşti • 230 participanţi din 15 ţări • Albania, Anglia, Bulgaria, Belgia, Franţa, Republica Moldova, S.U.A., România, Ungaria, Ucraina, Israel, Germania, Olanda, Suedia, Polonia • 195 comunicări • 62 şedinţe

„Trebuie să spun că rezultatele Congresului depăşesc cu mult speranţele noastre", spunea, vineri 9 iulie 1993, în marea Aulă a Universităţii ieşene „Al. I. Cuza", profesorul George R. Ursul de la Emerson College (Massachusetts, Statele Unite). Şi, mai departe, „Fără eforturile şi sacrificiile doamnei Cornelia Bodea, membră a Academiei Române, şi ale profesorilor Paul E. Michelson (Huntington College - Indiana, U.S.A.) şi Walter Th. Bacon Jr. (Universitatea Nebraska din Omaha, U.S.A.), acest congres nu ar fi avut loc".

Am citat aceste cuvinte de recunoştinţă, dublată de două diplome (Cornelia Bodea şi Paul Michelson) pentru a vedea că acest congres - în care şi eu am avut îndoieli acum câtva timp - a însemnat un real succes al ştiinţei şi spiritului de cooperare intelectuală datorită conjugării străduniior câtorva importante instituţii (Societatea pentru Studii Româneşti din S.U.A., Academia Română, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, Fundaţia Culturală Română, Amicii Statelor Unite) şi a multor personalităţi americane şi românesti.

Ceea ce a dominat Congresul de la Iaşi (primul Congres internaţional de studii româneşti a avut loc la Paris) a fost nu numai spiritul de înţelegere mutuală propriu cercetătorilor ştiinţifici, ci şi sentimentul de tandreţe cu care ei priveau România. Foarte mulţi dintre participanţii străini la acest congres pluridisciplinar (istorie, economie, filologie, lingvistică, literatură, arte, religie, diplomaţie, psihologie, arheologie, agricultură) sunt oameni de ştiinţă care se ocupă de zeci de ani de studiile româneşti, care cunosc limba română, respectă şi preţuiesc civilizaţia românească.

Dincolo de punţile atât de necesare şi importante pentru progresul cunoaşterii şi înţelegerii României în lume, care a fost însă valoarea ştiinţifică a acestui congres, ne poate întreba oricine. Răspunsul este cât se poate de simplu. *Nivelul înalt al comunicărilor şi al dezbaterilor şi cantitatea foarte mare de informaţie ştiinţifică nouă*, introdusă în circuit la Iaşi, fac din al doilea Congres de studii româneşti *un eveniment.*

Voi cita doar câteva dintre comunicări: *Lumea greacă şi geto-dacii; Semiotica din civilizaţia lemnului; Episcopul Eugenius Hacman; N. Iorga şi M. Eliade; Carol II şi Maniu; Carol II şi Codreanu; Carol II şi Antonescu; Antonescu şi Codreanu; M. Eminescu şi economistul american M.I. Carey; Isaac Hunt şi Transilvania; Istoria în palimpsest; Mişcarea de rezistenţă basarabeană 1940-1960; Aromânii din Albania; Cele patru geneze ale omului; O analiză a limbii de*

lemn în România; Ceaușism și stalinism; Sfatul Țării; Securitatea și poliția de stat; Colectivizarea agriculturii 1944-1962; Colecțiile necunoscute de la Biblioteca Congresului; Eminescu și America; Ziariști englezi și americani la București, 1939-1941; Exilul și spațiul mioritic; Caroll Spencer și românii; Regina Maria la Paris și Londra în 1919; Știri noi despre relațiile româno-epirote; Dobrogeanu-Gherea și problema agrară în România; Responsabilitatea Occidentului pentru evoluțiile din estul european.

O mențiune aparte trebuie să fac pentru mesele rotunde consacrate *Jurnalismului* (condusă de Radu R. Florescu jr. și la care am prezentat un referat de 20' și am răspuns la întrebări două ore). *România post 1990* (moderator Anneli Gabanyi de la Süd-Ost Institut din München), *Politica postcomunistă* (condusă de Dennis Deletant de la Universitatea din Londra) și *Antisemitismul*, deoarece ele au atras cel mai mare număr de participanți, care au discutat cu multă competență subiectele respective.

Și un fapt. Nicăieri nu am văzut încă - în afara sediului Academiei Române din Capitală - atât de mulți academicieni ca la acest congres. Vivat Academia!

Sentimentul cu care am plecat de la Universitatea ieșeană era unul extrem de reconfortant. Am văzut anul acesta la Veneția, la Paris, la Iași, triumfând interesul pentru România. Atunci când dr. Radu Varia, cunoscutul istoric și critic de artă, reușește să organizeze și să restaureze singur (și cu fonduri private) pavilionul României (al cărui comisar este) de la Bienala din Veneția, prezentându-l pe românul Horia Damian, marele artist care de aproape 50 de ani trăiește la Paris și acesta devine *evenimentul Bienalei;* atunci când acad. Virgil Cândea reușește, după ani de lucru intens, să organizeze și să prezinte *cea mai importantă expoziție de icoane* dintr-o colecție particulară libaneză (aparținând domnului Abou Adal) la Muzeul Carnavalet din capitala Franței, atunci când am văzut la Congresul de la Iași că peste 100 de cercetători străini (în mare parte americani) se dedică studiilor românești, cred că avem motive să sperăm că această Românie tragic traumatizată are drumul ei frumos în lume. Dar depinde foarte mult de noi, cei din România, ca acest drum al greutăților să fie mai scurt și cât se poate de roditor. Așa cum îl merită România.

O asemenea speranță își găsește temei și în mesajul pe care Sir Yehudi Menuhin, adevărat fiu spiritual al lui George Enescu, l-a transmis Congresului de la Iași printr-o excelentă muziciană doamna Lory Wahlfisch: „Vă rog să-mi permiteți să salut invitații și savanții întruniți în cel de al doilea Congres de studii românești. Sunt încredințat că acest străvechi și remarcabil pământ va inspira teme de interes istoric care pot fi deosebit de importante astăzi pentru a defini ambientul cultural al minunatelor și fascinantelor popoare care au trăit de-a lungul vremii în România.

Legătura mea cu stilurile muzicale și cultura din România s-a făcut prin George Enescu, veneratul meu profesor de-a lungul anilor, din 1927 până la moartea sa.

Fie că l-am întâlnit la Paris sau la Sinaia, el era același om cu o viziune, opinie și cunoștințe atotcuprinzătoare. El reprezenta întregul univers muzical - de la cel din România, țara natală, până la cel al universalității. Datorită lui am putut pătrunde frumusețile și incredibila bogăție a peisajului românesc, pentru că acesta cânta prin vocile sale în instrumentele din toate regiunile și din toate văile, fiecare deosebită una de alta, fiecare originală și intens expresivă.

Va trebui să clădim o lume în care nu numai vocile fiecărui grup uman, oricât de mic, fie cel nomad sau sedentar să fie auzite, ci și vocile fiecărui individ de la cea mai fragedă vârstă. Mamele și tații trebuie învățați să le cânte copiilor lor încă dinainte ca ei să se fi născut. Trăim într-o lume care a sacrificat înțelegerea, afecțiunea și compasiunea spre a justifica greșita întrebuințare a autorității.

Fie ca acest al doilea Congres de studii românești să contribuie - în felul său - pe drumul lui Enescu la desprinderea omenirii de acele obiceiuri, prejudecăți și dezacorduri în care generațiile de până acum au crescut.

Sir Yehudi Menuhin

Aprilie 1993"

May this Second Congress of Romanian Studies contribute in some way - in Enescu's way - to the emancipation of mankind from the reflexes of prejudice and condemnation, with which previous generations have grown up.

Yehudi Menuhin

Sir Yehudi Menuhin

April 1993

În exclusivitate pentru Magazin istoric

EMMANUEL LE ROY LADURIE:

„Popoarele latine ar trebui să se susţină reciproc“

Mioara Cremene: Domnule Emmanuel Le Roy Ladurie*, sunteţi un istoric celebru în toată lumea şi deci, firește, şi în România, pentru o seamă de opere şi cercetări precum: *Le territoire de l'historien* (Teritoriul istoricului — 1973), *Histoire du climat depuis l'an mil* (Istoria climei începând din anul 1000 — 1967), sau pentru studiul ţărănimii din Languedoc *(Les paysans de Languedoc* — Ţăranii din Languedoc, 2 vol., 1966), ale cărei obiceiuri şi tradiţii se înrudesc îndeaproape cu cele ale unei bune părţi din locuitorii satului românesc. Sunteţi de asemenea şi Administratorul General al Bibliotecii Naţionale Franceze, o venerabilă instituţie şi, de aceea, mi-ar plăcea să aflu ce reprezintă pentru un istoric modern de anvergura dumneavoastră o astfel de imensă structură de conservare, instalată în chiar inima Parisului?

Emmanuel Le Roy Ladurie: Pentru mine, Biblioteca nu este, şi ea, decât un sat. Eu însumi sunt de origine rurală, încât de acolo am învăţat să instaurez o anumită convivialitate între oamenii aceleiaşi comunităţi. Desigur, mediul aici nu este rural, dar *comuna* există pentru mine totuşi, instalată şi bine conturată în acest centru urban, şi mă bucur întotdeauna când îi întâlnesc în trecere, când pot să-i salut pe cei ce lucrează cu mine aici: distinşi profesori universitari, lectori, cercetători de peste oceane, oameni veniţi în stagiu de pretutindeni, printre ei aflându-se şi personalităţi româneşti. Biblioteca este un loc de sociabilitate, unde oamenii se împrietenesc uşor, în timp ce, pe de altă parte, aici se conservă colecţiile, un vast patrimoniu cultural, atât naţional cât şi internaţional...

M.C.: Ne aflăm, în biroul dumneavoastră, în prezenţa unui vechi manuscris pe piele de oaie, numit „hrisov“ pe românește şi „chrisobulle“ în Franţa. El poartă data de 11 februarie 6908 de la Facerea Lumii şi marele nostru istoric C.C. Giurescu în *Revue Historique*, anul II, nr. 1-3, din 1925, îl situează în 1401. Alţii sunt de părere că ar fi fost emis în 1400, adică în chiar anul şi ziua exactă a suirii pe tron a principelui moldovean Alexandru cel Bun. În fine, există în această privinţă unele controverse în care prefer să nu mă amestec.

E.L.R.L.: Înţeleg. Şi la ce se referă?

M.C.: Prin acest act domnesc, Alexandru cel Bun îi dăruieşte unui oarecare Dan vameşul, „slugă credincioasă“, o moşie cuprinzând şase sate şi îi vesteşte de această danie pe boierii de la curtea lui, menţionaţi nominal şi localizaţi, delimitându-se astfel însuşi teritoriul voievodatului, cuprinzând şi Bucovina cu cetatea Hotinului. Suntem, prin urmare, în prezenţa „Manuscrisului român nr. 5“, acelaşi — după informaţiile noastre — care a apărut prin 1908, în vitrina unui mic librar parizian şi descoperit aici de un predecesor al dumneavoastră, şi el celebru: de domnul Henri Omont, conservator al Departamentului de Manuscrise, care l-a achiziţionat pentru 804,50 franci. Precum se vede, caligrafia e slavonă. Cum se explică existenţa, aici în Franţa, a unor bibliografi capabili nu numai să o descifreze, ci să-i şi priceapă valoarea?

E.L.R.L.: România e sora noastră latină. E cât se poate de firesc să ne interesăm de soarta latinităţii în Europa, în ciuda interpoziţiunilor germanice, maghiare, slave şi aşa mai departe... În plus, conservatorii noştri posedă, pot spune, un soi de al şaselea simţ. Închipuiţi-vă, de pildă, că recent unul dintre ei a trecut pe cheiurile Senei şi — precum mi-a povestit — s-a simţit dintr-o dată gâdilat la ceafă. S-a întors şi a descoperit o librărioară în care a intrat, zicându-şi: „Aici e ceva... Se găseşte ceva!“... Efectiv. Nu peste mult, a dat de un vechi manuscris şi, frunzărindu-l, a descoperit printre foi o pictură din secolul XV, a miniaturistului Jean Fouquet. E un instinct, dacă vreţi... Îmi explic deci foarte bine cum şi de ce domnul Omont, pentru opt sute şi ceva de franci, a achiziţionat şi ne-a transmis acest document. Azi îl păstrăm atât pentru noi cât şi pentru români. Pentru cultură, fie ea franceză sau românească... Pentru latini în genere!

M.C.: Precum am menţionat adineauri, este vorba de un hrisov emis de Alexandru cel Bun la o dată istorică sau la aniversarea ei. Câteva decenii doar o despărţeau de însăşi întemeierea Moldovei.

---

* Între timp, în mai 1993, distinsul istoric francez a fost ales membru al Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice.

E.L.R.L.: Această istorie a Moldovei nu ne este câtuşi de puţin indiferentă, vă asigur. Nici ea, şi nici partea din teritoriul ei numită altădată Basarabia. Vârsta[1] îmi permite să-mi amintesc toate suferinţele acestei provincii, câte s-au petrecut pe vremea celui de-al doilea război mondial, chiar dacă nu doresc să iau parte la actualele dezbateri politice. În Franţa, păstrez însă şi păstrăm Moldova în inimile noastre. În ce priveşte hrisovul însuşi, constat că este vorba de un *act seniorial de împroprietărire* şi ţin să spun că aici, la B.N., se păstrează atribuiri şi danii de sate, înscrise în documente foarte comparabile, de origine galică; întocmite adică în epoca iobăgiei (preocupat de problemele rurale am cunoscut de altfel un studiu foarte aprofundat al unui prieten român cu privire la perioada şerbiei în cele două principate). Aici, dania celor şase sate moldoveneşti este însoţită, în plus, de un sigiliu foarte interesant.

M.C.: Da, este indiscutabil un sigiliu autentic, extrem de rar, având în vedere că a fost bătut în primele zile ale secolului XV, iar în text se menţionează că a fost comandat anume, pentru a întipări în memorie, în chip solemn, această împroprietărire.

E.L.R.L.: Existau şi în Franţa medievală diverse metode mnemotehnice de acest gen. Unele, ce e drept, mai puţin scriptice, consistau, pur şi simplu, într-o palmă straşnică, aplicată unui copil, pentru ca acesta să-şi amintească prilejul chiar şaizeci de ani mai târziu.

M.C.: Aşa?

E.L.R.L.: Da... I se dădea o bătaie bună. Memorabilă, cum se zice. Un sigiliu de o asemenea dimensiune e, desigur, mai evident şi mai trainic.

M.C.: Constat că atât pergamentul cât şi sigiliul, mai ales, sunt uimitor de bine conservate.

E.L.R.L.: Avem metode, tehnici, specialişti, încât vă pot asigura că de când sunt la noi pielea de oaie, şnurul, cerneala, ceara nu au îmbătrânit deloc. Şi-au păstrat, pot spune, aceeaşi prospeţime. Unele defecte existente provin dinainte de achiziţie.

M.C.: Hrisovul e foarte puţin cunoscut în România. În epoca noastră, rari sunt cei care au auzit de el.

E.L.R.L.: Vă stă la dispoziţie. Nu spre a fi examinat de oricine, se înţelege, ci pentru specialiştii români şi mass-media, cum sunteţi dumneavoastră. Îmi imaginez de altfel că există o seamă de reproduceri de bună calitate ale acestui text.

M.C.: Din păcate, nu. El nu a mai fost cercetat din primele decenii ale acestui secol, când reproducerile erau în alb-negru.

E.L.R.L.: Ei bine, în cazul acesta trebuie neapărat fotografiat sau făcut în aşa fel încât imaginea lui să ajungă la marele public. Propun ca guvernul român să contribuie la realizarea unei reproduceri de înalt nivel, corespunzătoare epocii noastre.

M.C.: Cât priveşte publicul larg, aş avea, la rândul meu, o propunere pentru punerea în valoare, în genere, a tezaurului cultural român aflat la Biblioteca Naţională din Paris. Având în vedere bogăţia şi vechimea lui (iată, avem aici elemente dintr-o istorie de aproape şase secole!), precum şi calitatea altor documente, a volumelor, partiturilor, afişelor, monedelor acumulate aici, nu credeţi că am putea iniţia o expoziţie, intitulată „600 de ani de relaţii culturale franco-române"?

E.L.R.L.: Cu exponate aduse din România?

M.C.: Nu. Exclusiv cu cele care s-au adunat în Franţa de-a lungul timpurilor.

E.L.R.L.: Ar fi o foarte importantă iniţiativă. Doar că, în principiu, mandatul meu, aici la Bibliotecă, expiră peste doi ani, numirile în astfel de funcţii făcându-se, după cum poate ştiţi, pe o perioadă limitată (cu posibilitatea unor prelungiri); iar planul de expoziţii în chiar incinta Bibliotecii fiind întocmit cu mult înainte, nu ştiu deci dacă îndeplinirea proiectului nu îi va reveni succesorului meu. Ambasada Română însă îmi imaginez că poate găsi relativ repede o sală şi, în acest caz, B.N.-ul va colabora neîndoielnic la realizarea expoziţiei.

M.C.: În Franţa, am asistat cu toţii, graţie televiziunii, la incendierea Bibliotecii Universitare din Bucureşti. În zilele dramatice ale căderii dictatorului comunist Nicolae Ceauşescu. Arderea cărţilor a fost întotdeauna asimilată marilor catastrofe ale omenirii (vezi dispariţia Bibliotecii din Alexandria). O astfel de instituţie reprezintă un soi de Arcă a lui Noe, capabilă să salveze din vâltori eşantioane ale culturii şi cunoaşterii universale, graţie — în chip paradoxal — stabilităţii, permanenţei ei. Nu credeţi că hrisovul nostru se înscrie şi el într-o asemenea logică şi că, privită astfel, prezenţa sa în nava pariziană e cât se poate de semnificativă?

E.L.R.L.: Îmi place mult comparaţia Bibliotecă-Arcă. Şi constat cu bucurie că nici după o jumătate de secol de dictatură dogmatică amintirea Bibliei nu a dispărut din România.

M.C.: Dimpotrivă... Scripturile renasc, cu şi mai multă vigoare.

E.L.R.L.: Sunt încântat. Precum am spus la început, prezenţa acestei latinităţi, datând încă de la Traian, în Balcani, la Marea Neagră, e un fapt capital! Ştim, pe de altă parte, despre practica graiului românesc şi dincolo de hotarele actuale. Or, consider că popoarele latine ar trebui să se susţină reciproc. Evident, nu putem nega că principala limbă, la ora actuală, nu este, din nefericire, nici româna nici franceza... ci, datorită numărului celor care o vorbesc, spaniola. Cu America Latină. Şi mai influente sunt, firește, limbile anglo-saxone, pe care nu vreau să le minimalizez, mai ales că aparţin unor naţii care ne-au salvat pe noi de mai multe ori în acest veac, atât de naziști

[1] Emmanuel Le Roy Ladurie s-a născut în 1929.

cât și de pericolul comunist. Dar imensitatea latină există totuși, iar România reprezintă avanpostul ei la Răsărit. Iată de ce o păstrăm în inimi cu atâta căldură. Țin să vă spun că nu am cunoscut doar ca telespectator consecințele revoluției din decembrie 1989. Am fost la București puțin după prăbușirea regimului ceaușist și am văzut distrugerile. Refacerea Bibliotecii Universitare ar trebui sprijinită internațional.

M.C.: Din nefericire, unele pierderi sunt ireparabile. Biblioteca era specializată în manuscrise și texte rare. S-ar putea ca anumite cărți de valoare, ediții *princeps*, să nu se mai găsească azi decât aiurea, de pildă în colecțiile Bibliotecii Naționale din Paris. Salvate prin scoaterea lor din contextul circumstanțial... Multe din ele, constituind „fondul românesc" *(le fond roumain,* cum e numit în Franța), au fost lăsate moștenire B.N.-ului în 1918, de către un om de o calitate deosebită, Emile Picot, sosit la București după venirea prințului Carol în fruntea Principatelor. Era secretarul său pentru limba franceză, trimis fiind, în această funcție, de împăratul Napoleon III. Emile Picot este cel care, ulterior, a înființat studiul graiului nostru la Facultatea de limbi orientale. Șederea sa în România nu a durat prea mult — trei ani au fost suficienți pentru ca acest inocent să fie alungat de intrigile de la Curte! — dar, în răstimp, diplomatul francez a învățat și ne-a îndrăgit limba, adunând apoi, de-a lungul unei vieți, o colecție de volume remarcabile.

E.L.R.L.: Ei bine, dacă e așa, și dacă „fondul" nostru vă poate servi, vă stă la dispoziție...

M.C.: Aș dori să vă pun o ultimă întrebare, legată de studiile dumneavoastră cu privire la influența unor factori de mai lungă durată, cum sunt penuriile, carențele alimentare, de pildă, asupra variațiilor biologice ale unei populații. Sunteți oare de părere că privațiunile de tot soiul, frigul, frica, interdicțiile, umilințele, minciuna obligatorie, într-un cuvânt, pe plan psihic stressul, iar pe plan fizic controlul și procreația forțată a unui număr determinat de copii, la care au fost supuse trei generații, pot determina schimbări exterioare și de comportament? Credeți că toți factorii aceștia pot lăsa urme durabile în memoria genetică a unei colectivități?

E.L.R.L.: Nădăjduiesc că nu. O seamă de trăsături noi vor dispărea, cred, pe parcursul reconstrucției.

M.C.: Totuși în *Istoria climei începând din anul 1000,* stabiliți o relație între perioadele de foamete sau ivirea unor calamități și apariția unor caracteristici noi, la membrii unei colectivități.

E.L.R.L.: Problema este că ne aflăm de astă dată într-o situație fără precedent istoric. La ora actuală, nimeni nu știe cum poate fi scoasă din depresiune o fostă țară comunistă. Vom vedea cum evoluează lucrurile cu ex-Germania de Est, sprijinită de puterea economică a celei de Vest. Impresia mea e însă că, în orice caz, nici o revenire la normal nu poate dura mai puțin de unul sau două decenii. Personal, cred totuș în posibilitatea acestei reveniri. Îmi ajunge să-mi amintesc atmosfera din Franța după Eliberare — și Capitala noastră nu a suferit nici pe departe distrugeri asemănătoare cu cele ale Bucureștiului, pe care-l consider oraș bombardat; bombardat nu de niște avioane, ci de un sistem politic. Ei bine, după ultimul război mondial, domnea un sentiment de mare pesimism și printre noi, francezii. Mă refer la anii 1945, 1946, 1947: întâlneai pe atunci o curioasă împletire de pesimism și optimism. Iată de ce îmi păstrez pe deplin încrederea în acești latini din țara dumneavoastră. Sunt convins că, lăsând timp timpului, dând liber curs energiilor, forțelor vii ale societății civile, ale bisericii ortodoxe, ale producției și pieței, rezultatul nu poate fi decât original, cu totul remarcabil.

M.C.: Domnule Administrator General, vă mulțumesc[1]. ■

[1] Fragmente din acest interviu au fost difuzate de Televiziunea Română în cadrul emisiunii „Hrisovul", din 2 februarie 1993.

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

PICTURI

Fosta mănăstire St. Faith's, din Norfolk, unde se află picturile murale medievale cele mai bine păstrate din Anglia (sec. XIII), a fost cumpărată de reprezentantele unui ordin închis al călugărițelor carmelite, anunță revista *Observer.* „Ar fi trist dacă publicul nu ar mai avea acces la St. Faith's", comenta domnul Richard Halsey, expert în construcții istorice la *English Heritage.*

Picturile murale, care se întind pe o mare parte a interioarelor, au fost acoperite în timpul Reformei. Atunci, mănăstirile au fost desființate în Anglia, în urma Reformei anglicane întreprinsă de regele Henry VIII. Cea de la St. Faith's s-a transformat într-o casă particulară. Abia în anul 1924, când construcția a fost lovită de trăznet și a fost reparată, au ieșit la iveală o parte dintre picturi. Restul au apărut în 1970. Una dintre scene ilustrează istoria întemeierii fostei mănăstiri, în anul 1105. Familia Fitzwalter a fost răpită de lotri, pe când se afla în Franța. Când au scăpat și s-au reîntors acasă, membrii ei au hotărât să ridice mănăstirea, în semn de mulțumire. În respectivele scene apare și cea mai timpurie reprezentare cunoscută a unei roabe (Ustensila) din arta apuseană.

„Picturile sunt extrem de fragile", aprecia David Park, expert la Courtauld Institute. „Ele au început deja să se desfacă în straturi și fără o restaurare rapidă, sunt în pericol să se deterioreze". Fundația *English Heritage* ar fi dispusă să finanțeze opera de restaurare, dar nu poate face acest lucru decât pentru monumente unde se permite accesul publicului.

„SUMUMUL AMBIŢIILOR CARIEREI MELE DIPLOMATICE“

Parlamentul ales în 1928 ar fi trebuit să dureze până în 1932. Mai multe evenimente au făcut să nu fie aşa. Mai întâi, şi-a făcut simţite efectele şi în România marea criză economică. Apoi, la 7 iunie 1930, regele Carol II s-a reîntors în ţară şi şi-a reluat tronul, la care renunţase în 1926. După reîntoarcerea Lupeascăi relaţiile dintre suveran şi Iuliu Maniu, preşedintele P.N.Ţ. — partid care deţinea puterea în urma alegerilor — s-au deteriorat. Maniu a început un joc al demisiilor şi revenirilor în fruntea guvernului, care îl enerva pe Carol II pentru că aţâţa opinia publică în care se manifesta un curent ostil regelui. Şi popularitatea guvernului naţional-ţărănesc — vinovat de toate relele prin care trecea ţara, ca orice guvern aflat la conducere în momente de criză — atinsese cote foarte scăzute în primele luni ale lui 1931. Carol II a socotit că era momentul să scape de P.N.Ţ. şi să instaureze un regim dictatorial. Prin Mihail Manoilescu a provocat căderea guvernului P.N.Ţ. A început consultarea tuturor şefilor de partide, iar N. Titulescu a fost rechemat de la postul de ministru la Londra şi i s-a încredinţat mandatul. Ideea era să se creeze fie un guvern de uniune naţională, fie un guvern de tehnicieni. La 17 aprilie 1931, conştient că, datorită maşinaţiunilor camarilei regale, nu are nici o şansă, Titulescu a depus mandatul. C. Argetoianu descria pe larg cum au fost determinaţi fruntaşii politici să se certe între ei, cum atunci când unii admiteau ceva, ceilalţi respingeau imediat. Când circul a atins punctul culminant, a venit propunerea ca Iorga să formeze guvernul. Şi Iorga a mers tot pe ideea unui guvern din personalităţi, peste partide. Astfel a ajuns ministru la Externe, la nouă zile după instalarea guvernului Iorga, la 18 aprilie 1931, Dimitrie Ghica — unde a rămas până la sfârşitul guvernării, la 6 iunie 1932 — despre care Iorga spunea: „om de o aleasă politeţă şi de o intelectualitate extrem de fină“.

Perioada cât s-a aflat în fruntea Ministerului de externe este prezentată de Dimitrie Ghica în paginile ce urmează, pe care le-am găsit la Hoover Institution on War, Revolution and Peace, într-un manuscris inedit, intitulat De la diplomatie à la voyoucratie. Souvenirs de 45 ans de carrière diplomatique. 1894-1940. **(De la diplomaţie la puterea ticăloşilor. Amintiri dintr-o carieră diplomatică de 45 ani. 1894-1940), pe care îl publicăm acum întâia oară în** Magazin istoric, **(vezi şi nr. 7/1993).**

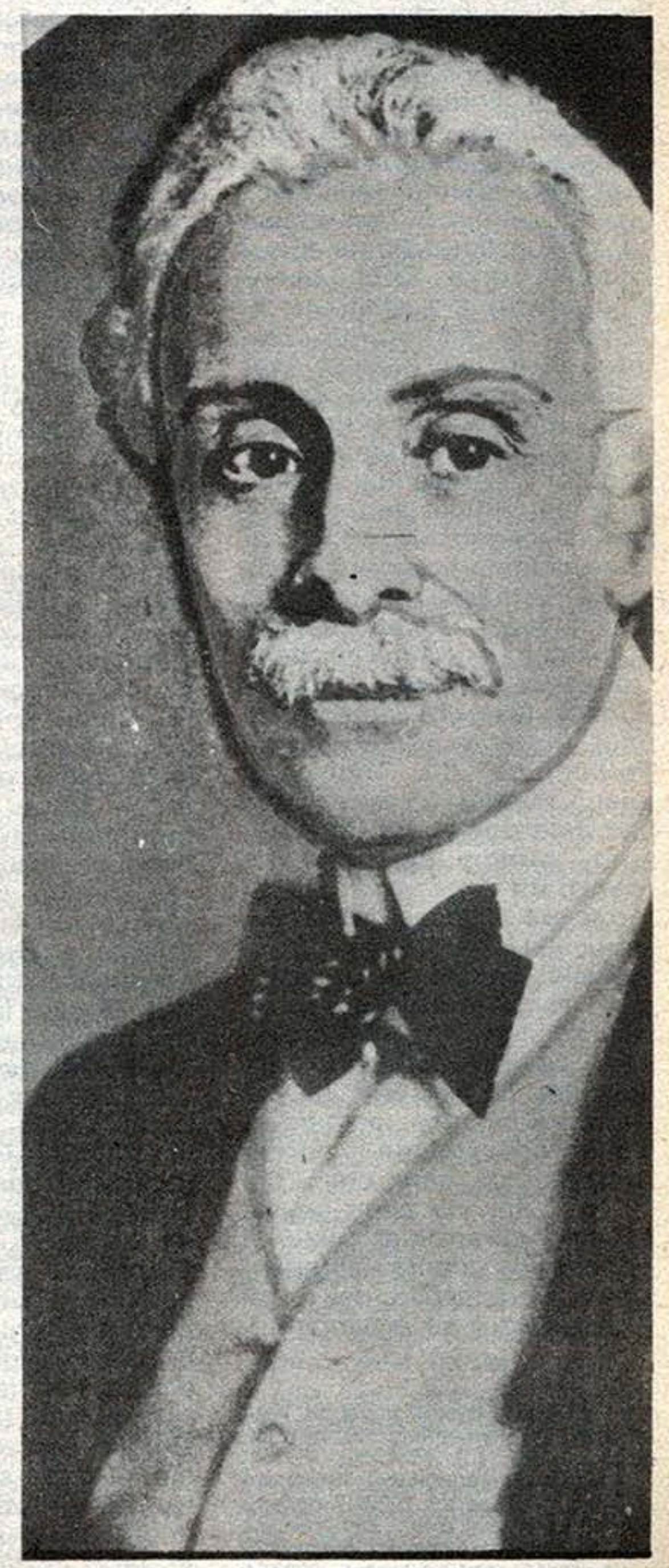

DIMITRIE GHICA

O stupefiantă confidență

Sosirea mea în fruntea diplomației române însemna pentru mine îndeplinirea sumumului ambițiilor carierei mele diplomatice, deoarece deveneam ministrul departamentului unde debutasem în martie 1894. În acest guvern prezidat de profesorul Nicolae Iorga, botezat „ministerul tehnicienilor" eram, de fapt, un fenomen anormal. Cu excepția ministerului [adică guvernului — *n.tr.*], Take Ionescu[1] care a durat 30 de zile și unde, în fruntea Departamentului nostru s-a aflat un diplomat de carieră, dl. Derussi, și a unui cabinet Averescu[2] în care Duiliu Zamfirescu a deținut un scurt interimat, niciodată până acum portofoliul Afacerilor Străine nu a fost deținut de un diplomat de carieră. Noua formațiune politică prezidată de dl. Iorga urmărea instaurarea unei inovații. Justiția se afla în mâinile unui consilier de la Curtea de Casație[3]; Lucrările Publice fuseseră încredințate unui profesor de la Școala Politehnică[4] din Timișoara; Igiena Publică fusese în mod just dată doctorului Cantacuzino, biolog de reputație mondială, iar profesorul Iorga era el însuși Mare Maestru al Universităților. Era o inovație dincolo de orice logică, dar care ne expunea pe toți în bloc și pe fiecare în parte coaliției ambițiilor politicienilor de meserie, gata a se lansa în orice moment în atacuri convergente la adresa uzurpatorilor care eram noi în ochii lor. În ceea ce mă privește, mi-am luat postul în primire cu multă aprehensiune. Perspectiva de a mă vedea așezat pe o bancă ministerială la Camera Deputaților sau la Senat, pentru a răspunde interpelărilor și a pronunța alocuțiuni dar și pentru a fi victima oricăror incidente de ședință, îmi procura frisoane premonitive. În plus, situația bugetară se anunța amenințătoare. Pentru a continua să onorăm semnăturile statului român și să plătim cupoanele de rentă în străinătate se impuneau economii sălbatice, iar bugetul Departamentului Afacerilor Străine era destinat a fi prima victimă a lor. În astfel de condiții financiare, nu-mi făceam nici un fel de iluzii asupra valorii activității mele ministeriale.

Plecarea mea de la Roma, după dejunul ritual de adio prezidat de Dino Grandi[5], fusese însoțită de simboluri ale stimei cordiale, mergând până la un vagon-salon special, atașat la capătul trenului rapid către Trieste și ale cărui oscilații la curbe compromiteau echilibrul pasagerilor și provocau rău de mare. O stupefiantă „confidență" a șefului protocolului de la palatul Chigi, coroborată de însuși ministrul Grandi, au însoțit plecarea mea: acești domni m-au informat fără menajamente că ministrul Italiei la București, la anunțarea numirii mele în fruntea Ministerului Afacerilor Străine, a telegrafiat la Roma, propunând ca Italia să opună veto-ul său. Mi-a fost extrem de penibil să-i vorbesc lui Mussolini despre acest subiect în audiența de rămas bun; Ducele însă s-a mulțumit să mă asigure că nu avea cunoștință despre astfel de demersuri ale reprezentantului italian în România, reînnoindu-și sentimentele de căldură și amiciție la adresa mea și a țării mele. Referitor la birocrații din palatul Chigi, era evident faptul că aceștia „jubilau" în fața perspectivei situației jenante în centrul căreia urma să se afle ministrul Italiei la București, nădăjduind că, la întoarcerea mea în țară, „îl voi face praf".

De altfel eram foarte hotărât să fac acest lucru dar, după cum se va vedea, am fost de-a dreptul surprins de comportamentul său; în ziua primirii șefilor de misiuni a fost primul care a intrat în birou, țâșnind de-a dreptul în brațele mele, având pe buze fraze laudative cu privire la numirea mea. Tăindu-i prompt elanul, după ce mi-am revenit din prima uimire, i-am servit pe tavă aperitivul, cald, gata preparat, cu ornamentele și condimentele de rigoare. Zdrobit, personajul a îngânat:

— „Se pare că nu îmi mai rămâne altceva de făcut decât să cer chemarea în țară".

— „Faceți ce credeți" — i-am răspuns sec. „În ceea ce mă privește, dialogul Italia-România va avea loc la Roma prin intermediul colaboratorului meu sigur și devotat, consilierul de Legație Zănescu care va rămâne acolo, în locul meu, pe postul de însărcinat cu afaceri".

Combinația urzită la Berlin

Pentru oricare altul aflat în locul lui, acest răspuns agravant ar fi fost decisiv. Interlocutorul meu avea însă obrazul gros, prin urmare s-a cramponat de post pe tot parcursul celor 14 luni de existență ministerială ale mele, venind periodic la minister, chipurile spre a-mi oferi „expresia constantelor sale bune sentimente". În ceea ce-i privește pe colegii lui de la palatul Chigi, aceștia au fost fără îndoială foarte dezamăgiți văzând că talentele-i acrobatice l-au salvat din poziția disperată în care se afla, nedându-le astfel satisfacția să-l vadă frângându-și gâtul și revenind în țară „cu coada-ntre picioare".

Abia sosit la București, la sfârșitul lunii aprilie [1931 — *n.tr.*], am fost nevoit, neapucând să-mi trag bine sufletul, să prezidez Conferința anuală a Micii Înțelegeri, alături de președintele cehoslovac,

---

[1] Este vorba despre guvernul Take Ionescu (17 decembrie 1921-19 ianuarie 1922).

[2] Guvernul generalului Alexandru Averescu (13 martie 1920-17 decembrie 1921) în care Duiliu Zamfirescu a fost ministru al afacerilor externe în perioada 13 martie-13 iunie 1920.

[3] Constantin Hamangiu (mort în ianuarie 1932). Autor al codului de legi care îi poartă numele.

[4] Victor Vâlcovici, matematician.

[5] Ministru al Afacerilor Externe al Italiei.

Eduard Beneș, și de primul ministru iugoslav Marincovici. Această sesiune avea o deosebită importanță deoarece trebuia să examineze și, în caz afirmativ, să condamne în mod solemn tentativa recentă a Germaniei de realizare a unui început clar al Anschlussului, prin acordul economic și acordul Schober[1], împotriva căruia au protestat cu vigoare atât Londra cât și Parisul. În fața acestor proteste generale, Republica de la Weimar a bătut în retragere, dar trebuia vegheat în continuare. Era acum rândul Micii Înțelegeri să ia poziție, la sesiunea de la București, pe care eram chemat să o prezidez. În ce privește latura recepțiilor oficiale, discursurilor de uzanță și activității comisiilor, mi-am îndeplinit-o fără incidente, dar nu prevedeam că urma să mă angajez într-o luptă strânsă, corp la corp cu Germania.

Într-adevăr, la prima audiență a corpului diplomatic, însărcinatul cu afaceri german, numit Kirholtes, s-a precipitat să declare: „Am plăcerea să vă comunic că guvernul german are intenția de a cumpăra din România stocul întreg de cereale disponibile pentru export. O comisie a fost numită special pentru a se deplasa și a negocia, cu acest prilej, un acord comercial de mare amploare. La ce dată considerați oportun să sosească delegația germană la București?" Răspunsul meu foarte măsurat exprima satisfacția noastră la aflarea veștii că guvernul Reich-ului se hotărâse trecând peste opoziția agrarienilor intransigenți să deschidă piața germană produselor agricole românești; în ceea ce privește data sosirii unei delegații, adăugam că, pentru rațiuni de convenință care săreau în ochi, era subordonată închiderii sesiunii Micii Înțelegeri. Prin urmare, delegații cehoslovaci și iugoslavi urmând să plece la 7 mai, comisia germană putea lua în considerare data de 8 mai drept dată a sosirii ei la București și a începerii lucrărilor. La acest răspuns, însărcinatul cu afaceri a replicat, însoțindu-și vorbele cu gesturi vehemente: „Dar domnule ministru se pare că dv. nu estimați la justa ei valoare decizia guvernului meu: cumpărarea cerealelor românești reprezintă miliarde care vor cădea în cuferele dv. goale".

— „Fără îndoială — am continuat imperturbabil — această intrare de devize va fi pentru noi cât se poate de binevenită, dar trebuie să înțeleg, d-le însărcinat cu afaceri, că oferta germană este valabilă până la 7 mai și încetează a mai fi valabilă din dimineața zilei următoare?" Dându-și seama că a gafat, supralicitând în jocul destinat a face presiuni asupra dezbaterilor sesiunii Micii Înțelegeri care urma să condamne acordul Schober, trimisul german a bătut în retragere. Dar cărțile nu fuseseră în întregime date pe masă. După plecarea lui, precaut, l-am alertat pe ministrul nostru la Berlin, instruindu-l să precizeze în termeni precișii la Wilhelmstrasse că, în nici un caz, delegația germană nu va putea sosi în România până la finele sesiunii Micii Înțelegeri. Răspunsul legației noastre demasca combinația urzită la Berlin. Wilhelmstrasse răspundea că era deja târziu și că, potrivit informațiilor primite de la d-l Kirholtes, delegații, deja plecați în provincie și fără posibilitatea de a fi contactați și contraavizați, erau în drum spre România, cu dosarele cu instrucțiuni asupra lor.

Un arivist inteligent și superficial

În fața unei acțiuni coordonate de rea-credință, menajamentele nu mai aveau nici o valoare. Am chemat telefonic Legația română din Germania, cerând să se scrie sub dictarea mea și precizând din nou că delegația germană nu va fi admisă în România înaintea datei de 8 mai. După o oră, la reședința mea personală, a apărut din nou supărătorul însărcinat cu afaceri, de data aceasta alarmat și implorând neîncetat: „— Excelența Voastră mi-a precizat data exactă de 8 mai, dar corespondentul nostru de la *Berliner Tageblatt* mi-a spus că sesiunea Micii Antante se va închide pe data de 6 mai iar eu am furnizat Berlinului această dată".

„— Nu știu, d-le însărcinat cu afaceri, dacă sunteți într-adevăr conștient de inconvenientul declarației dvs. Veniți la mine să-mi spuneți că între o declarație a ministrului afacerilor străine al României și opinia unui corespondent german, ultima este cea care contează pentru dvs. Vă declar din nou că delegația dvs. va fi oprită la frontiera română, neprimind autorizația de a intra în țară".

Diplomatul german, imagine vie a deznădejdii, a murmurat:

— „Cum se poate ieși din afacerea aceasta?"

— „Nu sunt însărcinat să repar gafele pe care le fac germanii între ei. Cu toate acestea, vă sugerez în particular un sfat: telefonați consulului dvs. la Lemberg, unde trenul se oprește la o oră rezonabilă, unde se găsesc hoteluri bune iar delegații dvs. pot aștepta liniștiți semnalul de intrare în România".

— „Dar nu avem consul la Lemberg!"

Exasperat, am pus capăt acestei discuții penibile:

— „Există oricum acolo un șef de gară. Telegrafiați-i și comunicați-i mesajul dvs.".

Așa a și procedat. Dar nu fără urmări: în timp ce Radio Berlin declara că noi „călcasem în picioare onoarea germană", însărcinatul cu afaceri, într-o declarație făcută presei, îmi taxa expunerea faptelor drept „o grosolană alterare a adevărului". Această ultimă trăsătură

[1] În perioada 3-5 mai 1931 s-a desfășurat la București Conferința miniștrilor Afacerilor Externe ai Micii Înțelegeri care a respins proiectul de uniune vamală germano-austriac din 19 martie 1931 — acordul Schober — pronunțându-se pentru realizarea unor largi înțelegeri economice în diverse domenii.

completa fizionomia personajului, fapt care m-a determinat să-i interzic accesul la minister. (În posturile pe care le-am ocupat ulterior, am ținut să explic personal șefilor de misiune germani incidentul cu d-l Kirholtes și am putut constata disprețul lor față de acest diplomat care, dacă nu mă înșel, și-a sfârșit cariera exercitându-și capacitățile pe lângă Negusul Abisiniei.)

Consecințele acestei afaceri (oferta germană de cumpărare a cerealelor românești ce s-a redus treptat la aflarea știrii că delegația comercială germană nu va fi primită în România decât după închiderea sesiunii Micii Antante, care a condamnat cu hotărâre Anschluss-ul Schober) s-au făcut simțite în sânul cabinetului, fiind bineînțeles îndreptată împotriva mea. Ministrul Comerțului[1], un arivist pe cât de inteligent pe atât de superficial, juca în culise jocul Gărzii de Fier, organizație condusă de halucinantul căpitan Codreanu, care raliase în jurul cămășii sale verzi un tineret entuziast, în majoritate de bună credință dar scârbit de anumite practici ale regimului parlamentar și suficient de orb pentru a nu realiza că este manevrat și impus pe drumuri lăturalnice de niște lepădături, profesioniști ai terorismului, aflați în slujba nazismului german. Acest coleg de minister făcea tot posibilul, prin mijloace neoficiale, să-mi jeneze mișcările și să-mi contracareze acțiunile. (Îl primea de exemplu, în mod ostentativ, pe însărcinatul cu afaceri german pe care-l expediasem pe ușă afară din Departamentul meu.) Mai gravă era încă atitudinea ministrului finanțelor, deoarece acesta dispunea de o vie inteligență, dublată de o rafinată cultură și, mai mult decât atât, era un vechi prieten al meu, care a parcurs lungi sejururi în aceleași posturi, alături de mine. Domnul Argetoianu își domina colegii prin statura-i impozantă, superioritatea mijloacelor și caracterul său de veritabil om de stat; negăsind la șefii partidelor primirea meritată de valoarea sa, făcea turul acestor partide politice, fapt care i-a provocat acuzația, nejustă de altfel, de a fi demn de a figura în fruntea dicționarului giruetelor.

Regele vrea capul lui Titulescu

El se atașase în prezent de șansa profesorului Iorga, dar personalitatea acestuia din urmă, construită pe înaltele calități de posesor al unor cunoștințe universitare, răsfățate de accese de vanitate maladivă, cu accente despotice, se ciocnea cu tendințele dominatoare ale ministrului de finanțe, care obținuse interimatul și la Ministerul de Interne și ținea să-și impună punctul de vedere și propria-i lege și în celelalte ministere. Duelul său cu primul ministru avea să coste viața cabinetului Iorga și să frustreze astfel țara de bunele rezultate care le-ar fi putut produce o reuniune de oameni competenți și binevoitori. Argetoianu, care-și luase diploma de doctor în medicină la Paris și care cu timpul abandonase această nobilă meserie, nu se jena să-și judece fără reticențe colegii din minister pronunțând, asemenea unui medic de clinică, specialist, diagnostice feroce. De pildă, ministrului Franței la București îi relata foarte direct despre primul ministru. „Știu cum să-l manevrez, doar am lucrat șase luni ca extern la spitalul Salpê trière". Domnul Argetoianu, așa cum era, își conducea propria-i politică, își avea propriile vederi pe care înțelegea să le impună altora decât să le accepte pe ale lor, chiar dacă acestea erau cele juste și corecte. În calitate de trezorier al statului era în mod legitim preocupat de starea precară a finanțelor noastre pe care încerca să o redreseze. Din nefericire având puternice legături cu bancheri și cu oameni de afaceri germani, a sfârșit prin a accepta un plan de redresare financiară al acestora, pe care l-a considerat salvator. Regele Carol era la rândul său îndoctrinat de el și, mai mult, sedus de mirificele perspective pe care i le împărtășise unul din bancheri, care se făcuse purtătorul „lanternei magice". Un crah răsunător din Germania l-a „înghițit" pe magician și a oprit de pe panta declinului „redresarea" financiară a d-lui Argetoianu. Dar, până când aceasta s-a produs, n-am încetat să mă izbesc de măsuri, contra-măsuri, directive nenumărate, care erau cu atât mai jenante cu cât proveneau de la un amic.

Manevrarea suveranului era un subiect constant al preocupărilor oamenilor politici. Regele Carol avea un temperament activ și dominator și nu se mulțumea să rămână cantonat într-un rol constituțional redus foarte inteligent; el și-a completat bagajul lejer al cunoștințelor prin lecturi serioase și variate, ajungând să posede o canitate însemnată de cunoștințe, pe care și-o mărea progresiv. Impulsiv, lipsit de frâne, nu uita suferințele din trecut iar ranchiuna îi inspira deseori anumite acte. Pe deasupra, în veleitățile de guvernare personală, favoriza mișculațiile cameleonilor și șopârlelor care erau numai cu numele atașați regimului parlamentar și profitau la maximum de zâzaniile ivite între corifeii politici, favoriza și stimula intrigile din sânul acestor partide, în loc să încerce să-i grupeze pe oamenii de bună credință și să și-i facă aliați, să încerce să îmblânzească rivalitățile și să realizeze, în măsura în care această sarcină este posibilă într-un regim parlamentar, uniunea și armonia națională pentru travaliul comun.

În prima mea audiență de lucru, am avut întâia experiență amară, atunci când regele, în picioare, îmbrăcat în alb, mi-a spus: — „Îmi veți mătura tot personalul Legației române din Londra, cu Titulescu în frunte, deoarece

---

[1] Mihail Manoilescu. Înlocuit în iulie 1931 de Nicolae Vasilescu-Carpen, deoarece a fost numit guvernator al Băncii Naționale.

este un cuib de intrigi împotriva mea!" Regele a precizat apoi că-i atribuia ministrului român întreaga campanie de presă a ziarelor engleze împotriva persoanei sale, a vieții sale particulare și conjugale. A trebuit să fac un efort destul de dificil spre a-i dovedi suveranului că aceasta era opera prințului Cristof al Greciei, care m-a convocat la Roma, cu puțin timp înaintea numirii mele în fruntea diplomației românești, pentru a-mi anunța această campanie. (În urma discuțiilor avute cu mine, a părut în final convins de argumentele mele și hotărât a stopa atacurile din presă. Se vede treaba că n-a făcut-o.) După pledoaria mea, regele n-a mai insistat „să aibă capul" lui Titulescu. (Câteva luni mai târziu, acesta i-a reintrat din nou în grații, succedându-mi la Afacerile Străine și deținând portofoliul până la sfârșitul anului 1936...)

Lipsa de sânge rece a mareșalului

Fiind diplomat de carieră, aveam datoria să-mi apăr camarazii împotriva tendinței invadatoare de a alege outsideri, oameni politici sau favoriți ai suveranului drept șefi ai misiunilor noastre în străinătate, nerespectându-se procentajul fixat mai sus prin lege. Regele a recunoscut de bună voie justețea fundamentului atitudinii mele în această privință dar acest fapt n-a împiedicat desfășurarea unor târguieli frecvente la palat și pentru mine o perpetuă stare de alertă.

În cadrul ministerului, cu excepția intrigilor deja semnalate, provenind de la Ministerul Comerțului și îndreptate împotriva activității mele, relațiile cu colegii erau cordiale și agreabile; din contactele avute cu fiecare în particular căpătam noțiuni interesante despre hinterlandul respectiv. Din contră, amintirea ședințelor de guvern mi-a rămas penibilă sub toate aspectele. Era suficient să ne reunim cu toții în jurul mesei lungi din sufrageria de la Palatul Cantacuzino [actualul Muzeu al Muzicii Românești, fosta casă a lui George Enescu, operă a arhitectului G.M. Cantacuzino — *n.tr.*], reședința Consiliului de Miniștri, pentru a asista la un fel de haos în vid care mă consterna pur și simplu. (Aceeași părere o avea și vecinul meu, dr. Cantacuzino, cu care schimbam strângeri de mână elocvente pe sub masă, ca un gen de cod telegrafic secret, care era mai curând un permanent S.O.S.).

Ministrul Justiției discuta despre asolamente și regimul silvic iar ministrul agriculturii despre rolul aviației în timp de război. Președintele Consiliului de Miniștri lansa povestiri scabroase; fiecărui coleg care încerca să abordeze problemele aflate pe ordinea de zi și să deschidă dosarele, Argetoianu îi tăia vorba rapid, impunându-i propria opinie. Și în îmbulzeala de la vestiar, se mai auzea o voce strigând, pentru a acoperi gălăgia: — „Ar trebui să discutăm problema Dunării!", iar o alta, dezolată, a ministrului lucrărilor publice, îi răspundea: — „M-am străduit să o ridic în ședința de astăzi dar mi-a fost imposibil să scot un singur cuvânt".

Acest lucru nu ne împiedica să citim în presa de seară că „reuniunea miniștrilor a rezolvat afacerile curente și a soluționat cu promptitudine chestiunile de pe ordinea de zi". Iar mașina administrativă și guvernamentală continua în acest timp să meargă în virtutea inerției. (Din lipsă de bani e drept că mergea prost. În plin an bugetar, fiecare Departament a trebuit să consimtă la amputări sălbatice; Afacerile Străine care beneficiau de 240 milioane lei au văzut această cifră, și așa derizorie, reducându-se la 120 milioane iar eu personal, redus la neputință, n-am putut face nimic. Ședințele Consiliului de Miniștri, prezidate de rege, se desfășurau cel puțin în liniște și disciplină, lăsând impresia unei reuniuni coordonate de lucru. Despre una singură păstrez o amintire dramatică, aceea în care, în fața suveranului care-și reținea cu greu lacrimile, a trebuit să ascultăm povestirea mareșalului Prezan (fost șef de stat major în timpul retragerii în Moldova) referitoare la arestarea, pe aeroportul din București [Băneasa — *n.tr.*], a fratelui regelui, prințul Nicolae, sosit pe neașteptate din străinătate, contrar cuvântului dat și cu scopuri obscure. Lipsa de sânge rece a mareșalului, incredibilele sale ieșiri, fără de măsură și discernământ, ne-au produs cea mai penibilă impresie, în timp ce șeful guvernului, profesorul Iorga, regăsindu-și experiența de fost rector și profesor obișnuit cu efervescențele tinerilor săi studenți, a știut să aducă afacerea la diapazonul voit și să liniștească această furtună într-un pahar cu apă, în cadrul rațiunii, decenței și prestigiului dinastiei. Am putut realiza atunci în ce măsură, în conjuncturi delicate, influența unui actor secundar poate fi decisivă, determinând un dezastru sau o redresare. ■

Prezentare
și versiune românească
Andrei CĂPUȘAN

SCÂNTEIA LUI 1907

(Monoverb: 6—8)

F M

Gheorghe BRAȘOVEANU

NAPOLEON III — MISS HOWARD

Femeia, cap de camee antică pe un corp superb, păr negru, ținută plină de grație și demnitate...

Într-o seară de iunie a anului 1846, salonul lui lady Blessington din Londra, o persoană cu prea puține idei victoriene, fremăta de invitați: în cea mai mare parte, actori din lumea mondenă, între care strălucea amanta vărului gazdei, maiorul Mountjoy Martyn. Femeia, „cap de camee antică pe un corp superb, păr negru, ținută plină de grație și demnitate" — cum o caracteriza un admirator — se numea Elisabeth-Ann Harriet și domnea în societatea libertină a Londrei de vreo șase ani, de când un tânăr o luase de la casa tatălui său — un om sărman — cu promisiunea de a o ajuta să se dedice teatrului. Fără talent, înzestrată numai cu o frumusețe de invidiat, Elisabeth-Ann nu reușise să se impună în lumea Thaliei. Cunoscuse însă, printr-o șansă, pe seducătorul maior Martyn.

Au urmat toalete rafinate echipaje de cai superbe, o casă somptuoasă și o avere considerabilă, dar și un băiețel, Martin-Constantin, născut în 1842.

În acea seară de iunie, contele Alfred d'Orsay, un francez, oaspete frecvent al salonului și deopotrivă arbitru al eleganței și seducător cu faimă, a prezentat-o cu multă pompă pe frumoasa Elisabeth-Ann unei personalități despre care vorbea toată Londra: nepotul lui Napoleon I, prințul Ludovic Napoleon, pretendent la tronul Franței. Întemnițat pe viață în castelul-fortăreață din Ham, oraș în Franța, pe Somme, în 1840, pentru tentativa de a-l detrona pe Ludovic-Filip, el evadase, într-o manieră rocambolescă, deghizat în zidar, făcând apoi un lanț de victime între femeile galante ale epocii.

Londonezele îi admirau nu numai tenacitatea cu care urmărea să domnească în Franța, în virtutea unor drepturi lăsate de unchiul său. Ele erau fermecate mai ales de privirea ochilor lui gri-bleu, o privire tristă, căreia fiorul dragostei îi conferea „o rară elocință", remarca o doamnă

din saloanele mondene ale vremii. „Ochi ce te împroaşcă cu flăcări", scrie dentistul viitorului împărat, iar generalul Richard, un alt obişnuit al saloanelor londoneze, confirmă şi el: „Am auzit multe femei declarând că sunt fermecate de această privire. Femeile au fost întotdeauna atrase de misterios şi neinteligibil".

Cei trei copii ai Preşedintelui

Deveniţi bonapartişti, englezii oferiseră ospitalitate evadatului, deplângând această „victimă a lui Ludovic-Filip" şi admirându-i credinţa fermă în destinul său imperial. „Stă scris că în curând voi fi împăratul francezilor", afirma insistent prinţul. Elisabeth-Ann a ascultat şi ea fascinată peripeţiile bărbatului pretendent la tronul Franţei şi s-a lăsat cucerită. Avea 23 ani; el 38. Cei doi şi-au mărturisit foarte curând dragostea. El i-a destăinuit amorurile sale, între care fiica unui gardian al închisorii Ham, o anume Eléonore Vergeot, o blondă proaspătă şi robustă, cu care avea doi copii, pe Louis şi Eugène, „roade ale captivităţii mele", cum le-a spus el. Iar ea i s-a confesat ca unui prieten drag. I-a povestit despre refuzul tatălui său, un simplu cizmar, de a o lăsa să facă teatru, despre fuga de acasă cu un client al bunicului său, care era hangiu.

Tânărul se numea James Mason, era fiul unui negustor de cai şi făcuse avere. Încercase să o plaseze în lumea teatrului, pentru care fata de 15 ani îşi vânduse virtutea, dar tentativa se soldase cu un eşec. Elisabeth-Ann îşi schimbase atunci numele — cel de familie devenindu-i prenume, Harriet — şi optase pentru pseudonimul Howard, deci Miss Harriet Howard. La scurt timp, legătura lor obosise, de fapt cei doi nici nu se iubiseră vreodată. Harriet îl părăsise pe James pentru maiorul Martyn, căsătorit, dar foarte, foarte bogat, cu care avea un fiu de 4 ani.

IUBIRI CELEBRE

Londonezele erau fermecate mai ales de privirea ochilor lui gri-bleu, o privire tristă, căreia fiorul dragostei îi conferea „o rară elocinţă".

În 1846, când l-a întâlnit pe Ludovic Napoleon, relația de dragoste dintre ei avea deja cinci ani. Miss Howard, grație amantului ei, devenise posesoarea unei avéri de invidiat. Într-un gest spontan, tânăra i-a mărturisit maiorului marea sa dragoste pentru prințul francez și acesta, cu multă generozitate, ca un veritabil gentleman, i-a redat libertatea, oricât l-ar fi costat gestul său.

Astfel, Miss Howard și-a schimbat total destinul. A început prin a se muta din luxoasa casă închiriată de maior într-un apartament modest, unde Ludovic Napoleon, lipsit de mijloace, s-a declarat foarte fericit să-și primească oaspeții. Harriet l-a luat cu ea nu numai pe fiul ei și al maiorului englez, ci și pe cei doi copii ai Eléonorei Vergeot, pe care îi văzuse jucându-se, într-o zi, în curtea închisorii Ham. Băieții aveau să devină, în gura lumii, „cei trei copii ai Președintelui" și ai lui Miss Howard. Împreună, noua familie a trăit doi ani, cei mai frumoși din viața lui Miss Howard.

Dimineața studia cu profesori, conștientă de carențele unei educații vădit neglijate și mai ales de faptul că își împărțea viața cu un om care, poate, într-o zi va urca pe tronul Franței. Acestea fiind cunoscute, e greu să-i atribui lui Miss Howard epitetul de „curtezană", pe care mulți, foarte mulți istorici i l-au atribuit. Ea nu era nimic mai mult decât o femeie întreținută de doi amanți, succesiv pentru ca apoi să iubească cu adevărat, o singură dată, un om în slujba căruia își va părăsi viața de lux, punându-și la bătaie toată averea — scrie, în revista *Historia*, cunoscutul istoric Alain Decaux, membru al Academiei Franceze, fost ministru al francofoniei, supranumit „detectiv al istoriei", pentru tenacitatea cercetării unor culise ale evenimentelor.

De aceea, e greu de acceptat și chiar de înțeles antipatia amicilor viitorului împărat pentru această femeie devotată: „Ca prieteni fideli — scrie generalul conte Fleury, în memoriile sale, avem datoria să combatem o influență pe care o socotim periculoasă". Ceea ce nu-l împiedică pe același general să se emoționeze în fața „frumuseții ce nu suferă comparație" a lui Miss Howard, care i-a declarat iubitului ei „că-i va fi ca o adevărată servitoare, că va renunța pentru el la lux, la succes, la triumf. Nu pot tăgădui că această conduită — menționează Fleury — nu este lipsită de generozitate și de dezinteres".

Greșeală de neiertat

23 februarie 1848. În urma victoriei Revoluției burghezo-democratice, din 22-24 februarie, regele Ludovic-Filip abdică, după 18 ani de domnie. La Paris, se proclamă republica, condusă de un guvern provizoriu. „O să-i succed" — repeta de multă vreme Ludovic Napoleon. Și într-adevăr îi va urma. Franța va avea un al doilea imperiu. Deocamdată însă, pentru patru ani, o republică.

Evenimentele se precipită. Miss Howard își vinde tot pentru a finanța revenirea în țară a iubitului ei: casă, mobilă, toți caii de la Londra, grajdurile, argintăria, bijuteriile. Cedează chiar — pe credit — amantului ei o proprietate a sa. Ludovic Napoleon are acum banii necesari pentru a-și face propagandă în țară, așa încât, în urma alegerilor din 10 decembrie 1848 este ales președinte al Franței. Pentru patru ani.

De când prințul-președinte locuiește la Palatul Elysée, Miss Howard se stabilește într-un mic hotel particular din Strada Circului nr. 14. În capătul grădinii de la Elysée o mică poartă dă exact în curtea hotelului din Strada Circului. Ludovic Napoleon își va petrece serile la iubita lui, regăsind acolo o femeie odihnitoare și o intimitate fără ceremonial. Prietenii îl văd atunci „liber de orice constrângere, sorbind o ceașcă de ceai sau cafea, fumând o țigară, cu câinele său preferat, negru, la picioare sau pe genunchi". Opinia publică nu avea de ce să fie scandalizată. „Aproape toți eram necăsătoriți, scrie Fleury. Prințul era și el celibatar".

În urma unei lovituri de stat, din 2 decembrie 1851, lovitură copios subvenționată de Miss Howard (200 000 franci), Ludovic Napoleon își prelungește mandatul de președinte cu încă 10 ani și exact un an mai târziu, la 2 decembrie 1852, se proclamă împărat al francezilor, sub numele de Napoleon III. De acum înainte legătura celor doi amanți trebuie să îmbrace forme mai discrete. Este exact perioada când Miss Howard își suportă tot mai greu statutul. Pentru o femeie de 30 ani, frumoasă, ambițioasă, devotată, nu există mai mare penitență decât aceea de a trăi în umbra celui căruia i-a dat totul. Ce speră ea? Dacă e să-l credem pe același general Fleury, rolul unei Madame de Pompadour. Miss Howard nu înțelege că ascensiunea amantului ei implica un risc mortal pentru ea. Deocamdată este însă foarte sigură pe sentimentele lui Ludovic Napoleon. La 28 octombrie 1852, la o reprezentație, la care asistă Ludovic Napoleon și Abd el-Kader *(Magazin istoric*, nr. 10/1988), Miss Howard provoacă un adevărat scandal: „Apare singură acoperită de diamante, în loja cea mare", notează revoltată o „limbă ascuțită" a vremii.

Și asta după ce populația aflase că prințul, apoi împăratul călătorea însoțit de frumoasa sa prietenă. În timpul unui voiaj oficial la Tours, de pildă, Harriet se instalase în casa unui anume domn André, ce se arătase ulterior foarte revoltat de îndrăzneală. Ludovic Napoleon aflase de reacția gazdei și îi răspunsese printr-un terț: „Proprietarul a cărui primă grijă este să cotrobăie prin viața celui pe care îl găzduiește, pentru a-l calomnia, face el oare un act de ospitalitate? Câte femei, de o sută

de ori mai puțin morale, de o sută de ori mai puțin devotate, de o sută de ori mai puțin de scuzat decât cea care a locuit la dr. André au fost primite, cu toate onorurile, de acest domn, doar pentru că purtau numele soțului lor și își ascundeau astfel legăturile lor vinovate? Până în prezent, poziția m-a împiedicat să mă căsătoresc, fiind acaparat de grijile guvernării. În țara mea, din care am fost atâta vreme absent, nu am nici prieteni intimi, nici legături din copilărie, nici părinți care să-mi ofere căldura unei familii, de aceea cred că mi se poate scuza o afecțiune ce nu face nimănui rău și pe care nu caut să o afișez. Pentru a reveni la dl. André, dacă își socotește — așa cum o declară — casa necinstită prin prezența unei femei necăsătorite, vă rog să-i faceți cunoscut faptul că, din partea mea, regret profund că o persoană cu un caracter atât de elevat poate fi văzută — din întâmplare — într-o casă unde, sub masca religiei, nu domnește decât ostentația unei virtuți false, afectate, fără milă creștină".

Dar într-o seară, la palatul Tuileries, Miss Howard comite o greșeală de neiertat. Fără a fi oficial invitată, apare la brațul colonelului Béville. Este luată drept o lady, după vestimentație, maniere, rafinament și eleganță, dar anturajul imperial nu mai suportă și acest afront. „Începând din acea seară — notează Fleury — Miss Howard ne-a apărut sub veritabila sa lumină: o mare curtezană, căreia trebuia să i se dejoace — cu orice preț — planurile ambițioase".

Leșin deasupra unei foi de ziar

În acest context, generalul abordează cu prințul — la început timid, apoi tot mai convins — o chestiune spinoasă: căsătoria. „O căsătorie princiară — îi spune el — ar consolida încrederea în interiorul țării și ar cuceri în exterior ascendentul necesar pentru a combate prejudecățile și suspiciunile ce însoțesc întoarcerea dinastiei".

Fleury se întâlnește în intențiile lui, dar până la un punct, cu prințesa Matilda, vară primară a lui Ludovic Napoleon și cea mai apropiată rudă a împăratului, care deține primul loc feminin la Curte, întrucât nu există împărăteasă. Pentru a rupe „lanțul englez" din inima împăratului, prințesa Matilda scoate în față o contracandidată scumpă inimii ei, pe care i-o prezentase de altfel în urmă cu trei ani prințului-președinte, dar fără rezultat. Este o tânără spaniolă: Eugenia de Montijo, pe care Matilda o consideră „obișnuită cu omagiile bărbaților", pentru a face figura unei foarte onorabile metrese *en titre*. Blondă naturală, cu un corp de statuie greacă, la fel de atrăgător ca al lui Miss Howard, d-ra de Montijo va dovedi — prea târziu, spre decepția lui Ludovic Napoleon — că avea căldura... marmorei.

În iarna lui 1852-1853, Eugenia nu îi cedează lui Napoleon. Cu înaltă știință, cea a interesului, îl ține departe. Egale în frumusețe, englezoaica brună și spaniola blondă poartă o luptă surdă pentru proprietatea imperială. Dar ce putea face sărmana Miss Howard, cea care pusese totul în balanță: sufletul, corpul, averea. Nimeni nu-l cunoștea mai bine decât ea pe împărat. Renée Madiner ne relatează într-un număr din revista *Historia* cum a aflat Miss Howard despre iminența căsătorie a împăratului. În dimineața de 23 ianuarie 1853, aștepta vaporul pentru Anglia, Southampton. O însoțea șeful de cabinet al împăratului. Acesta a văzut-o leșinând deasupra unei foi de ziar, în care citise: „Majestatea Sa împăratul a anunțat ieri logodna sa cu d-ra de Montijo y Kirkpatrick, contesă de... Furioasă, Miss Howard s-a întors la Paris, unde avea să constate că frumoasa casă din Str. Circului arăta de parcă trecuseră vandalii. De fapt, nu lipseau decât scrisorile ei de dragoste primite de la Napoleon. Restul era doar răvășit.

Au urmat, evident, sosirea Majestății Sale la prima somație a amantei, lacrimi, reproșuri, recompense deloc neglijabile pentru gestul odios, între care: 5-6 milioane aur rambursați pentru ajutor; titlul de contesă de Beauregard, castelul pe care și-l cumpărase recent; fiul ei natural, Martin-Constantin, îi moștenea privilegiile. „Stăpânul atotputernic — nota ea într-o scrisoare ulterior publicată — a petrecut două ore discutând cu mine... Mai târziu, a adormit pe sofa și a sforăit, în vreme ce eu n-am contenit din plâns". Aceasta este o versiune a întrevederii lor. O alta, care a circulat și ea, susține că, la sfârșitul discuției, Harriet se calmase, iar ochii lui se aprinseseră de dragostea de odinioară, pe care în zadar își propusese să o uite înaintea „trecerii prin capelă" a logodnicei spaniole. Și seara s-a încheiat altfel, fără sforăituri.

Eroare și dezamăgire

După ceremonia căsătoriei împăratului, la 30 ianuarie 1853, Harriet a continuat să spere, traversând o grea umilință. Îl cunoștea pe împărat. „A avut întotdeauna capricii. Știu bine că tot mie îmi va reveni", mărturisea unei prietene. La numai două luni de la căsătorie, proaspăta împărăteasă se arăta plictisită de „colivia de la Tuileries", cum o numește. Eugenia este glacială, iar Napoleon are obișnuința femeilor din carne și sânge. Se vindecă repede de această statuie mult prea rece. Se spune că după ce el trece în revistă trupele, mica trăsură a Harrietei așteaptă pe un drum lăturalnic sfârșitul inspecției și Ludovic Napoleon merge să-și îmbrățișeze iubita. Un martor declară chiar că „pentru a-și transforma ținuta militară în civilă, el își scotea cascheta

în trăsura Harrietei, îmbrăca o redingotă, păstrându-şi numai ghetele. Mulţi l-au văzut traversând străzile Versaillesului în această trăsură".

Şi astfel o dată legătura engleză reluată, vestea a ajuns şi la urechile împărătesei. A urmat o criză de nervi a lui „Ugénie", cum îi spunea Napoleon III, după care Harriet va trebui să părăsească o vreme Parisul, pentru Anglia şi Italia. Convenise cu împăratul să-şi caute un soţ, un bărbat bine situat, care — în schimbul unei rente confortabile — să-i confere respectabilitatea, atât de necesară, când s-ar fi întors în Franţa.

Căsătoria cu Sir Trelawny, gentilom din comitatul Cornouailles, a avut loc la 15 mai 1854. Clarence Trelawny era un băiat foarte chipeş, de vreo 30 de ani (cu trei ani mai mic decât Miss Howard), dezmoştenit de părinţi, care acceptase această căsătorie, îmbinând utilul cu plăcutul. Părinţii au refuzat să-şi vadă nora, iar londonezii aşezaţi le-au urmat exemplul. O nouă dezamăgire pentru Miss Howard. Crezuse că prin căsătoria cu un Sir putea fi admisă în societatea Angliei victoriene. Se înşelase. Din nou. Insulele britanice i-au lăsat un gust amar d-nei Trelawny. Şi aici se aflase că este „o persoană galantă, plantată acolo de împăratul francezilor".

De ce n-ar reveni atunci în Franţa? Castelul de la Beauregard o aştepta. El o putea salva de viitoare decepţii. În plus, parizienii erau mai clemenţi decât aspra societate a reginei Victoria. Din nou un gând-himeră. Saloanele Parisului se închiseseră o dată în nasul contesei de Beauregard, tot aşa cum se vor închide şi în cel al d-nei Trelawny.

Dar cea mai grea lovitură pentru ea este tonul împăratului, din ce în ce mai grijuliu să menajeze susceptibilitatea Eugeniei. Ceea ce explică şi de ce Harriet devine tot mai aspră, mai puţin conciliantă. Cu certitudinea vieţii irosite, se acreşte înainte de vreme. A înţeles, în sfârşit, că ea niciodată nu va fi admisă în lumea bună, în acele menajuri „comme il faut", care sunt un univers fortificat. Şi atunci s-a închis, împreună cu soţul ei, în bogăţiile imensului castel de la Beauregard, pierdut în mijlocul unui parc de 200 ha. Cu timpul, soţii au devenit tot mai străini.

Dar loviturile soartei au continuat. Eléonore Vergeot şi-a reluat copiii — băieţii împăratului, pe care Miss Howard îi crescuse vreme de 10 ani. Propriul ei fiu, Martin-Constántin, s-a îndepărtat tot mai vizibil de mama sa, ruşinat de originile ei şi mândru de cele ale tatălui său. În giganticul domeniu de la Beauregard, populat de o veritabilă armată de servitori, Miss Howard şi-a trăit următorii ani într-o solitudine rar tulburată de vizitele a trei-patru prieteni apropiaţi, toţi englezi.

În iarna anului 1864-1865 a aflat că are cancer. Atunci s-a hotărât să meargă la un spectacol la Teatrul italienilor, unde urma să asiste Napoleon III, însoţit de împărăteasă. A reţinut o lojă în faţa suveranilor şi toată seara nu l-a slăbit din ochi pe împărat. Se schimbase. Îmbătrânise.

Harriet Howard a murit la 9 august 1865. Avea 42 de ani. Pe piatra de mormânt din cimitirul Grand-Chesnay, în apropiere de Versailles — toate datele sunt eronate — şi anul naşterii, şi cel al morţii şi titlul de contesă de Beauregard. Împăratul — cu incurabila sa apatie — lăsase în suspans semnarea decretului ce făcea din ex-metresa sa contestă de Beauregard. Abia fiul ei va revendica cu succes titlul. Împăratul o uitase pe castelana de la Beauregard. ■

Florentina DOLGHIN

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **George Potra — BUCUREŞTII VĂZUŢI DE CĂLĂTORI STRĂINI (SECOLELE XVI-XIX)** (cu o prezentare de dr. **Paul Cernovodeanu**).

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, 272 pp., 190 lei: lucrare postumă a unuia dintre cei mai buni cunoscători ai trecutului Capitalei noastre.

● **Radu R. Rosetti — PAGINI DE JURNAL** (ediţie îngrijită de **Cristian Popişteanu, Marian Ştefan, Ioana Ursu**).

Editura Adevărul S.A., Bucureşti, 1993, 226 pp., 450 lei: fragmente din jurnal referitoare la perioada 1938-1943, ce vin să întregească alte pagini, publicate în *Magazin istoric*, nr. 7,8/1979; 10/1982; 11,12/1986; 1-3/1987; 10-12/1989; 1,2/1990.

● **Gh. Sebestyén — CETATEA FĂGĂRAŞULUI.**

Editura Tehnică, Bucureşti, 1992, 160 pp. + 12 pl. ilustr., 450 lei: monografia unuia dintre cele mai importante monumente ale arhitecturii medievale româneşti.

● **DIN VIAŢA REGELUI CAROL I (DE UN MARTOR OCULAR). VOL. I** (cu o prefaţă de **J. Friedmann-Nicolescu**).

Editura Cerma, Bucureşti, f.a., 137 pp., 199 lei: primul dintr-o serie de volume ce îşi propun să reproducă ediţia princeps apărută în 17 tomuri, între 1900-1912.

● **Constantin Cesianu — SALVAT DIN INFERN** (traducere din limba franceză de **Maria Alexe**).

Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, 397 pp., 395 lei: o mărturie despre nouă ani petrecuţi în temniţele şi lagărele de muncă forţată ale regimului comunist.

● **Petru Popescu — ÎNAINTE ŞI DUPĂ EDITH** (traducere de **Antoaneta Ralian**).

Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, 287 pp., 460 lei: versiunea românească a primei lucrări publicate după plecarea din ţară.

● **Ion Munteanu, Vasile M. Zaberca, Mariana Sârbu — BANATUL ŞI MAREA UNIRE. 1918.**

Editura Mitropoliei Banatului, 1992, 416 pp., cu o erată: contribuţia românilor bănăţeni la realizarea României Mari.

● **Josy Eisenberg — O ISTORIE A EVREILOR** (traducere de **Jean Roşu**).

Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, 344 pp., 500 lei: 35 secole de istorie, într-o prezentare condensată.

Destine umane

AVOCATUL S. ROSENTAL

DUMITRU HÎNCU

Nici până astăzi nu se ştie când şi unde s-a născut, ce înfăţişare avea, dacă era înalt sau scund, gras sau slab, cu ochelari sau fără, aşa cum n-am putut afla — decât foarte lacunar — câte ceva despre familia lui sau despre locul şi momentul când s-a putut săvârşi din viaţă. În aceste circumstanţe, cele ce urmează sunt mai degrabă nişte simple fişe pentru un portret fantomă destinat unei istorii ce se dovedeşte mult mai bogată, mai plină de surprize şi mai interesantă decât e întrevăzută ea de obicei.

După cum nu e mai puţin adevărat că, în ciuda fireştilor rezerve de mai înainte, mă simt totuşi îndreptăţit să afirm, şi încă în toată liniştea, că cel despre care va fi vorba mai departe a fost realmente o personalitate, un om de incontestabilă autoritate pe tărâmul pe care l-a ilustrat, apreciat, mai mult decât s-ar putea bănui, de factori de cea mai mare răspundere ai ţării care, uneori, i-au încredinţat misiuni fie de cea mai mare răspundere, fie de cea mai mare însemnătate pentru interesele vitale ale României.

Primele elemente — până acum cunoscute — ale unei posibile biografii a juristului S. Rosental datează de prin anii 1905-1908, când el trebuie să fi fost de-acum un avocat bine cunoscut şi căutat, de vreme ce era solicitat de protipendada vremii, în procese de drept civil. Putem certifica, de pildă, că S. Rosental a apărat în procese în care părţile se numeau Grădişteanu sau Ollănescu, Slătineanu, Budişteanu sau Marietta Grigore Ghica, dar şi în altele în care fusese mandatat de Primăria Capitalei sau de Ministerul de interne, aflate în litigiu cu Societatea Comunală de Tramvaie, pe atunci societate cu capital privat.

Dârele lăsate de existenţa lui S. Rosental sunt, însă, discontinui şi de aceea le regăsim abia în timpul Conferinţei de pace consecutive primului război mondial, în perioada când, în calitate de expert, el a făcut parte din delegaţia română. Dar asupra acestei laturi a prezenţei lui S. Rosental în istoria ţării, despre care el însuşi a lăsat mai târziu testimonii publice, vom reveni mai încolo.

Consilierul Curţii regale

Pentru moment aş vrea să stărui puţin asupra unor crâmpeie dintr-un alt segment al interpătrunderii lui cu momente de maximă tensiune în viaţa publică a ţării — de astă dată în calitate de consilier al Curţii regale în probleme foarte delicate şi cu imprevizibile consecinţe. Este vorba, în speţă, de consultaţiile date de Rosental în momentele de mare cumpănă care au încrâncenat viaţa intimă a Curţii în primul deceniu de după primul război mondial. Şi întrucât documentele în cauză sunt inedite, poate că nu e lipsit de interes să ne oprim puţin asupra lor, nu atât, însă, spre a rememora evenimentele, cât mai cu seamă pentru a pune în lumină preţuirea şi încrederea de care se bucura consultantul din partea celor mai înalte instanţe ale ţării.

Astfel, atunci când — la 31 august 1918 —, încălcând statutele familiei regale, prinţul Carol a fugit din ţară şi s-a căsătorit la Odessa cu Zizi Lambrino, regele Ferdinand s-a adresat lui Rosental, spre a-i cere sfatul asupra celei mai potrivite căi de a ieşi din impasul astfel creat. Iar Rosental a răspuns acestei solicitări printr-o notă păstrată în arhiva Casei regale, din care reproducem fragmentar, în traducere, întrucât originalul este în limba franceză:

„Dacă se va vădi că A.S.R. prinţul Carol va persista în mod definitiv în intenţia lui de a lua în căsătorie o româncă, el va trebui să renunţe *mai întâi* la toate drepturile şi prerogativele de prinţ moştenitor şi de membru al familiei regale române. Această renunţare prealabilă se impune din cvadruplul punct de vedere constituţional, al intereselor ţării, ale dinastiei şi ale valabilităţii proiectatei căsătorii. Ea va trebui să se facă printr-un act solemn, semnat de prinţ şi aprobat de M.S. Regele, care va aduce mesajul la cunoştinţa Parlamentului. Succesiunea la tron va fi reglementată cât se poate de simplu: în conformitate cu articolele 82 şi 83 din Constituţie, prinţ moştenitor va fi proclamat A.S.R. principele Nicolae. Această proclamare va trebui făcută prin acelaşi mesaj care va anunţa renunţarea prinţului Carol şi va fi consfinţită de Parlament.

În principiu, în acest caz ar trebui, deci, aşteptată alegerea şi convocarea Parlamentului spre a

proceda la formalitățile mai sus indicate.

În cazul, însă, când s-ar cere luată în considerare eventualitatea nașterii unui copil natural — acest copil ar putea fi legitimat prin căsătoria subsecventă a părinților săi — n-ar mai trebui așteptată întrunirea Parlamentului, ci prințul Carol ar trebui făcut să semneze de pe acum actul de renunțare, și M.S. Regele să-l comunice guvernului, care ar lua notă în așteptarea posibilității de a pune în temă Parlamentul".

Nota nu este datată, dar — după cuprins — pare a fi din noiembrie 1918. Apoi, se știe, Carol a fost convins să se despartă de Zizi Lambrino. Tribunalul Ilfov a anulat căsătoria, dar regele Ferdinand a vrut să știe și care ar putea fi consecințele legale ale acestei decizii, iar Rosental — printr-o altă notă, datată, de astă dată, precis: 4 aprilie 1921 — a găsit o soluție care atunci a părut salvatoare și a formulat următorul răspuns:

„Care sunt, în drept, consecințele anulării căsătoriei? Răspunsul nu lasă loc nici unei îndoieli; căsătoria este considerată că nici n-a existat vreodată în virtutea vechiului adagiu: *Quod nullus est, nullum produit effectum.* Articolul 183 din Codul Civil care statuează că o «căsătorie declarată nulă produce totuși efecte civile atât față de soție, cât și față de copii, atunci când a fost contractată cu bună-credință», stabilește o excepție de la regula generală, pe care o proclamă implicit prin faptul că mariajul declarat nul nu produce nici un efect în caz că n-a fost contractat cu bună credință...

În consecință, căsătoria A.S.R. prințul Carol cu doamna L. declarată nulă de tribunal pentru clandestinitate în vederea încălcării legii, n-ar putea să fie în nici un caz considerată ca o căsătorie putativă și care să producă efecte".

Cea mai bună dovadă a încrederii pe care familia regală a continuat s-o nutrească și ulterior în Rosental a fost, desigur, faptul că tot lui i-a încredințat Elena, soția greacă a lui Carol, procedura de despărțire de acesta. Ni s-a păstrat, de pildă, în copie, procura dată de Elena avocatului Rosental spre a o reprezenta în procesul de divorț. Ea suna astfel:

„Dau mandat domnului S. Rosental, avocat, să introducă la Curtea de Apel din București, cererea de despărțenie a căsătoriei dintre mine și soțul meu, domnul Carol Caraiman, fost principe moștenitor al României, cerere semnată de mine, să mă reprezinte dinaintea Curții și eventual înaintea oricărei alte instanțe în judecarea acestei cereri, punând în numele meu veri-ce concluziuni va găsi de cuviință, până la definitiva ei rezolvire, să ceară investirea cu titlu executor a deciziunii ce se va da, cum și transcrierea ei la Ministerul justiției și la Oficiul stării civile București, și să îndeplinească toate formalitățile pentru desăvârșirea legală a despărțeniei".

Iar cine ar dori să se convingă și de modul cum și-a îndeplinit avocatul Rosental mandatul încredințat de cea care, mai târziu, avea să poarte titlul de Regina Mamă Elena, are la dispoziție și decizia de desfacere a căsătoriei dată de Curtea de Apel București, Secția 1-a, în ședința secretă din 21 iunie 1928, în numele lui — amănunt nu lipsit de o anume picanterie, Mihai I, în vârstă de 7 ani, dar din mila lui Dumnezeu și voința națională, rege al României. Din darea de seamă a ședinței se poate, de pildă, afla că:

„La strigarea pricinei s-au prezentat: reclamanta prin procurator dl. avocat S. Rosental, împuternicit cu procură autentificată de Tribunalul Ilfov, secția de notariat, cu nr. 19 653 din 7 iunie 1928 și pârâtul prin procuratorii d-nii avocați H. von Leynseale și Em. Pantazi, autorizați cu procurile depuse în instanță, care s-au vizat de dl. prim-președinte și s-au atașat la dosar, procedura fiind completă.

S-a dat lectură petițiunei de introducerea acțiunii.

Dl. avocat S. Rosental, după ce citește textele legii speciale și actele depuse de A.S.R. principesa mamă Elena a României, a rugat Curtea să binevoiască a da stării de fapt actuale o consecreațiune legală, pronunțând desfacerea căsătoriei dintre Alteța Sa Regală și dl. Carol Caraiman, fost principe moștenitor al României".

„O problemă de prestigiu național"

Textul deciziei Curții de Apel e lung și de aceea nu vom stărui asupra lui. Cu atât mai vârtos, cu cât, între timp, Rosental făcuse țării servicii infinit mai importante. Dintr-o scrisoare a avocatului — datată 28 februarie 1923 — către Nicolae Titulescu aflat la Londra și căruia Rosental i se adresa cu apelativul „Cher ami" — ceea ce ne poate scuti de un comentariu asupra naturii relațiilor dintre cei doi — ne convingem, de exemplu, de rolul jucat de el într-un spinos proces intentat societăților petrolifere românești cu capital de stat — cum am spune astăzi — de firma „Anglo-Saxon Petroleum Ltd", în urma unui contract în care fusese amestecat faimosul colonel Boyle, un aventurier canadian pripășit la noi în timpul primului război mondial. Rosental voia să obțină ca Înalta Curte de Justiție din Londra să se declare incompetentă în judecarea litigiului și ca acesta să se judece în România. Drept care îi scrisese lui Titulescu:

„Dacă o să aveți amabilitatea să luați cunoștință de memoriul pe care l-am redactat în această problemă și care, evident, ține seama de principiile admise în Anglia, sunt convins că veți împărtăși concluziile mele și veți ști să acționați energic pentru a se dobândi excepția de incompetență. Căci, mai presus de interese este o problemă de prestigiu național, pe care nimeni altcineva decât dumneavoastră n-ar ști să îl apere mai bine".

Incontestabil, și mai revelator pentru marele prestigiu de care se bucura Rosental în cercurile conducătoare de la București, indiferent de guvernele ce se succedau, a fost însă, rolul care i s-a încredințat în așa-numitul proces al optanților. Despre ce era vorba? Un număr de foști mari moșieri unguri din Transilvania, expropriați prin reforma din 1923, iscaseră, cu sprijinul diplomației maghiare, un imens tapaj inter-

național, sub cuvânt că întreaga reformă nu fusese, la urma-urmei, decât un pretext spre a-i deposeda pe ei de pământurile stăpânite de multe generații, și cerând fie retrocedarea, fie mari despăgubiri bănești. Disputa făcuse să curgă râuri de cerneală, se purtase și în fața Ligii Națiunilor, iar până la urmă ajunsese în fața unui tribunal de arbitraj cu sediul la Paris.

Și întrucât erau în joc fundamentale interese naționale, dar și de ordin politic și economic, statul român făcuse apel la trei mari juriști, — Alexandre Millerand, Nikolas Politis și S. Rosental. Cel dintâi fusese între 1914-1915 ministru de război al Franței, între 1920 și 1924 președinte al Franței, iar în momentul procesului era avocat la Curtea de Apel din Paris. Cel de-al doilea fusese, între 1917 și 1920, ministru de externe al Greciei, în 1923 avea să devină președinte al Ligii Națiunilor, iar din 1937 președinte al Institutului de Drept Internațional. În timpul procesului din fața instanței de arbitraj era profesor la Facultatea de drept din Paris. Despre cel de-al treilea știm acum cine și ce era. Deși poate că s-ar cuveni să mai adăugăm ceva. Grație unanim admiselor sale calități de jurist, S. Rosental a fost o vreme și președintele Consiliului juridic al Ministerului de externe al României. Conform art. 8 din legea de organizare a acestui minister, președintele și membrii consiliului său juridic trebuiau „recrutați din jurisconsulți distinși, numiți prin decret regal". Și cu adevărat, atâta vreme cât Rosental a prezidat consiliul — noi am găsit dovezi doar pentru anul 1930 — alături de el au mai funcționat câțiva din cei mai iluștri reprezentanți ai baroului bucureștean: Emil Ottulescu, Alfred Djuvara, C. Stoicescu și Racoviceanu.

În orice caz, înfruntarea cu exponenții revizionismului maghiar pare să-l fi marcat pe Rosental care, după opt ani, a publicat, în *Revue Universelle* din Paris — nr. 1, din iunie 1934 — un amplu studiu intitulat: *La révision du Traité de Trianon est elle possible?* Iar sub semnătura sa a adăugat: „Ancien membre de la Délégation Roumaine à la Conférence de la Paix". Studiul era structurat pe următoarele capitole: *Originile tratatului; Ungurii în fața Conferinței de pace; Primirea Ungariei în Societatea Națiunilor; Campaniile unguresti; Campania pentru revizuirea Tratatului.* Nu intenționăm să intrăm într-o analiză a argumentelor avansate de Rosental, dar concluziile sale — cu un caracter vizionar pentru momentul când au fost trase și nu lipsite de o anume actualitate nici astăzi — merită ni se pare a fi amintite:

„Revizuirea Tratatului de la Trianon — a scris astfel el — apare ca absolut imposibilă pe căi pașnice. Și atunci?

Trebuie s-o spunem că cei care fac campanie pentru revizuirea Tratatului, contrar Pactului Societății Națiunilor, că cei care sprijină această campanie ori numai o încurajează își asumă în mod deliberat tragica responsabilitate a riscurilor și consecințelor ce ar rezulta".

Bun cunoscător al istoriei contemporane a țării la care, de multe ori, a participat nu ca simplu spectator, ci ca autor, S. Rosental s-a vădit a fi, în cursul deceniului patru, și un excelent comentator al ei — în publicații de mare autoritate internațională la care nu oricine avea acces. În această ordine de idei, ni se pare, bunăoară, de certă relevanță studiul său, de 40 pagini, publicat în *Revue d'Histoire Diplomatique* (numărul din octombrie-decembrie 1934) și semnat tot cu sublinierea unei calități la care ținea probabil foarte mult, cea de „Ancien membre de la Délégation Roumaine à la Conférence de la Paix". Studiul se numea: *Une page d'histoire roumaine. La Roumanie dans la Grande Guerre* și explica rațiunile care siliseră România, după defecțiunile armatelor rusești de pe frontul din Moldova și încheierea păcii de la Brest-Litovsk, să încheie ea însăși o pace separată cu Puterile Centrale. În același timp, studiul era un discret elogiu la adresa lui Ferdinand I, din care rezulta că autorul îl cunoscuse în intimitate. În sfârșit, studiul avea și conotații cu actualitatea de atunci, cum o denota, de pildă, post-scriptumul consacrat unui eveniment de ultimă oră ce stârnise tot felul de comentarii și o nedisimulată neliniște pe care autorul căuta să o atenueze, ori poate că el însuși refuza să vadă ceea ce evenimentul semnifica în realitate:

„Acest articol — scria Rosental — era gata scris când, la 29 august trecut, spre stupefacția generală — s-a aflat că dl. Titulescu a încetat să mai conducă politica externă a României.

Evenimentul căruia, cel puțin pentru moment, nu este cazul să i se caute cauzele, împrejurările în care s-a produs și urmările pe care le-ar putea avea, a putut da loc unor îngrijorări, dar se poate, totuși, considera ca sigur că România va ști să nu-și schimbe, nici politica națională, indisolubil legată de însăși existența ei, nici să accepte să fie mult timp lipsită de serviciile celui mai mare bărbat de stat al ei".

Rosental se înșela însă; Carol II nu numai că s-a dispensat cu multă plăcere de Titulescu, dar a socotit acest lucru un pas decisiv pe calea concentrării politicii interne și externe a statului în propriile-i mâini — cu rezultatele prea bine cunoscute. În ce-l privește pe Rosental, el a mai continuat o vreme să aibă contingențe cu politica externă a României, fără a neglija, totuși, cu desăvârșire nici avocatura, mai ales când era vorba de cauze importante, probabil și sub raport remuneratoriu. Cum a fost, de pildă, în 1937, procesul dintre Continentale-Gesellschaft für Bank und Industriewerke din Zürich, pe de o parte — care preluase creanțele societății Kredit-Anstalt din Viena asupra fabricilor de zahăr „Lujani" și „Cristiatic" — și Banca de Credit Român și Max Ausnit, pe de alta, somați să plătească celei dintâi frumoasa sumă de 34 340 000 franci francezi aur, plus dobânda de 6% și cheltuieli de judecată.

Trăind în Franţa, dar cu rădăcini acasă

Dar din 1938 — în împrejurări pe care n-am izbutit să le descoperim — Rosental s-a strămutat la Paris, de unde a continuat, însă, să aibă legături cu ţara, între alţii, prin avocatul Victor Raţiu, ce-i reprezenta interesele aici. Astfel, la 6 mai 1938, Raţiu îi comunica că Argetoianu se interesa, pentru o eventuală cumpărare, de o casă a lui Rosental, căruia dorea să-i fie „agreabil", întrucât ştia că a fost prieten cu ruda sa Barbu Delavrancea. Victor Raţiu părea, de altfel, să fie şi el un om cu întinse relaţii în lumea bună a vremii, căci în aceeaşi scrisoare — după ce îl informa pe Rosental că fusese pe la „domnişoara", sora lui, spre a o pune la curent cu dorinţa lui Argetoianu — îi relata o convorbire avută cu mitropolitul Ardealului asupra stării sănătăţii lui Octavian Goga după congestia cerebrală pe care acesta o avusese.

Şi tot acelaşi avocat Raţiu (care locuia în str. Italiană 6) îi vestea lui Rosental, de astă dată la 10 iunie 1940, deci cu numai câteva zile înainte de prăbuşirea Franţei şi ocuparea Parisului de către germani, că, în pofida unei hotărâri exprese a Consiliului de Miniştri din cauza stării de război Banca Naţională se lovea de mari greutăţi în a-i transfera lunar o sumă în franci francezi şi că numai cu mare greutate izbutise să-i transfere franci elveţieni, întrucât comunicaţiile dintre Elveţia şi Franţa nu fuseseră încă întrerupte. În rest, însă, îl asigura că el continua să plătească mai departe cotizaţiile pe care cel plecat le datora la selectele Jockey şi Automobil Club, al căror vechi membru era.

Curând, cursul vieţii lui Rosental avea să sufere, totuşi, o schimbare dramatică. Primele semne ale ei ne sunt dezvăluite de două scrisori adresate de avocat lui Nelli Catargiu, fostă doamnă de onoare a reginei Maria, pe care le vom reproduce în întregime (şi tot în traducere). Ambele au fost expediate din Hossegor (departamentul Landes), unde Rosental se refugiase probabil după ocuparea Parisului, în speranţa aflării unei iluzorii oaze de relativă linişte.

„Hossegor, 15 mai 1941

Scumpă doamnă,

Am primit bunele dvs. rânduri din 14 aprilie şi mă grăbesc să vă exprim cele mai vii mulţumiri şi vă rog să exprimaţi doamnei [probabil soţia lui Ion Antonescu — *n.n.*] respectuoasele mele omagii de recunoştinţă şi devotament.

Încă foarte serios bolnav, copleşit de griji şi departe de ţară, fără a mă putea gândi pentru moment să încerc a obţine autorizaţiile necesare pentru a întreprinde călătoria de înapoiere, îmi iau libertatea de a vă inoportuna din nou spre a vă cere s-o rugaţi respectuos pe doamna să continue a-mi acorda înalta şi binevoitoarea ei protecţie pe lângă şeful guvernului, pentru ca el să binevoiască a examina modestele mele cereri şi, în înaltul spirit de dreptate care îl caracterizează, să le dea o rezolvare favorabilă.

Rog, astfel, în primul rând, ca prietenul şi colaboratorul meu dl. Raţiu, ce se ocupă de interesele mele, să fie autorizat a-mi scrie scrisori deschise, în limba franceză sau în română, o dată pe lună, prin intermediul legaţiei noastre din Vichy, ce mi le va transmite prin curierul legaţiei la Paris, iar de la Paris aici.

În al doilea rând şi graţie doamnei, dl. Raţiu m-a anunţat că a obţinut autorizaţia de a-mi trimite 45 000 franci, reprezentând alocaţia pentru trei luni, suma de 15 000 franci pe lună fiind aprobată de fostul guvern la propunerea d-lui Gafencu. Rog să i se acorde autorizaţia de a-mi trimite şi sumele pentru lunile din urmă şi de a continua să-mi trimită aceeaşi sumă de 15 000 franci pe lună, întrucât viaţa este aici excesiv de scumpă.

Aceste două cereri se justifică prin faptul că eu mă aflu aici imobilizat, atât de către evenimentele războiului, cât şi de boală şi de imposibilitatea absolută de a mă înapoia pentru moment în ţară.

În sfârşit, şi în ultimul rând, întrucât mi s-a comunicat că s-a luat dispoziţia generală de a nu se mai elibera paşapoarte diplomatice, rog stăruitor ca, ţinându-se seama că eu sunt de peste 20 ani titularul unui astfel de paşaport în schimbul misiunilor îndeplinite în străinătate şi al serviciilor făcute, ministrul nostru din Franţa să fie autorizat a-mi prelungi paşaportul diplomatic, expirat la finele lui 1939, până la finele lui 1941.

Nu este, desigur, nevoie să vă explic raţiunile pentru care, în împrejurările de astăzi, acest lucru îmi este atât de necesar. De acum şi până la finele anului ori starea mea se va îmbunătăţi şi mă voi putea întoarce în ţară, ori n-am să mai am nevoie de nici un fel de paşaport. În situaţia în care mă aflu, acest lucru, ca şi cele două puncte dinainte, au pentru mine o însemnătate capitală.

Nu cer nici un act ilegal, nici favoruri, ci pur şi simplu să se ţină seama de cazul de forţă majoră care mă împiedică să revin în ţară şi de împrejurările de acum, spre a-mi prelungi până la finele anului paşaportul de care beneficiez de peste douăzeci de ani şi care astăzi mi-e mai necesar ca oricând.

Dl. Raţiu va sta la dispoziţia dumneavoastră spre a vă furniza în caz de nevoie detalii asupra statelor mele de serviciu, despre familie şi despre mine.

Vă mulţumesc din toată inima pentru îndatoritoarea primire pe care o veţi rezerva prezentei şi vă rog, scumpă doamnă, să transmiteţi salutările mele d-lui Catargiu, iar pe dumneavoastră înşivă să acceptaţi respectuoasele omagii şi recunoştinţa mea.

S. Rosental"

Şi acum a doua scrisoare:

„Hossegor, 10 iunie 1941

Scumpă doamnă,

Am aşteptat în zadar posibilitatea de a vă trimite această scrisoare, în acelaşi timp cu cea adresată d-lui Raţiu, prin intermediul legaţiei din Vichy; întrucât corespondenţa între cele două zone este în continuare interzisă, iar ministrul Hiott nu este încă la Paris, trimit scrisoarea la Roma, d-lui ministru Grigorcea, rugându-l s-o expedieze la Ministerul de afaceri străine din Bucureşti spre a fi remisă d-lui Raţiu şi sper că astfel vă va parveni. Autorităţile vin deseori să controleze situaţia străinilor şi mi s-a atras atenţia că paşaportul meu este expirat; de unde şi nevoia urgentă de a mi-l prelungi până la sfârşitul anului. În acelaşi timp, ar trebui ca scrisorile (o dată pe lună) şi sumele de bani să-mi fie trimise mai de-

grabă prin legația din *Berlin*, întrucât văd că Vichy-ul are greutăți în a coresponda cu Parisul, în timp ce Berlinul se poate adresa direct la Hossegor.

Încă o dată, mulțumesc, mii de scuze și omagii respectuoase și gratitudine.

S. Rosental"

Până în decembrie 1941, Rosental n-a primit, totuși, prelungirea pașaportului de care avea atâta nevoie, ci numai două înștiințări din București care, în situația dată, nu-i puteau fi însă de nici o utilitate: prima de la „Generala", societate de asigurări, care îi confirma că avea în depozit 300 acțiuni ale ei, alte 186 ale societății „Dacia România" și 625 ale „Băncii Românești"; iar a doua de la Victor Rațiu, care îl informa că Comisia Juridică supremă îi aprobase contestația depusă și statuase că, conform articolului 5 din Decretul-lege 842 din 25 martie 1941, el era exceptat de la prevederile acestuia, iar imobilul din strada Vasile Lascăr 52 rămânea mai departe în proprietatea sa.

Să fie tratat ca român

În schimb, în vara lui 1942 a intervenit o nouă agravare a situației lui Rosental — dar, evident, nu numai a lui. Căci, la 22 iulie, o telegramă cifrată a legației române din Berlin, semnată Bossy, anunța Ministerul de externe din București:

„Urmare la telegrama nr. 43 105

Sunt informat că s-a început deportarea masivă a evreilor români din Paris, Varșovia și Praga spre Est, cu destinație necunoscută și că averile lor ar fi blocate. Autoritățile germane continuă să invoce, ca bază a acestor măsuri, consimțământul personal dat de domnul mareșal Antonescu domnului Killinger.

Binevoiți, vă rog, a-mi da indicații privitoare la aplicarea instrucțiunilor din telegramele cifrate nr. 3 005 și 3 460, lămuriri ce-mi sunt cerute și de diferitele noastre oficii consulare.

Binevoiți, vă rog, a-mi arăta totodată dacă legațiunea Germaniei se opune mai departe la discriminarea dintre supușii ei arieni și evrei".

Abia în urma acestei comunicări Ministerul de externe din București expedia Legației României din Berlin următoarea telegramă cifrată:

„Rog dați instrucțiuni urgente Consulatului din Paris să elibereze avocatului S. Rosental, membru în Consiliul nostru juridic, pașaport de cetățean român, fără ștampila specială [adică: Evreu — *n.n.*], domnia sa urmând să se bucure de toate drepturile unui cetățean de origine română, în urma ordinului domnului mareșal Ion Antonescu. Stop. Consulatul va aduce aceasta la cunoștința autorităților germane și franceze dacă aceasta ar fi necesar, sus-numitul urmând să fie tratat ca român, fără a se lua în seamă originea sa semită, drept răsplată serviciilor excepționale aduse țării".

Și, totuși, acest demers, chiar așa categoric cum a fost el formulat, n-a dus la rezolvarea situației avocatului Rosental; era o excepție care sublinia, în schimb, cu atât mai elocvent tratamentul aplicat celorlalți evrei, fără aceleași merite, dar, sigur, și fără altă vină.

Oricum la 28 septembrie 1942, Legația română din Berlin se vedea din nou nevoită să întrebe la București cum să răspundă la cererea lui Rosental. Era vorba tot de pașaportul acestuia. La care a primit un alt mesaj, tot cifrat:

„Răspuns 444/43263. Din ordinul domnului vice-președinte al Consiliului de Miniștri, autorizați Consulatul Paris să elibereze avocatului Rosental pașaport obișnuit cu mențiunea fost președinte al Consiliului juridic al Ministerului afacerilor străine. Să se anuleze pașaportul diplomatic ce posedă și să se lase în păstrare".

Nu era însă suficient ca guvernul Antonescu să dorească a elibera un pașaport unui evreu român; mai trebuia ca și autoritățile germane din Paris, ba chiar și colaboraționiștii francezi să consimtă. Și de aceea, în telegrama Legației române din Berlin, cu data de 9 octombrie 1942, putem citi:

„Răspuns la telegrama dvs. nr. 4 919:

Consulul nostru general din Paris raportează că demersurile sale repetate pe lângă Ambasada germană în favoarea lui Rosental nu au dus la nici un rezultat. În ce privește intervenția pe lângă Comisariatul general al problemelor evreiești din Paris, acesta a răspuns categoric că nu se socotește îndreptățit să facă excepție în favoarea sa, dat fiind că legea din 2 iunie 1941, referitor la statutul evreilor, nu permite derogări în ce privește clasarea rasială a persoanelor.

În consecință, legațiunea noastră a intervenit pe lângă Auswärtiges Amt [Ministerul de externe german — *n.n.*] conform instrucțiunilor din telegrama cifrată nr. 5 838.

Vă voi ține la curent cu urmarea ce se va da acestui nou demers".

În timp ce în trei cancelarii europene se dezbătea astfel problema deportării sau nedeportării lui Rosental, acesta, pierdut într-un colț din Franța ocupată, bolnav, deprimat și îngrijorat, neștiind ce se întâmplă în propria-i țară și în lume — decât doar din ceea ce relatau ziarele inspirate de Propagandstaffel a Komandaturii germane — se agăța ca de un colac de salvare de orice scrisoare pe care putea s-o trimită sau care, mai ales, îi parvenea. Starea lui de spirit este, ni se pare, foarte sugestiv comunicată de o misivă primită de destinatar, păstrată de acesta și ajunsă astfel până la noi. Dintr-un bilețel care o însoțea — adresat avocatului V. Rațiu — știm că destinatarul era doctorul Teodorescu, care nici el nu era un personaj de toată mâna. Căci din cuprinsul scrisorii avem, credem, tot dreptul să spunem că era vorba de dr. Basil Teodorescu, cunoscut cardiolog al vremii, medic curant al lui Ion Antonescu și omul în casa căruia cel din urmă s-a întâlnit de câteva ori cu dr. Filderman — unul dintre fruntașii comunității evreiești din România. Un

medic oarecare nu se putea, oricum, deplasa pe atunci, în toată liniștea, de la un capăt la altul al Europei ocupate. Dar iată textul:

„24 octombrie 1942

Iubite domnule doctor,

Toate viile mele mulțumiri pentru bunul d-tale răspuns din 22 oct.

Te rog să crezi că n-a fost vorba de un deranj, ci de un lucru extrem de grav și că nimic nu este hotărât definitiv. Dovadă că ministrul țării la Berlin mi-a trimis luna trecută prin consulat o telegramă, vestindu-mi că a intervenit oficial pe lângă guvernul german și îndată ce va avea răspuns, îmi va telegrafia; or, până azi sâmbătă, n-am primit nimic. Soluția definitivă va fi numai când voi avea în mână atestarea din partea autorităților ocupante că, conform cererii guvernului român, am fost recunoscut ca cetățean român cu drepturi întregi, fără a fi supus măsurilor speciale. Până atunci suntem la voia întâmplării, dintr-o zi într-alta, Dumnezeu știe ce ne așteaptă.

În ce privește sfatul prietenesc, firesc și rațional, pe care mi-l dai de a mă întoarce în *țară*, el este, vai, absolut irealizabil.

În primul rând starea mea este așa de rea, încât medicii, și de aici și de la Bayonne, mi-au interzis în modul cel mai formal de a încerca să întreprind o călătorie, mai ales în împrejurările actuale.

În al doilea rând, ar fi imposibil să voiajez împreună cu *soția* și un copil de 7 ani sau să-i abandonez aici.

În sfârșit, dacă n-ar exista nici una din aceste împrejurări, cum m-aș putea gândi la întoarcerea în țară când, deși cetățean român, recunoscut de mareșal, care a depus și o intervenție diplomatică în favoarea mea, încă la 8 august, continuăm *și* eu și ai mei, a purta steaua galbenă, n-avem voie a schimba locul de reședință, nici a *ieși* din casă după ora 8 seara, nici a ne duce într-un magazin decât între 3 și 4 d.a., nici a merge la plajă (nici copilul), nici într-un loc public, la un cinema, nici a utiliza telefonul (de care am atâta nevoie pentru a chema deseori pe medic), nici radio etc., etc.; nici chiar dacă aș fi recunoscut ca cetățean român, dispensat de legile speciale, n-aș putea obține autorizația decât după cine știe câte lungi luni de zile. Const. Antoniade, arian, ministru plenipotențiar, a așteptat peste șase luni o asemenea autorizație. Este o imposibilitate absolută din acest punct de vedere.

Acum, în starea gravă, disperată în care mă aflu, dă-mi voie să te rog ca îndată ce ajungi la București să remiți — dar te rog fierbinte — *personal d-lui mareșal Antonescu* alăturata scrisoare, în care am inclus și una pentru dl. ministru Mihai Antonescu. Te rog a lua cunoștință de conținutul lor și pentru edificarea d-tale și pentru a pune în curent pe Victor, căruia te mai rog să-i dai să citească prezenta scrisoare, stăruind unde mai crezi și ajutându-l și pe dânsul spre a putea să-mi transmită știri telegrafic prin legația de la Berlin. În sfârșit, te mai rog să fii bun să-mi trimiți cu întoarcerea curierului două rânduri prin scrisoare simplă nerecomandată, în care să-mi spui că ai primit scrisoarea mea cu cea alăturată și vei satisface rugăciunile mele, *astfel* cum le-am făcut, adică remitere *directă*.

Gândindu-te la situația în care mă aflu, sper că-mi vei ierta atâta indiscreție și vei continua să mă ajuți.

Dacă voi mai avea zile, și voi avea posibilitatea să-mi revăd *țara* și mormântul iubitei mele surori și al părinților mei, nu voi lipsi de a veni să vă reînnoiesc, din viu grai, și mareșalului și d-tale, toate mulțumirile mele recunoscătoare.

Aștept rândurile d-tale.

Devotat cordialmente
S. Rosental

Dacă înainte de plecarea d-tale din Paris voi primi vreo înștiințare, nu voi lipsi a ți-o transmite".

Până la urmă, intervențiile Ministerului de externe român pe lângă cel german, spre a-l scăpa pe Rosental de deportare, au avut, totuși, succes. Căci, cu șapte zile înainte de scrisoarea pe care tocmai am reprodus-o — dar vestea nu ajunsese încă până la cel în cauză — Legația română din Berlin expediase la București următoarea telegramă:

„Legațiunea din Berlin
Nr. 455/43 319

Data: 17.X.ora 9
Externe
București

Urmare la telegrama dv. nr. 43 291

Auswärtiges Amt a sprijinit cererea noastră în favoarea domnului Rosental pe lângă autoritățile militare din Franța, comunicând totodată Ambasadei Germaniei din Paris dorința domnului Conducător al statului ca avocatul Rosental să fie exceptat de la măsurile luate în privința evreilor, arătându-i-se tratamentul unui cetățean român arian.

Bossy"

* * *

Alte vești despre ceea ce a fost viața lui Rosental la Hossegor nu mai posedăm; avem, însă, o dovadă certă că el a supraviețuit și în anul următor. Într-adevăr, la 8 iulie 1943, *Monitorul Oficial* a publicat raportul lui Titus Dragoș, subsecretarul de stat al românizării, colonizării și inventarului și un decret-lege semnat de Ion Antonescu prin care, având în vedere „serviciile și meritele excepționale față de țară", S. Rosental — și împreună cu el și I. Aurel Candrea, Alexandru Cerban, Constantin V. Hiott și H. Sanielevici — era asimilat „în totul cu românii".

De aici încolo, traiectoria trecerii lui S. Rosental prin istoria românească se întrerupe brusc, spre a lăsa, eventual, loc doar unor considerații, unor amare considerații, iscate de acest caz. Acela al unui om căruia, deși în atâtea rânduri i s-au recunoscut marile merite față de țară, a fost, totuși, nevoie de circumstanțe excepționale și de intercesiuni de care puțini alți cetățeni ar mai fi putut beneficia, pentru a i se recunoaște un drept de care se bucura până și ultimul ins ce se putea prevala de anodinul fapt că se născuse pe acest meleag. ■

ANDRÉ MALRAUX

ÎL NUMEA

„CEL MAI MARE

ARHITECT

DIN LUME“

MICHEL RAGON

Vineri 27 august 1965, un bătrân necunoscut, care venea în fiecare zi să facă baie într-un mic golf din apropiere de Roquebrunne-Cap-Martin, a suferit o criză cardiacă în timp ce înota. Transportat pe plajă, nu a putut fi readus la viață. Era Le Corbusier, mort la 78 ani, în fața soarelui și în apele Mediteranei, pe care atât de mult le iubise.

Expus în curtea Luvrului, a primit onoruri oficiale și militare. Aceste onoruri sunt o amară ironie. El, care fusese întreaga lui viață persecutat de arhitecții academici, care fusese atacat de presă mai mult decât orice artist al vremurilor noastre, care fusese ținut departe de funcții oficiale, a adunat în jurul sicriului său patru miniștri, numeroși ambasadori și reprezentanți ai două instituții care-i fuseseră dintre cele mai ostile: Ordinul arhitecților și Școala de Belle-arte. După ce André Malraux l-a caracterizat drept „cel mai mare arhitect din lume“, întreaga presă s-a inspirat din această definiție. Păcat că n-a înțeles mai devreme aceasta! Dar așa este în firea lucrurilor. Uriașii nu mai inspiră teamă atunci când sunt atinși de aripa morții. Geniile sunt liniștitoare când pot fi îmbălsămate. Niciodată fraza lui William James[1] nu va fi mai adecvată decât aplicată persoanei și operei lui Le Corbusier: „Orice idee genială parcurge trei etape; mai întâi este atacată ca fiind absurdă; apoi, se admite că este adevărată, evidentă, dar fără importanță; în final, se recunoaște importanța ei capitală, și adversarii își revendică onoarea de a fi descoperit-o“.

[1] William James (1842-1910), filosof și psiholog american, unul dintre întemeietorii pragmatismului.

Le Corbusier în 1925, în fața uneia dintre machetele sale

Strada Sèvres nr. 35

Născut la 6 octombrie 1887 la Chaux-de-Fonds, în Elveţia, Charles-Edouard Jeanneret luase ca pseudonim numele bunicului după mamă. Tinereţea lui ne face să ne gândim la aceea a compatriotului său Jean-Jacques Rousseau. Într-adevăr, fervoarea de autodidact avid de cunoştinţe şi meseria de gravor îi apropie. Adolescent-minune, Charles-Edouard Jeanneret a construit la 18 ani o primă casă în spiritul Modern Style. Cu onorariul obţinut, tânărul a plecat în lume s-o descopere, cu sacul în spate. A traversat Italia cu carnetul de crochiuri în buzunar. La Viena şi-a prezentat desenele unuia dintre celebrii arhitecţi ai vremii, Hoffmann, şi graţie calităţii acestor desene, a fost acceptat în atelierul maestrului, unde a lucrat şase luni. Le Corbusier îşi începea astfel anii de ucenicie, în afara şcolilor, prin frecventarea capodoperelor trecutului şi a marilor creatori ai prezentului.

A pătruns în 1908 în atelierul lui Auguste Perret, care, după ce construise imobilul din strada Franklin şi garajul din strada Pontieu, era considerat maestrul arhitecturii moderne în Franţa. După 15 luni petrecute aici Le Corbusier şi-a reluat pelerinajul, a trecut în Germania şi a mers la Peter Behrens, în atelierul căruia mai lucraseră Gropius[1] şi Miles van der Rohe. Le Corbusier ştia să îşi aleagă profesorii, cum a ştiut mai târziu să îşi aleagă elevii.

În primăvara lui 1911, şi-a luat din nou sacul în spate, pentru a bate drumurile. A trecut prin Boemia, Serbia, România, Bulgaria, Grecia şi Italia.

În 1918, îl regăsim la Paris, ca pictor. Are 31 ani. Perret l-a prezentat lui Amédee Ozenfant. Cei doi pictori au expus împreună şi au publicat o broşură, *După cubism*, unde reproşau acestei şcoli, care tocmai întrunise sufragiile publicului, că s-a transformat în artă decorativă. Au fondat chiar ei o nouă şcoală: purismul, şi pentru a o apăra, au editat în 1920, împreună cu poetul Paul Dermée, revista *Spiritul nou*. Aici şi-a început Le Corbusier cariera de scriitor, care a fost tot atât de fecundă ca şi cea de pictor şi de arhitect.

În 1922, la solicitarea Salonului de toamnă de a face o fântână, Le Corbusier a realizat anacronismul ideii şi, reacţionând violent — aşa cum îi era obiceiul —, a răspuns: „Vă voi face o fântână şi, în spatele ei, locuinţe pentru trei milioane oameni".

Astfel s-a născut primul său proiect urbanistic: planul şi diorama pentru un oraş de trei milioane locuitori. Pentru această activitate, Le Corbusier s-a asociat cu vărul său Pierre Jeanneret (născut în 1896), care a şi rămas principalul său colaborator, până în 1939. Toate operele lui Le Corbusier din această epocă sunt, de altfel, semnate Corbusier-Jeanneret.

În 1924, cei doi veri au deschis propriul atelier la Paris, în strada Sèvres, la nr. 35, amenajat în culoarul de 50 m lungime al unei vechi mănăstiri. Acolo s-au format peste 200 tineri arhitecţi din toată lumea. Câţiva dintre ei au cunoscut o reputaţie internaţională precum japonezii Sakakura şi Malkawa, spaniolul Josè-Luis Sert, elveţianul Alfred Roth, chilianul Duhart, grecii Candilis şi Xenakis, francezii André Wogenscky şi Charlotte Perriand.

În ciuda afirmaţiilor care s-au făcut, Le Corbusier a construit mult la începutul activităţii sale de arhitect. Nu a realizat el, între 1922 şi 1924, o serie întreagă de locuinţe particulare prin care se afirma deja stilul lui? Aşa sunt, la Paris, casele Ozenfant, La Roche, A. Jeanneret, Lipchitz Mietschaninoff. Apoi, în 1925, la expoziţia internaţională a artelor decorative de la Paris, a fost o adevărată explozie a geniului lui Le Corbusier. La Pavilionul spiritului nou, care i-a fost consacrat, nu a arătat el „o locuinţă tip imobil-vilă în mărime naturală", atracţia de netăgăduit a viitoarei Unităţi de locuinţe de la Marsilia? Nu a expus el planul Voisin de Paris (după numele constructorului de maşini şi avioane care a finanţat proiectul), unde a propus deplasarea Halelor şi crearea în locul lor a unui centru administrativ? Nu publicase ceva mai înainte planul Casei Citrohan pe piloţi, având panoul de faţadă cu ferestrele plasate de la un cap la celălalt, pe tot frontul eventual, şi acoperiş-grădină? Nu a început el, tot în 1925, la Bordeaux-Pessac, un oraş-grădină, de-a dreptul revoluţionar, din moment ce era construit în întregime din prefabricate?

„Tortul cu frişcă" al arhitecturii moderne

Într-o carte publicată în 1923, Le Corbusier nu ezita să proclame că îi preferă arhitecţilor pe constructorii de maşini şi vapoare, pe industriaşi, pe ingineri. Nu ezita să publice una lângă alta fotografiile unui automobil şi a Partenonului. Cerea ca industria să acapareze construcţiile. Proclama sfârşitul arhitecturii clasice, al arhitectului artizan. Cartea sa cataliza ideile cele mai novatoare în arhitectură, acelea ale lui Behrens şi Gropius, ca şi acelea ale lui Hoffmann şi Perret. Era prea mult. Depăşise măsura. A plătit scump aceste impertinenţe: a fost redus la zero, el, care îndrăznise să iasă din rând. Când, în 1927, a obţinut Premiul întâi la concursul pentru proiectul Palatului Naţiunilor, de la Geneva, invidia acumulată îndelung s-a dezlănţuit. Lemaresquier, membrul francez al juriului, a făcut observaţia că planurile lui Le Corbusier nu puteau fi admise deoarece fuseseră desenate în cerneală tipografică în loc de tuş. Cum proiectul lui Le Corbusier era singurul care

[1] Walter Gropius (1883-1969), arhitect, pedagog şi teoretician german; unul dintre iniţiatorii arhitecturii moderne şi ai esteticii industriale.

nu depășea limita impusă de 13 milioane, cele mai convenabile proiecte academice atingând devize de 27 de milioane, Adunarea Națiunilor Unite și-a mărit creditele cu 50%. Toate asociațiile profesionale au protestat împotriva acestei ruperi de contract și cinci ambasadori numiți ca arbitri au ales la rândul lor drept cel mai economic și mai logic proiect pe cel al lui Le Corbusier. În final însă, a fost impus foarte academicul arhitect francez Nénot, care s-a inspirat cu sânge rece din proiectul lui Le Corbusier, modificându-l după canoanele academice. Un nou scandal a izbucnit, Le Corbusier atacând Liga Națiunilor pentru plagiat, evident fără câștig de cauză. Cariera „scandaloasă" a lui Le Corbusier începea.

În anul următor, 1928, s-au inițiat Congresele internaționale de arhitectură modernă (CIAM), care reuneau arhitecți din întreaga lume și care încercau în fiecare an să definească un stil modern colectiv. Le Corbusier a fost sufletul acestei mișcări. În 1930, a construit celebra sa Maison Savoye, la Poissy, astăzi monument istoric, a realizat la Geneva imobilul Clarté și la Moscova, Ministerul industriei ușoare. În același an a obținut naționalitatea franceză. În 1931, a construit la Paris Azilul Armatei salvării, pavilionul elvețian în ansamblul Universității și imobilul cu acoperiș din strada Nungesser-et-Coli, unde el ocupa ultimul etaj. Tot în 1930 și-a publicat planul de muzeu cu posibilități de extindere nelimitată și primul său plan de urbanizare a orașului Alger.

În timpul ocupației germane, lipsit de comenzi, Le Corbusier a locuit într-o fermă părăsită din regiunea Toulouse, scriind mai multe cărți: *Casa oamenilor, Propuneri de urbanizare, Cartea Atenei* și lucrând la studiul principiului Modular[1], un nou sistem de măsură „pentru a servi la standardizare, la industrializarea în serie".

Imediat după război, a început marea și deprimanta aventură a ansamblului de locuințe de la Marsilia în care Le Corbusier își punea în aplicare concepția sa despre arhitectură. Din 1945 până în 1950, în timpul cât a lucrat la acest prototip, ale cărui replici au fost construite după aceea la Rezé-Forêt și Berlin, i s-au pus fără încetare piedici. Presa și Ordinul arhitecților s-au unit contra acestui proiect. Le Corbusier a trecut peste toate, hotărând să nu mai citească nici un ziar, să nu mai primească nici un ziarist. În 1950 a început, la comanda lui Nehru, primele sale studii pentru orașul Chandigarh, capitala Penjab-ului (stat în India).

Cu capela din Ronchamp, construită în aceeași perioadă, arhitectul de 63 de ani repunea în discuție stilul său. El, care fusese teoreticianul unghiului drept — devenit „tortul cu frișcă" al arhitecturii moderne — se convertea brusc în curburi. Le Corbusier a conceput capela ca pe o sculptură, ca pe un semnal-avertisment. În 1958, pavilionul Philips din cadrul Expoziției internaționale de la Bruxelles accentua și mai mult noul lirism caracterizat prin încordare și zbor.

În ultimii zece ani ai vieții sale, Le Corbusier devenise un mit, ca Einstein, Chaplin și Picasso. El singur simboliza arhitectura modernă, ceea ce era nedrept, desigur, căci arhitectura modernă nu s-a născut doar prin Le Corbusier, iar noile direcții luate de avangardă sunt chiar, des-

(Continuare în p. 81)

[1] Principiul Modular era stabilit în mod matematic, în funcție de statura umană. Între piciorul unui om mediu, plexul său solar, cap și vârful degetelor de la brațul ridicat se stabileau trei intervale care dădeau naștere unei „secțiuni de aur". Etalonul de bază al modularului a fost fixat, după numeroase măsurători, la 183 cm. Pornind de la această măsură, — similară cu „secțiunea de aur" a lui Leonardo da Vinci — Le Corbusier calcula dimensiunile construcțiilor sale

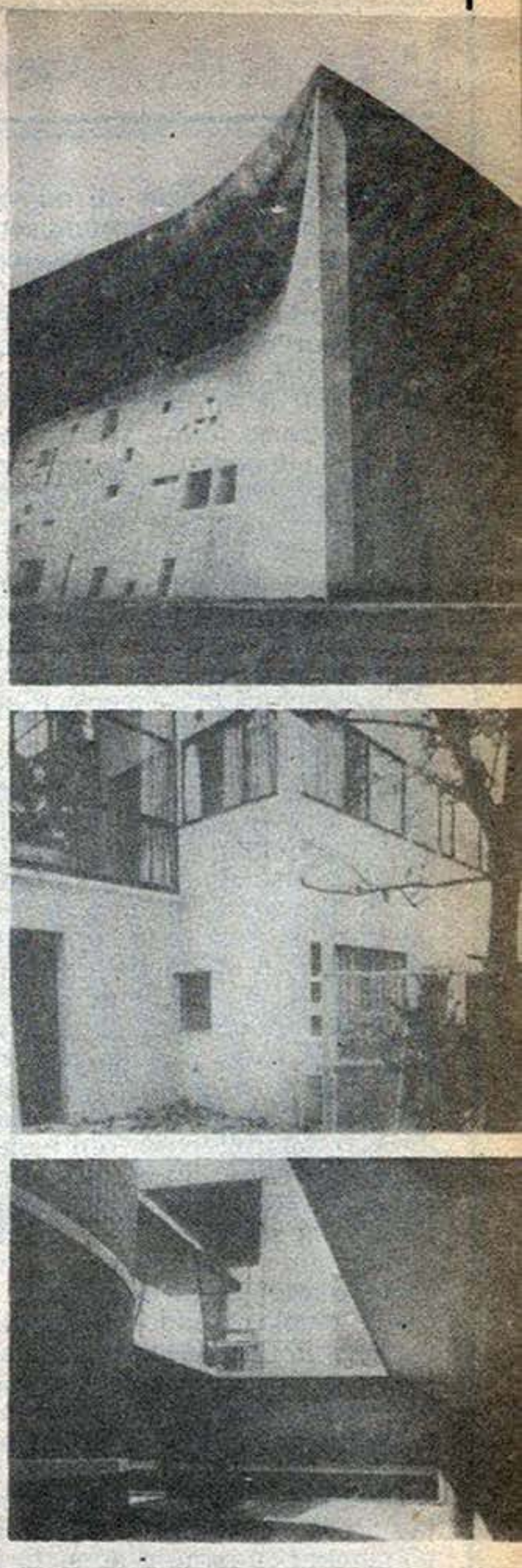

Câteva construcții proiectate de marele arhitect

ISTORIE... MODĂ...

Odinioară, hainele nu numai îl îmbrăcau, îl protejau sau îl înfrumuseţau pe om, ci confereau un fond sonor vieţii lui. În evul mediu, îmbrăcămintea era purtătoarea multor melodii; creţurile de la mânecile rochiilor, croiurile speciale ale pantalonilor purtaţi în sec. XVI, mantalele de ploaie, pelerinele, pantalonii scurţi, uneori cu tărâţe în ei, pentru a imprima forme, toate acestea în timpul mersului foşneau. Să ne amintim că în „Anna Karenina" calul lui Vronski se numea „Frou-frou", nume sonor, purtat şi de nişte jupe de tafta coloratã, care, în timpul mersului femeii, făceau un zgomot special. Se pare că Lev Tolstoi s-a înşelat, afirmând că numele patrupedului era onomatopeic, că sugera „glasul de cal". Aceste jupe erau în vogă exact când se petrece acţiunea romanului marelui scriitor rus.

Strămoşii noştri aveau agăţate de centură cutiuţe de lemn conţinând monede sunătoare, purtau asupra lor cuţite, pumnale, zale, decoraţiuni metalice, amulete, or toate acestea fâşâiau, foşneau, zăngăneau.

Dintotdeauna, moda a urmărit să atragă atenţia. În acest sens sunetul nu a jucat un ultim rol. În perioada gotică, pe acoperămintele de cap, pe haine, pe încălţăminte se aplicau podoabe zornăitoare. Cum clopoţeii ataşaţi în vârfurile lungi ale pantofilor, vârfuri întoarse în sus, îi stânjeneau la mers pe purtători, se încurcau unul în altul, posesorii lor îşi mutau clopoţeii, cu nişte găitane speciale, în partea din afară a tălpii. Numai aşa se diferenţiau pantoful stâng de dreptul, pentru că pe atunci nu existau perechi de încălţăminte. Cochetele îşi prindeau de vârfurile pantofilor şi oglinjoare, ce făceau să joace încolo şi încoace razele soarelui. Se crea astfel un gen de muzică sui-generis, de lumini şi culori. Franţa secolului XIX a preluat subit moda gotică, aşa încât atunci au reapărut la Paris pălăriile cu panglici şi clopoţei.

De altfel, şi în popor se purta îmbrăcămintea „sonoră". La dans, clopoţeii prinşi de încălţăminte sugerau o atmosferă veselă. Până astăzi copiii japonezi poartă o încălţăminte tradiţională denumită *gáta,* pantofiori cu clopoţei, aşa încât mama îşi poate vedea nestingherită de gospodărie, *gáta* informând-o despre fiecare pas al micuţului.

Despre acest rol „informaţional" al clopoţelului agăţat de îmbrăcăminte vorbeşte şi Jack London, descriind un duel: posesorul de clopoţel este dezarmat, rivalul său are un pumnal, dar este legat la ochi. Iar Victor Hugo aminteşte de o haină cu clopoţei în care se află o pungă cu bani. Un hoţ îşi putea dovedi măiestria, sustrăgând punga, fără să facă nici cel mai mic zgomot.

Clopoţei cusuţi de haine purtau şi leproşii, ca să se ştie când se apropiau. Medicii, în vreme de ciumă, aveau ataşate pe halate mici obiecte sunătoare, pentru „a speria" boala; se spunea că duhurile rele, aducătoare de molimă, se temeau de obiecte ascuţite şi de sunete provocate de metale.

Până astăzi, vracii unor populaţii nordice poartă costume de care atârnă obiecte zornăitoare, plăci metalice, clopoţei. Când îşi termină dansul ritual, ei sunt uneori sfârşiţi, sub greutatea de câteva zeci de kilograme a „anexelor" de pe haine. Obosiţi, se prăbuşesc la pământ şi adorm imediat.

La papuaşi şi la unele popoare africane, fustele de stuf, încărcate cu aplicaţii de scoici, cochilii, colţi şi coarne de animale, boabe şi fructe uscate, carapace de broască ţestoasă, fac, în timpul mişcării, zgomotul unei veritabile orchestre. La indieni şi indonezieni, brăţările, şiragurile de mărgele zornăitoare sonorizează fiecare mişcare a dansatoarei.

Componenta sonoră a costumului nu era o ispită numai pentru oamenii simpli. La balurile europene şi americane din sec. XIX, femeile arborau mătăsuri foşnitoare, iar bărbaţii plesneau din pinteni. Evantaiul avea şi el o simbolistică a zgomotelor: se putea deschide printr-un zgomot de bucurie şi se putea închide nervos, cu o mişcare sonoră iritată. În vremea aceea sunetul era rege! Mişcarea pintenilor putea sugera admiraţie, interes, politeţe, curte...

În trecut, calitatea sonoră a îmbrăcămintei avea implicaţii şi în arhitectură. La restaurarea întocmai a interiorului unei săli de concert, specialiştii, deşi au respectat schiţele în detaliile lor, au constatat că, la primele probe muzicale, sala suna prost: De ce? S-a stabilit abia când sala s-a umplut de doamne în toalete lungi, ce „au stins", „au înăbuşit" sunetele. Aşa încât, când arhitecţii au acoperit cu stofă până la podea trei rânduri de scaune, sala şi-a recăpătat acustica iniţială.

Fiecare epocă cu melodia costumului ei, afirmă istoricii modei.

F. D.

Executorul testamentului politic

al generalissimului FRANCISCO FRANCO—

JUAN CARLOS DE BOURBON

Decenii de-a rândul, dictatorul Franco (1892-1975), considerat personna non grata **în Europa fostă comunistă, a „beneficiat" în presa acestei zone de o informaţie săracă şi cu caracter preponderent negativ. De aceea, nici ca om, nici ca şef al unuia dintre cele mai mari state ale lumii, „caudillo" — titlu pe care şi-l asumase încă din aprilie 1937 — nu a putut lăsa o impresie obiectivă.** Magazin istoric **a prezentat de curând (nr. 1/1993) atentatele reale sau numai prezumate — în număr de 40, după părerea unor cercetători —, cărora a trebuit să le facă faţă generalissimul spaniol. Dar, după cum se ştie, Franco nu a căzut victimă unui atentat. Avea aproape 83 de ani (i-ar fi împlinit peste două săptămâni) când a murit pe perna lui.**

Întotdeauna marile personalităţi au creat în jurul vieţii şi morţii lor un halou de mister. De atunci, din ziua decesului său, 20 noiembrie 1975, au circulat fel şi fel de versiuni privind cauza bolii lui Franco, cea care i-a provocat sfârşitul. Surse istorice recente — spaniole şi occidentale — lansează o ultimă variantă şi — se pare — cea reală, despre cele din urmă zile ale dictatorului.

Audienţe, la 8 ore după infarct

Juan Carlos de Bourbon, actualul rege al Spaniei, se născuse la 5 ianuarie 1938. A trebuit să mai treacă însă 31 de ani, până când caudillo — cu un doctor palid de emoţie aplecat asupră-i, care a bâiguit: „stare de preinfarct" — a înţeles că venise totuşi timpul să-şi numească succesorul, cel căruia avea să îi revină întreaga putere în Spania: prinţul Juan Carlos. Abia la 22 iulie 1969, Juan Carlos a fost desemnat ca viitorul suveran al statului, bineînţeles după moartea lui Franco, simbolul puterii absolute.

Peste mai bine de şase ani, la 15 octombrie 1975, generalissimul s-a plâns doctorului Posuello de o durere stânjenitoare în piept, care nu-l lăsa să respire. Acela i-a făcut repede o electrocardiogramă şi, după ce a citit-o, a mormăit ceva ca pentru el, pe un ton îngrijorat. Pe culoare a început să circule zvonul că o gripă puternică a pus stăpânire pe caudillo şi că ea s-ar putea repercuta şi asupra stării lui generale de sănătate. Dar diagnosticul medicilor nu lăsa loc la incertitudini: infarct miocardic.

După ce Franco a fost mutat într-o cameră liniştită a palatului, 36 medici au rămas să dezbată, în sufragerie, starea pacientului şi ce aveau de făcut. Şi, deşi ei i-au recomandat insistent pacientului să stea cât mai mult în repaus, acesta le-a spus, pe un ton ritos, că are treburi ce nu suportă amânare[1]. Şi astfel, 18 zile mai târziu, un doctor a trebuit literalmente să-i introducă mâna în gât pentru a-i scoate un cheag de sânge ce îi oprea respiraţia. „Gata lăsaţi-mă", a şoptit epuizat dictatorul, fără să bănuiască faptul că agonia i se va prelungi aproape trei săptămâni, că va trebui să suporte trei operaţii şi că, nu o dată, viaţa lui va atârna de un fir de păr.

La opt ore după infarct —

[1] Reacţie tipică personalităţilor cu voinţă autoritară, cunoscută în numeroase situaţii istorice. *Magazin istoric* a prezentat, de pildă, pe bolnavul Churchill în raport cu medicul său (nr. 12/1968, 12/1982).

ignorând sfaturile medicilor —, Franco şi-a programat audienţele obişnuite, cele de miercuri, care pentru el vor fi şi ultimele. Nici preşedintele sindicatelor băncilor, nici rectorul Universităţii Politehnice — proaspăt numit — nu aveau să observe la Franco semnele unei boli grave. Au văzut în faţa lor un bătrân vlăguit, care articula cu greu cuvintele. În două ore şi jumătate, Franco a avut 11 primiri, a rostit tot atâtea scurte cuvântări, în timpul cărora medicul său personal, Posuello, pradă unei stări de permanentă enervare şi tensiune, nu şi-a dezlipit privirea de pe pacientul său.

A doua zi după audienţe, un alt medic l-a consultat pe Franco, i-a spus că suferă de insuficienţă cardiacă şi i-a indicat linişte totală. Neluându-l în seamă, caudillo i-a primit în cabinetul său pe preşedintele guvernului şi pe ministrul de externe, neliniştiţi de intenţia regelui Hassan al Marocului de a invada Sahara.

Pe 17 octombrie 1975, Franco a hotărât să prezideze — ca în fiecare vineri — şedinţa Cabinetului de miniştri. I s-a propus să folosească un scaun pe rotile până la sală, dacă nu accepta să convoace reuniunea în cabinetul său. Cu îndărătnicia-i cunoscută, caudillo a refuzat. A fost de acord însă să i se instaleze pe piept, sub cămaşă, un mic aparat pentru controlul de la distanţă al funcţionării inimii. Posuello şi asistenţii săi, aflaţi într-o încăpere vecină, urmăreau atent ecranul monitorului. De la început, ei îşi avertizaseră pacientul: Excelenţă, dacă observăm modificări serioase, va trebui să intrăm. Vă vom întinde pe spate, direct pe podea, şi vom trece la procedurile necesare". Posuello l-a înştiinţat despre pregătirile sale numai pe preşedintele guvernului, pe care l-a rugat să încheie şedinţa cât mai repede posibil.

Franco a intrat în sală în cel mai obişnuit mod, ca la toate cele 300 reuniuni precedente ale guvernului. A

Regele Juan Carlos şi (în p. 79) *dictatorul Franco*

deschis şedinţa, a ascultat trei luări de cuvânt ale locţiitorilor preşedintelui guvernului, dar când ministrul muncii a relatat călătoria întreprinsă de el în ziua precedentă, alături de Juan Carlos, în La Mancha, medicii au sesizat la caudillo o agitaţie sporită. Locuitorii din statele învecinate — povestea ministrul — s-au împrăştiat în fugă la vederea elicopterului pilotat de Juan Carlos. Luaseră aparatul drept Antihristul coborât pe pământ. După aterizare, urmărindu-l pe prinţ ieşind din cabină, localnicii l-au înconjurat, scandând cu bucurie: Franco, Franco, Franco". Emoţia era gata-gata să-l coste pe generalissim un nou atac cardiac.

În sfârşit, reuniunea s-a încheiat, fără nici un accident. Franco s-a ridicat şi, cu ochii stinşi şi gura deschisă, lacomă de aer, ca un peşte aruncat pe mal, a asistat la retragerea fiecărui ministru. După ce ultimul a părăsit încăperea, medicii l-au luat de subsuori şi l-au dus în grabă, pe o targă, în dormitor, unde electrocardiograma a arătat o înrăutăţire primejdioasă a stării sale. Spaniolii şi, de altfel, şi miniştrii de stat nu ştiau că stăpânul lor absolut, ce conducea ţara de 36 de ani, era într-o stare foarte gravă de sănătate.

Carmen — la patul bolnavului

În zorii zilei de 19 octombrie, Franco a mai suferit un infarct. A fost momentul în care a realizat că în curând se va despărţi de lume. A şoptit atunci: „se duce totul". În noaptea de 20, a suferit al treilea infarct, după ce ziua participase la penultima sa activitate politică. L-a chemat la el în cabinet, pentru 25 de minute, pe preşedintele Cortesurilor, cu care a dezbătut mecanismul succesiunii. În virtutea funcţiei sale, de preşedinte al Consiliului regent, acela era cel ce ascunsese opiniei publice starea reală de sănătate a generalissimului şi răspândise vestea sindromului „gripal".

Pe 28 octombrie, doctorii au înregistrat o agravare a stării lui Franco. Vorbeau deja despre un deznodământ iminent. Întins în pat, caudillo i-a făcut semn să se apropie ginerelui său. Aplecându-şi urechea la cele spuse de Franco, ginerele a ieşit repede în camera vecină, pentru a-şi aduce soţia la patul bolnavului. Carmen, fiica dictatorului, păstra la ea un mesaj de adio redactat de tatăl său în forma unui testament politic, pe care urma să-l înmâneze preşedintelui de Consiliu, când generalissimul „nu va mai fi". Până în ultimul ceas, Franco nu completase paragraful din document în care trebuia nominalizat viitorul rege. În dimineaţa zilei, Carmen redactilografiase testamentul, distrugând originalul, iar acum, ridicându-i perna sub cap tatălui ei, i-a dat pe o consolă fila scrisă la maşină şi un sti-

lou între degetele tremurânde. Cu bruma de putere rămasă și biruindu-și durerea îngrozitoare, după cuvintele „regele Spaniei", caudillo a scris cu mâna-i slăbită „don Juan Carlos de Bourbon". Funcțiile șefului treceau astfel provizoriu tânărului prinț.

Pe 3 noiembrie, a intervenit un moment extrem de critic. Medicii nu au mai reușit să-i facă transfuzie, sângele curgându-i pe gură și pe anus. În plus față de zilele precedente, bolnavul înghițea sânge. Sângele îi inunda și căile respiratorii. Pacientul putea muri din clipă în clipă.

Exista o singură soluție: o intervenție chirurgicală, pentru a astupa focarele hemoragice. Pentru transportul la clinică nu era timp. S-a hotărât să se improvizeze o sală de operație într-o cămăruță plină cu veselă de bucătărie. Doza de risc ieșise din discuție. Acum problema se punea „ori-ori". Biografia celui mai puternic om din Spania se apropia de final. Părea că soarta îi pregătise o răzbunare chinuitoare.

Când chirurgul a luat în mână scalpelul pentru a începe operația, din gâtul lui Franco a țâșnit un jet puternic de sânge și medicii, neputincioși, au lăsat brațele în jos, pregătindu-se pentru rugăciune. Unul dintre cei prezenți i-a înștiințat repede despre deces pe prinț, pe prințesă și pe primul ministru, care așteptau în camera alăturată. Dar medicul a reușit să-i introducă bolnavului o sondă gastroscopică cu un balonaș de cauciuc în capăt, care, presând pe pereții stomacului, a oprit hemoragia.

Pe la ora 21.30, în sfârșit, doctorii au început să opereze, în condiții de total coșmar: din lipsă de energie electrică, întregul palat s-a cufundat în beznă. Corpul muribundului a fost iluminat cu lămpi manuale, conectate la prize prin prelungitoare. La trei ore după operație, când medicii au răsuflat oarecum ușurați, din nou a apărut insuficiența cardiacă gravă.

Considerat decedat, caudillo a înviat din morți. Era conștient. În ziua de 20 noiembrie, așa cum se întâmplă, de obicei, în clipa despărțirii de viață, Franco a deschis ochii și, pentru puțin timp, și-a recăpătat puterea de a vorbi. A cuprins, cu o privire încețoșată, pe toți ce stăteau pe jumătate aplecați spre el și s-a oprit la prinț. Juan Carlos s-a apropiat de caudillo, care cu greu a articulat cuvintele: „Tu trebuie să conduci țara altfel, nu ca mine". Peste câteva secunde corpul s-a contorsionat și, cu ochii ieșiți din orbite, Franco a încremenit pe patul de moarte.

Două zile mai târziu, la 22 noiembrie 1975, pe tronul Spaniei urca regele Juan Carlos. ■

Florentina DOLGHIN

ANDRÉ MALRAUX

(Urmare din p. 77)

tul de des, străine de teoriile sale. Dar, prin independența sa, prin refuzul față de orice compromis, prin viața sa consacrată cercetării tehnice și plastice și fericirii oamenilor, merita această onoare. Mai mult, prin cuvântul, prin cărțile și articolele sale, catalizase și răspândise ideile care au revoluționat arhitectura și care, înaintea lui, rămăseseră doar în domeniul specialiștilor: eliberarea solului prin piloți care susțineau edificiul, acoperișul-terasă, utilizat ca grădină sau teren de sport, despărțirea pietonilor de mașini, orașele transformate în parcuri, păstrând totuși o densitate mare de populație, policromia, panoul de fațadă cu ferestrele plasate de la un cap la celălalt, cultul soarelui.

Cu același zel cu care a fost respins Le Corbusier, administrația și arhitecții au acaparat teoriile sale, îndulcindu-le, adaptându-le la nivelul mediocrității. Le Corbusier n-a mai fost atacat, dar a fost tot timpul plagiat, fără nici o jenă. Au fost construite în numele său mari ansambluri care sunt o rușinoasă caricatură a „orașului-lumină".

În ciuda decorațiilor, onorurilor, serbărilor, Le Corbusier a rămas un dezamăgit și un solitar. A avut și marele merit de a nu se lăsa prins în capcanele onorurilor. A refuzat de trei ori să creeze, la solicitarea ucenicilor, un atelier la Școala de Belle-arte și, în 1956, i-a concediat pe cei care îi cereau să candideze la Institut (Academia Franceză).

S-a spus că arhitectul era ținut în afara comenzilor. Nu este întru totul adevărat. Numai că ele au venit destul de târziu și, trebuie să precizăm, majoritatea din alte țări. În India, Le Corbusier a realizat nu numai planul de ansamblu al urbanizării Chandigarhului, construcțiile Capitoliului și ale Centrului civic, ci și Centrul industriilor de la Ahmedabad, locuințe particulare și Muzeul cu posibilități nelimitate de extindere pe care îl desenase în 1931. Același muzeu l-a realizat și la Tokio în 1956 (Muzeul de artă occidentală). Statele Unite au așteptat ca arhitectul să fie septuagenar pentru a-i comanda o primă construcție: Visual Art Center din Boston.

Pictor, sculptor, tapițer, scriitor, arhitect, urbanist, restaurator de mobilă, inventator al unui sistem de măsură, litograf, machetator, Le Corbusier te duce cu gândul la acele genii ale Renașterii care, ca și el, aveau toate curiozitățile și toate harurile. ■

Traducere de
Elena-Liliana IONESCU

PRIMA GREVĂ DIN ISTORIE

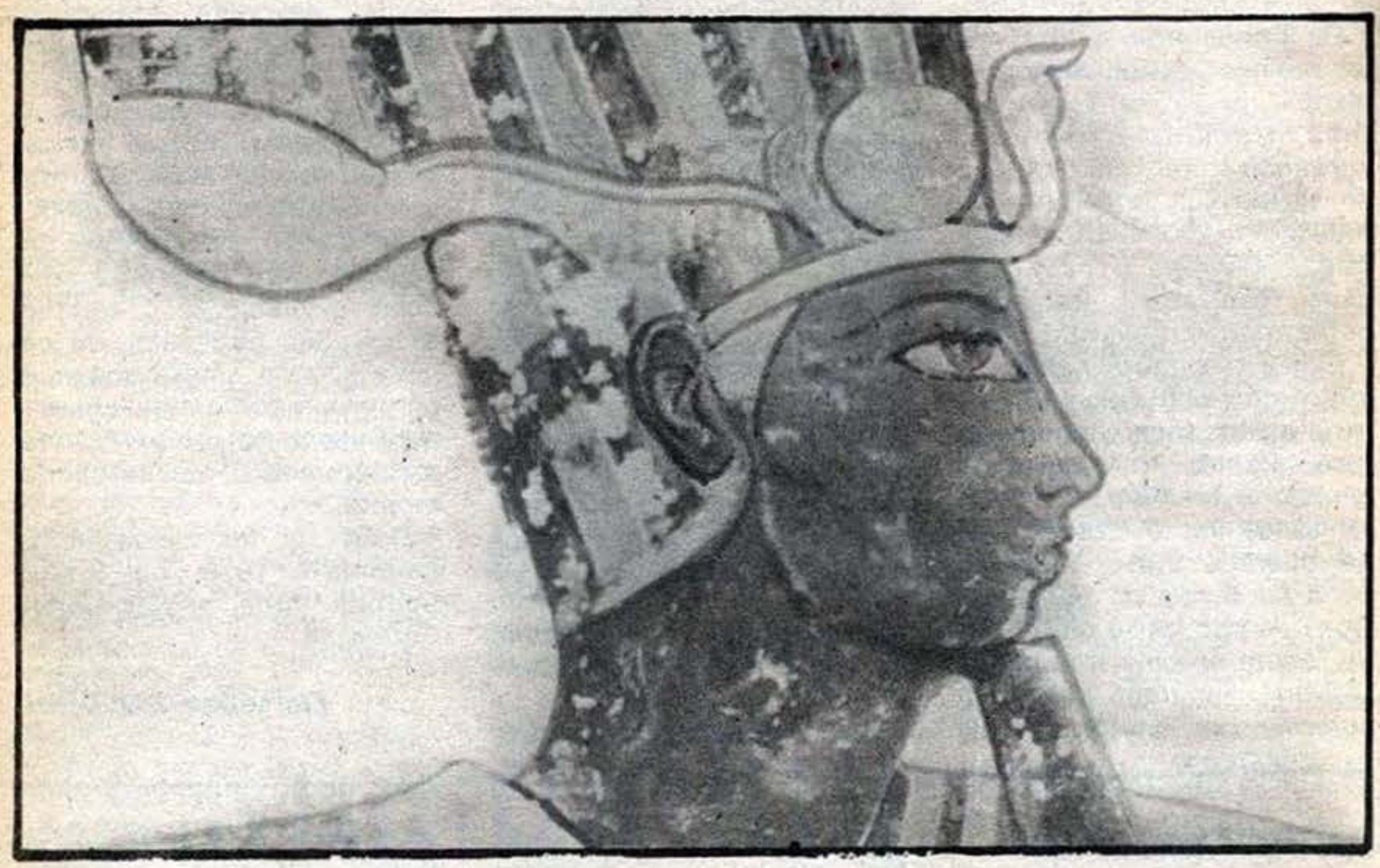

MAURIZIO DAMIANO-APPIA

O mulțime de sclavi suferind de sete trag de enorme blocuri de piatră, sub un soare torid și sub șuierăturile bicelor. Uneori, la capătul puterilor, un om se prăbușește. În această vreme, piramidele de la Gizeh și alte mari monumente egiptene se înalță. Se mai spune că odată terminate mormintele regale, muncitorii erau uciși sau ziditi de vii, păstrând astfel locul secret pentru eternitate.

Dar toate acestea nu sunt decât povești. Absolut false. De când Champollion a descifrat primele hieroglife, în 1822 (Magazin istoric, **nr. 2/1968), documentele și-au lăsat descoperite misterele, reconstruindu-se astfel lumea vechilor egipteni, oameni obișnuiți care — fără sclavi și fără asasinate comise asupra unor muncitori, dar cu mulți lucrători, cu răbdare și sub conducerea unor abili ingineri — au construit monumente colosale, ce sfidează până astăzi mileniile.**

Deși egiptologii au relevat acest adevăr de mai bine de un secol, mass-media l-a ignorat. Astăzi ultimele descoperiri îl confirmă și totodată îl impun, chiar unui „Toma necredinciosul".

Motivele acestei viziuni greșite asupra lumii egiptene vechi sunt multiple; cea care a influențat probabil cel mai mult opinia publică este povestea din Biblie. Astăzi știm însă că imaginea popoarelor lui Israel, menținute în sclavie de către egipteni, nu corespunde realității[1].

[1] Preluăm acest articol din revista franceză *Historia*, cu subtitlurile redacției noastre. Egiptologul italian Damiano-Appia, autorul unei istorii a civilizației nubiene, este inițiatorul „Proiectului Nubia", o expediție de explorare a Nubiei sudaneze, realizată cu concursul Muzeului de egiptologie din Torino.

În imagine: pictură murală reprezentându-l pe faraonul Tutmes III. *Vinietele din pp. 83-85:* înfățișează scene de muncă de la construcția piramidelor.

Când se revărsa Nilul

În afara Bibliei, au mai influenţat viziunea modernă poveştile călătorilor greci. Când aceştia au venit în Egipt, imperiul nu mai era decât o amintire îndepărtată, pe care călăuzele locului brodau mii de legende şi fabulaţii, preluate de Herodot *tale quale.*

Dar este de înţeles cum au acceptat grecii atât de uşor aceste istorii fantastice: o societate fără scalvi le părea de neconceput. Până şi în Atena lui Pericle, democratică şi luminată, sclavia era un lucru normal, pe deplin acceptat. Nimic surprinzător deci pentru cei ce nu-şi puteau imagina că o operă colosală, de tipul piramidelor, ar fi putut fi construită de oameni liberi, şi nu de mase de sclavi. Asemenea credinţe ne-au urmărit până în secolul trecut.

Care a fost realitatea? Efortul considerabil impus de construcţia marilor monumente din Gizeh a pus în mişcare un mecanism fundamental pentru echilibrul economic şi social al Egiptului şi a necesitat o organizare gigantică.

Pentru că bani nu existau încă, fiecare plată se făcea în natură. Cuferele regale plăteau sute de mii de lucrători cu hrană, haine şi locuinţe. Înalţii demnitari erau de asemenea retribuiţi: cu concesiuni în terenuri, case etc.

Omul aparţinea resurselor egiptene: populaţia era total implicată în producţie. Considerată ca material uman, ea era indispensabilă unui echilibru ce garanta absenţa şomajului şi a foametei (dacă excludem catastrofele naturale).

Pe şantierele marilor piramide, se aflau arhitecţi şi preoţi, echipe de muncitori specializaţi, însărcinaţi cu construcţia. Toţi erau plătiţi regulat şi angajaţi pe un an, pentru a tăia şi dispune blocurile de piatră, a înălţa şi dărâma rampele şi schelele de susţinere. Conform calculelor executate pe baza locuinţelor găsite la vest de piramida Chefren, numărul specialiştilor folosiţi trebuie să se fi ridicat la circa 4000 de oameni. Cât priveşte masa de muncitori mână de lucru, care nu lucra decât trei luni pe an, ea trebuie să fi fost cam de 100 000 persoane.

Aceşti muncitori sezonieri nu erau câtuşi de puţin sclavi, ci ţărani ce lucrau la corvezi în timpul lunilor de inundaţii, de la sfârşitul lui iulie până la sfârşitul lui octombrie, când cea mai mare parte a populaţiei aştepta ca apele Nilului să se retragă de pe câmpuri, pentru a le putea cultiva.

O altă parte a mâinii de lucru era constituită din militari, după cum se poate citi pe inscripţiile de pe blocurile de piatră. Fapt confirmat şi de documentele antreprizelor de construcţii ale altor monumente şi de o descoperire, din 1990-1991, din oraşul Gizeh.

Aşezarea muncitorească şi necropola sa demonstrează, fără umbră de îndoială, că marile monumente nu au fost construite de sclavi, ci de oameni liberi, plătiţi de faraoni. În partea de necropolă explorată deja, au fost aduse la lumina zilei 58 morminte mici şi 11 mari. În Imperiul Vechi (2780-2280 î.e.n.), înhumarea şi chiar accesul la mormânt erau un privilegiu exclusiv al faraonului. Ceilalţi cetăţeni nu puteau obţine acest privilegiu decât cu acordul lui special. Mai ştim că muncitorii se bucurau în epocă de o situaţie privilegiată, fiind consideraţi creatori ai unor lăcaşuri pentru eternitate.

Starea de spirit a constructorilor de piramide — inclusiv a celor ce-şi îndeplineau serviciile obligatorii — trebuie să fi fost apropiată celei a constructorilor de catedrale în evul mediu: faraonul reprezenta ordinea terestră, garanta pacea şi proprietatea ţării şi îşi continua opera după moarte, cu puterea sporită a divinităţii. A-şi perpetua prezenţa în mormântul său şi prin mormântul său era o operă la fel de utilă cu aceea de a săpa şi a întreţine canalele de irigaţii.

Reproş către faraon

Conform mentalităţii şi legilor din vechiul Egipt, toţi cetăţenii erau liberi: documentele administrative şi legislative stau mărturie că toţi oamenii sunt absolut egali în faţa faraonului, unica autoritate absolută. Această situaţie era dictată de necesităţi geografice şi sociale. O ţară ca Egiptul n-ar fi putut niciodată supravieţui fără un control riguros, centralizat, al lucrărilor şi resurselor ei; al imensului său sistem de canalizare, necesar agriculturii, al gestiunii producţiei agricole naţionale, care era parţial în mâinile statului, ca şi al impozitelor, pentru a fi redistribuite în perioade de dificultate. Exista, de asemenea, şi un strict control al frontierelor, căci egiptenii erau conştienţi că multe popoare, ar fi „luat cu asalt" cu plăcere bogata vale a Nilului. Populaţia asocia deci o disciplină strictă libertăţii, ceea ce a permis Egiptului să-şi dezvolte civilizaţia vreme de trei mii de ani.

În acest context, pentru un egiptean, o împărţire a societăţii în categorii sociale şi în caste nu avea raţiune, ar fi fost un lucru de neconceput. Dinastia I (cca 3200-2780), perioadă în care este cuprinsă şi dinastia a II-a) a făcut o simplă distincţie între faraon, pe de o parte, şi restul populaţiei, pe de alta. În Imperiul Vechi, împărţirea în două grupri sociale bine delimitate consta în: întreaga nobilime alături de faraon, pe de o parte, şi restul

populației, pe de alta, în ciuda faptului că toți supușii erau egali din punct de vedere juridic și că aveau aceleași posibilități de a face carieră și de a-și schimba condiția. În dreptul public se distingeau: *user*-ul (funcționarul regal, favoritul, prințul local etc.) și *nemehi*-ul (cel slab) sau *huru* (săracul, adică cel administrat).

Între *nemehi* se numărau cetățenii neliberi: militarii și civilii care — prin maxima lor sărăcie — erau supuși puterii unui proprietar. Acesta din urmă putea să-i vândă, cu condiția ca ei să-și dea acordul: deci ei se aflau într-o situație comparabilă cu cea a sclavului, deși ea nu era nici definitivă, nici moștenită și nici nu comporta absența drepturilor legale. Dacă un proprietar putea vinde, închiria, lăsa moștenire sau elibera un sclav — acela nu era niciodată totalmente obiectul patronului său. El putea poseda bunuri, deține din tată în fiu mici exploatări agricole, se putea căsători cu o persoană de rang social diferit și chiar putea urca pe scara socială, până la cele mai înalte trepte, în funcție de capacitățile lui. Ar trebui deci să vorbim mai degrabă despre depedență, despre șerbie decât despre sclavie.

Cazul prizonierilor de război străini este particular. Încă din dinastia I textele au păstrat cifre despre mii de sclavi luați cu forța prin razii, îndeosebi în Nubia, dar care se bucurau de o relativă libertate, fiind destinați, în principal, să populeze noile orașe. La baza scării sociale se aflau criminalii condamnați la muncă silnică în coloniile penale; ca și prizonierii, ei nu aveau nici o libertate și

puteau fi întemnițați pe viață.

Evident că o atare schemă a evoluat în timp.

A fost nevoie de 260 ani, adică de 23 generații ale epocii, pentru a fi construite piramidele. Organizarea țării, în întregimea ei, le fusese subsumată; or, efortul de construcție din dinastia a V-a și din perioada precedentă s-a oprit brusc, odată cu dinastia a VI-a, provocând o surpare a șubredului echilibru socio-economic care o însoțise și prăbușirea Imperiului Vechi.

La începutul dinastiei a VI-a, slăbirea puterii centrale a fost urmată de anarhie și de apariția unor aristocrați locali independenți. După cum relatează un clasic al literaturii egiptene, s-a instalat haosul, țara a fost devastată, templele și arhivele incendiate, sclavii încărcați cu bijuterii de către stăpânii lor, în vreme ce aceștia erau împroșcați cu noroi, comorile jefuite, câmpurile abandonate. Criminalii zburdau în libertate, ciuma făcea ravagii, iar Nilul transporta cadavre. Descrierea se încheie printr-un reproș adresat faraonului („Unde este el astăzi? Doarme oare?") și prin speranța de a vedea instalându-se o lume mai bună. A trebuit însă așteptat aproximativ anul 2000 î.e.n., perioada Imperiului Mijlociu (dinastiile XI și XII — 2060-1786 î.e.n.) pentru aceasta.

50 case de lucrători = 1 casă de aristocrat

Prăbușirea valorilor morale și violența cotidiană au antrenat o diminuare a valorii individuale și pentru prima oară, s-a asistat la cumpărarea și vânzarea de servitori. Deși rar atestată, a apărut totuși sclavia ereditară, dar sclavul putea încă să-și recâștige poziția printr-o carieră birocratică.

Dar servitorii erau considerați oameni, respectiv indivizi dotați cu demnitate, chiar dacă erau supușii altora. Din punct de vedere religios, faraonul nu mai era singurul ce se putea bucura de lumea cealaltă: acum toți supușii — până la cel mai umil servitor — puteau accede acolo, dacă duseseră o existență corectă.

Aproape de Illahun (la Kahun) s-a regăsit vechiul oraș al lui Hotep-Sanusrit, ce a fost construit prin hotărârea faraonului Sesostris II (1895-1878 î.e.n., din dinastia XII) și locuit vreme de circa un secol. El era înconjurat de o centură de 350-400 m și, ca toate așezămintele egiptene — inclusiv cele din zilele noastre —, spațiul era redus la minimum. Un zid de o grosime considerabilă împărțea orașul în două părți. Cea mai mică, destinată lucrătorilor, conținea clădiri mărunte; o stradă principală tăiată în unghi drept de numeroase străduțe îl împărțea exact în două. Cea mai mare parte în-

cadra cartierul rezidențial al notabililor (fiecare casă a lor avea suprafața a 50 case de lucrători!) și era tăiată de străzi largi, ce conduceau la palate și edificii ale înalților funcționari. Descoperirea confirmă faptul că aceste clădiri mici și sărace erau rezervate oamenilor liberi, lucrători și funcționari.

O probă de ceea ce însemna la egipteni respect și reală preocupare pentru condițiile muncitorilor este și ceea ce spune Amenemhat, prinț regal și șef de lucrări sub Mentuhotep IV (1997-1991 î.e.n.) care, după ce a condus expediția la carierele și la minele Wadi Hammamat, a declarat cu mândrie: „Soldații mei s-au întors fără pierderi. Nici un om nu a pierit sau nu a fost dat dispărut, nici un măgar nu a murit, nici un lucrător

nu a slăbit".

Imperiul Mijlociu năruit (2060-1786) a fost invadat de hicsoși, populații asiatice, și Egiptul și-a găsit în această confruntare cu asiaticii o nouă identitate națională: victoria prinților tebani a condus la crearea Imperiului Nou (1552-1070), imperiu ce i-a avut protagoniști pe marii Amenhotep, Tutmes și Ramses. Statutul de sclav era de acum înainte recunoscut; cei care nu se înrolau în armata egipteană deveneau scalvi, dar le rămânea întotdeauna o posibilitate de răscumpărare.

În ce îi privește pe lucrători, situația lor era total diferită de cea a servitorilor; ei se bucurau de privilegii speciale, cum o arată două orașe de lucrători din Imperiul Nou. Primul era la Tell el-Amarna. Al doilea la Deir el-Medina. Acesta era construit din piatră și rămâne localitatea cea mai bine conservată din întregul Egipt. Lucrătorii lui, ce trăiau cu familiile în mica vale din apropiere, făceau în fiecare dimineață coadă în fața depozitului pentru a primi uneltele, apoi plecau să muncească în Valea Regilor. La sfârșitul zilei, returnau uneltele. Bineînțeles, totul fiind notat cu scrupulozitate.

Ei locuiau într-un relativ confort. La marginea orașului se afla necropola, formată din mici piramide ascuțite, reprezentând mormintele lucrătorilor. Ei nu numai că nu aveau condiție de sclavi și nu erau uciși după ce construiau piramidele, dimpotrivă, meșterii apreciați pentru sarcina de excepție pe care o îndeplineau erau bine plătiți.

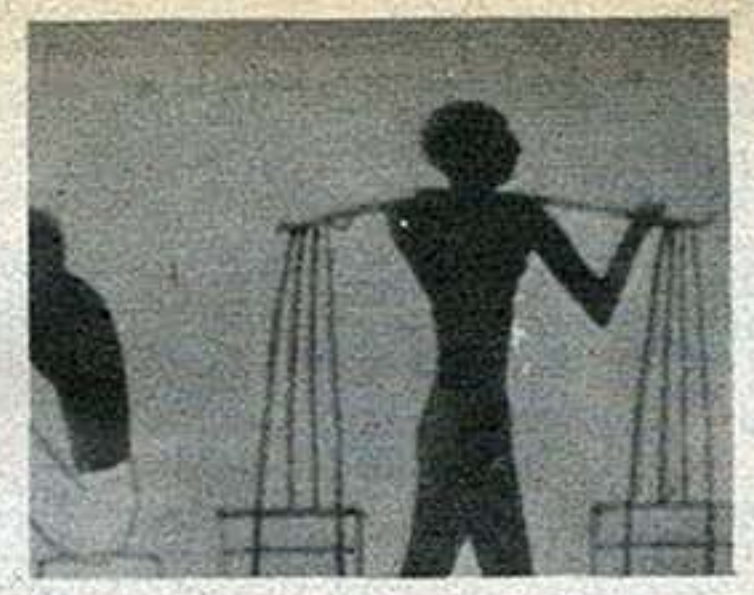

Dacă salariul întârzia, lucrătorii, după o expresie egipteană, „se culcau"; cu alte cuvinte, făceau grevă. Așa-zisul papirus „al grevei", păstrat la Muzeul egiptean din Torino, conține calculul a diferite prestări survenite în timpul celui de-al 29-lea an de domnie al lui Ramses II (1198-1166 î.e.n.). Grevele sunt înregistrate cronologic și urmează un plan bine precizat: la început, echipa „depășea zidul": nu se știe foarte bine despre ce limită este vorba, dar depășirea era primul semn clar de protest; apoi așa cum greviștii moderni blochează circulația, cei antici se instalau în mod pașnic în curtea templului, pentru a perturba desfășurarea activităților. Apoi așteptau intervenția reprezentanților faraonului și vorbeau cu ei.

„Astfel, în cea de-a doua lună de iarnă, ei s-au așezat în interiorul incintei domiciliului lui Tutmes III (1482-1450 î.e.n.), au așteptat ca scribul și ofițerii să vină să-i convingă să-și reia lucrul și acestora le-au răspuns că le e foame și vor să comunice cu faraonul. A doua zi ei s-au deplasat în templul lui Ramses II (1304-1236 î.e.n.) și după ce s-a scurs noaptea, prin porțile dinspre sud, au reușit să intre în incintă. Atunci scribul și «părinții divini» ai acestui templu au venit să le asculte plângerile. Aceștia le-au spus: «Din cauza foamei și setei am venit aici. Nu avem haine, nici alifii, nici pești, nici legume. Informați-l despre toate acestea pe faraon, bunul nostru stăpân, pentru ca el să ne poată asigura întreținere». Și rațiile primei luni le-au fost consemnate la această dată".

În același an, au fost citate și alte exemple de întârziere în plată, din motive diverse.

Lucrătorul beneficia de dreptul la grevă și de multe alte libertăți mărunte, dar este important să notăm constanta preocupare a superiorilor de a fi buni stăpâni. Astfel mulți erau mândri să spună: „Am fost un tată bun pentru subordonații mei, instruindu-le copiii, ajutându-i pe cei nenorociți, asigurând existența celor ce se aflau la nevoie și făcând lucruri utile în templu, în calitatea mea de mare director de lucrări la Teba..."

Această situație de libertate și de privilegii pentru lucrătorii egipteni s-a menținut până la sfârșitul istoriei faraonice. Trebuie deci să dăm uitării scenariile catastrofice și imaginare privitoare la lucrătorii de piramide și de morminte regale, pentru a vedea Egiptul antic în realitatea lui: leagănul unei civilizații care a marcat enorm raporturile între oameni, stat și societate. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

PUBLICITATE = EFICIENȚĂ = REUȘITĂ

Nu ocoliți posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori! Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rânduri.
Adresați-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre.
Magazin istoric **vă stă la dispoziție pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu inițiativele și ofertele dv., cu semnificative pagini din cronica ascensiunii dv. în afaceri.**
Publicitatea în Magazin istoric **vă oferă o șansă de a vă întîlni cu istoria!**

AUGUST 1943

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● La Călugăreni **are loc, după cum scriu ziarele, „o impresionantă solemnitate patriotică", prilejuită de împlinirea a 350 ani de la suirea pe tronul Țării Românești a celui ce avea să înfăptuiască prima unire politică a Munteniei, Transilvaniei și Moldovei sub sceptrul său: Mihai Viteazul.**

La ceremonii participă înalte oficialități, în frunte cu generalul Victor Iliescu, ministru subsecretar de stat, autoritățile județului Vlașca, locuitori ai satelor din împrejurimi.

„Solemnitatea — scrie Universul **din 18 august — s-a desfășurat pe malul Neajlovului, în fața tribunii ridicate lângă biserică și crucea masivă de piatră înălțată de Șerban Cantacuzino ce străjuiește ca un simbol nepieritor în locul unde s-a dat istorica bătălie".**

Echipe de elevi și de premilitari au prezentat, „într-o atmosferă de tineresc și sănătos entuziasm un frumos program artistic, alcătuit din cântece patriotice, recitări, dansuri naționale, exerciții de gimnastică executate în cele mai bune condițiuni".

În cuvântarea sa generalul Barbu Alinescu, inspectorul general al pregătirii premilitare, subliniază „condițiile tactice excepțional de grele în care s-a dat lupta de la Călugăreni, faptul că geniul militar și vitejia personală a voievodului au reușit să smulgă victoria". În continu-

Evenimentul care reține atenția presei și opiniei publice îl constituie bombardarea de către americani, la 1 august 1943, a regiunii petrolifere Valea Prahovei *(Magazin istoric,* nr. 2/1993). Un comunicat publicat în ziarele din 4 august (de fapt 3 august) menționează: „La 1 august între orele 13-16 o formație de aproximativ 125 de avioane americane de tipul fortărețelor zburătoare a atacat zona petroliferă. Datorită reacțiunii apărării române și germane, numai o parte din formație a ajuns deasupra obiectivelor. S-au înregistrat pagube materiale cari se vor comunica ulterior. Sunt 147 răniți și 116 morți, din cari 63 morți și 60 răniți dintre deținuții penitenciarului Ploiești pe acoperișul căruia a căzut un avion american incendiat. Au fost doborâte 36 avioane identificate până în prezent. Au fost capturați până acum 66 aviatori americani"[1].

Regiunea bombardată este vizitată de regele Mihai, regina mamă Elena, precum și de mareșalul Antonescu, de primul ministru M. Antonescu, de alți membri ai guvernului.

La 3 și 4 august, la Ploiești sunt înmormântate victimele bombardamentului, persoane civile sau militare. În cimitirul eroilor din Ploiești sunt înhumați și aviatorii americani căzuți în timpul raidului. În București, la cimitirul Ghencea militar, este îngropat căpitanul aviator Ghica, care, scrie ziarul *Viața* „a căzut ca un brav în ziua de 1 august 1943, apărându-și glia strămoșească".

Comentând izbânda aeriană a aripilor românești, ziarul *Timpul* notează la 5 august:

„Obștea noastră a făcut față împrejurării cu o demnitate și cu o liniște care învederează că și cuirasa morală a României e tot atât de tare ca cea materială. Cerul și sufletul României sunt deopotrivă de bine apărate".

Unul dintre participanții la lupta aeriană de pe cerul Ploieștilor din acea duminică de 1 august din urmă cu cinci decenii a fost și pilotul de vânătoare Niculae Sculy Logotheti, din Escadrila 53 vânătoare atașată Grupului 1 din Flotila IV germană. Într-o convorbire consemnată în aprilie 1991 de colaboratorul nostru Niculae Koslinski, acest pilot român de vânătoare își amintea: „Era duminică, câțiva piloți se învoiseră. Exista însă bineînțeles patrula de alarmă. Către ora nouă dimineața s-a dat «atenție mărită». Informația adusă de comandantul neamț al grupului, Hase, — venit la escadrila românească pentru a stabili ce

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

În toiul secerișului

De ziua Marinei la Constanța, coroane de flori pentru cei pieriți pe mare

avioane erau disponibile — se referea la un număr mare de bombardiere aliate ce decolaseră din Africa. Pe la amiază s-a precizat că formația s-a rupt în două, unii luând-o spre Est, alții spre Nord-Est. S-a dat apoi «bereischaft» adică «piloții în avioane, gata de zbor». După ora unu a decolat toată Flotila, escadrila românească având trei sau patru români, ceilalți nemți.

Am fost trimiși deasupra zonei Caracal, la 7 000 metri altitudine. Trebuia să păstrăm o tăcere deplină radio, numai comandantul neamț al grupului primea ordine, pe care și noi le auzeam în căști. După un timp, Bucureștiul ne spune că «sântem pe ei» dar nu se vedea nimic. Eram totuși la verticala lor cu 3-4 mii de metri deasupra lor; i-am însoțit la aceeași altitudine mare înspre Râmnicul Vâlcea, până ce am primit ordin să o luăm la dreapta spre Ploiești, coborând treptat până la 500 metri.

Toată formația de cca 40 de vânători a ajuns puțin la sud de Ploiești la altitudinea ordonată. Nu vedeam nimic nici acum, dar am observat explodând bombe la rafinăria Brazi. Stătusem toți cu capul dat pe spate privind în sus. Bombardierele erau însă cu vreo 450 de metri mai jos. Abia acum ne-am dat seama și ne-am năpustit asupra lor. Ce a urmat a fost o învălmășită și încurcată luptă aeriană, căci în zonă se mai găseau două escadrile de IAR — de la București și Brașov — și o escadrilă de vânători de noapte Heinkel de la Zilișteа (Boboc, Buzău). Ceața artificială a butoaielor fumigene de la Ploiești se înălța până la vreo sută de metri, antiaeriana de la sol trăgea toată. Tunurile de 68 mm instalate pe vagoane c.F. trăgeau ras peste oraș ca și alte piese de 20 mm și 13,2 mm. Semnele noastre distinctive erau boturile galbene ale aparatelor, dar în învălmășeala din ceață, nu se deosebeau întotdeauna.

A trebuit să stau însă deoparte. Mitralierele mi s-au dovedit inoperante din lipsă de aer, pierdut probabil pe drum. Cu tunul de 20 mm care-l aveam la bord am putut trage o singură lovitură. Am fost de fapt observator, am însoțit o formație de bombardiere în retragere până deasupra Snagovului, iar când nu am mai avut benzină, am aterizat la Târgșor pentru realimentare. Am zburat apoi din nou în zonă, am realimentat încă o dată la Târgșor și am zburat până către ora 16 când am aterizat definitiv «acasă», la Mizil. Noi nu am avut pierderi, dar în aceeași seară de 1 august am venit pe un aparat Nardi la București să chem mecanicii să depaneze avioanele românești lovite și aterizate forțat.

A doua zi, 2 august, împreună cu căpitanul Toma Lucian, am zburat cu un Fiseler Storch (aparat ușor de recunoaștere) să numărăm bombardierele căzute. Am numărat între 40-45; la două din ele, intacte, le mergeau încă încet motoarele. Am și aterizat în câteva locuri..."

Cronică măruntă

are vorbitorul — consemnează ziarul amintit — arată că „învățământul care se desprinde din această glorioasă bătălie este că fiecare român trebuie să aibă drept singur crez ideea că armata țării este o instituție vitală, deoarece ea este aceea ce ne apără granițele și care sădește împreună cu școala în sufletul tineretului simțul de disciplină și jertfă și de dragoste de țară, fără de care un popor nu poate învinge, nici supraviețui".

● Editoriale. **Într-o notă,** Revista Fundațiilor Regale **prezintă „producția tiparului românesc" în anul 1942, când s-au tipărit „4 158 volume, cărți și broșuri, și 877 periodice". Aceeași publicație prezintă ultimele apariții pe teme de istorie: C.I. Andreescu** — Lista unor documente întrebuințate de A.D. Xenopol în Domnia lui Cuza Vodă; **N. Bălcescu** — Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul; **D. Berciu** — Repertoriu arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România. Neoliticul — epoca pietrei lustruite; **I. Lupaș** — Geschichte der Rumänien; **M. Macrea** — La vita romana in Transilvania; **C. Moisil** — Cercetări sigilografice; **R.R. Rosetti** — Ecoul printre românii din Paris al intrării oștirii lui Bem în Moldova (august 1849); **H. Dj. Siruni** — Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești.

● La Breaza **s-a deschis Seminarul umanist român**

AUGUST 1943

Avion militar american „Liberator" obligat să aterizeze în regiunea petroliferă

Cronică măruntă

care, după cum scriu ziarele: „cercetează împreună cu un numeros public de studenţi şi studente, pe bază de folclor, însuşirile caracteristice ale firii şi sufletului omului român (în raport cu Dumnezeu, cu semenii şi cu natura) în vederea stabilirii unui plan de educaţie şi cultură adaptat cât mai bine psihologiei şi mentalităţii neamului nostru". În cadrul Seminarului conferenţiază C. Rădulescu-Motru — Umanism şi românism; **C.C. Giurescu** — Suflet dac; **A. Maniu** — Omenie.

● Un profesor **de liceu** — scrie Curentul — **propune Ministerului culturii să înfiinţeze o insignă pentru cadrele didactice care ar permite tuturor elevilor să le recunoască şi astfel să se înlăture eventualele conflicte din tramvaie, săli de spectacole, dând în acelaşi timp, o mai mare autoritate profesorului.**

● Pentru **fapte de arme deosebite se instituie distincţia „Frunze de stejar". Ea este confecţionată din metal oxidat, având dimensiunea de 28 mm lungime şi 10 mm lăţime.**

● În prezenţa **generalului de Corp de armată Ion Răşcanu, primarul general al Capitalei, la Plumbuita încep lucrările de restaurare a mănăstirii.**

● **Încetează din viaţă arhitectul Horia Creangă (n. 1892). Printre construcţiile proiectate de acesta: Cinematograful „Aro", hotelul „Aro" din Braşov, Uzinele „Malaxa-Titan", Halele Obor,**

Cronica politică a lunii august din urmă cu cinci decenii înregistrează o nouă rundă de convorbiri anglo-americane, desfăşurate la Quebec (Canada) între 14-24 august 1943 (*Magazin istoric*, nr. 4/1990). „Pentru a şasea oară de la începutul războiului — notează *Timpul* din 17 august — d. Churchill se întâlneşte cu d. Roosevelt, premierul britanic trecând peste Atlantic de cinci ori, iar preşedintele Statelor Unite venind o singură dată de partea cealaltă a oceanului. Este ştiut că d. Churchill preferă convorbirilor la telefon contactul luat de la om la om şi mai cu seamă discuţiile la «gura sobei» din Casa Albă".

În cadrul conferinţei au fost discutate probleme privind războiul din Pacific şi debarcarea în Europa. La 19 august a fost semnat acordul anglo-american privind colaborarea dintre cele două state în cercetările nucleare.

Prof. Gh. I. Brătianu, Const. Daicoviciu şi I. Conea adresează — la 6 august — o chemare către studenţi de a participa la „taberele de muncă necesare scoaterii la suprafaţă a cetăţilor dacice, în scopul de a fi studiat, în sfârşit, şi filonul mai vechi, mai puternic şi mai glorios al originii românilor", după cum scrie *Curentul* din 15 august 1943.

Şi ziarul amintit continuă: „Un argument că iniţiativa comitetului amintit este firească, întrunind adeziunea unanimităţii publicului românesc, este faptul că nu de azi, de ieri au început să se ţină, cu subiecte dacice, conferinţe la Atheneu, să se scrie articole în cele mai mari reviste şi gazete din ţară şi străinătate, să apară cărţi în vitrina librăriilor semnate de autori români în cea mai mare parte reprezentativi, iar toţi aceştia având desigur ca precursori în acest domeniu pe un Eminescu, Coşbuc, Alecsandri, Pârvan sau N. Densuşianu".

Această iniţiativă, subliniază *Curentul*, este menită să pună în lumină întreg tezaurul material şi spiritual moştenit de la înaintaşi. „Prin prospeţimea pe care i-o dă faptul de a fi fost neglijată până acum şi prin dorinţa firească săditä în inimile sănătoase ale tineretului de a reabilita ceea ce a fost nedreptăţit, istoria Daciei este menită a regenera naţionalismul românilor, dându-i întreaga amploare cerută de vremi".

Sub egida Institutului de istorie naţională din Bucureşti, apare culegerea de studii *Siebenbürgen* (Transilvania) „în două masive şi elegante volume", după cum notează V. Netea în ziarul *Viaţa* din 18 august. Este „una din cele mai impresionante alcătuiri ştiinţifice închinate istoriei şi nivelului cultural al Transilvaniei. O lucrare — continuă autorul — într-adevăr demnă atât de nivelul de astăzi al ştiinţei istorice româneşti, cât şi de inco-

Mareşalul Prezan a incetat din viaţă la 27 august 1943

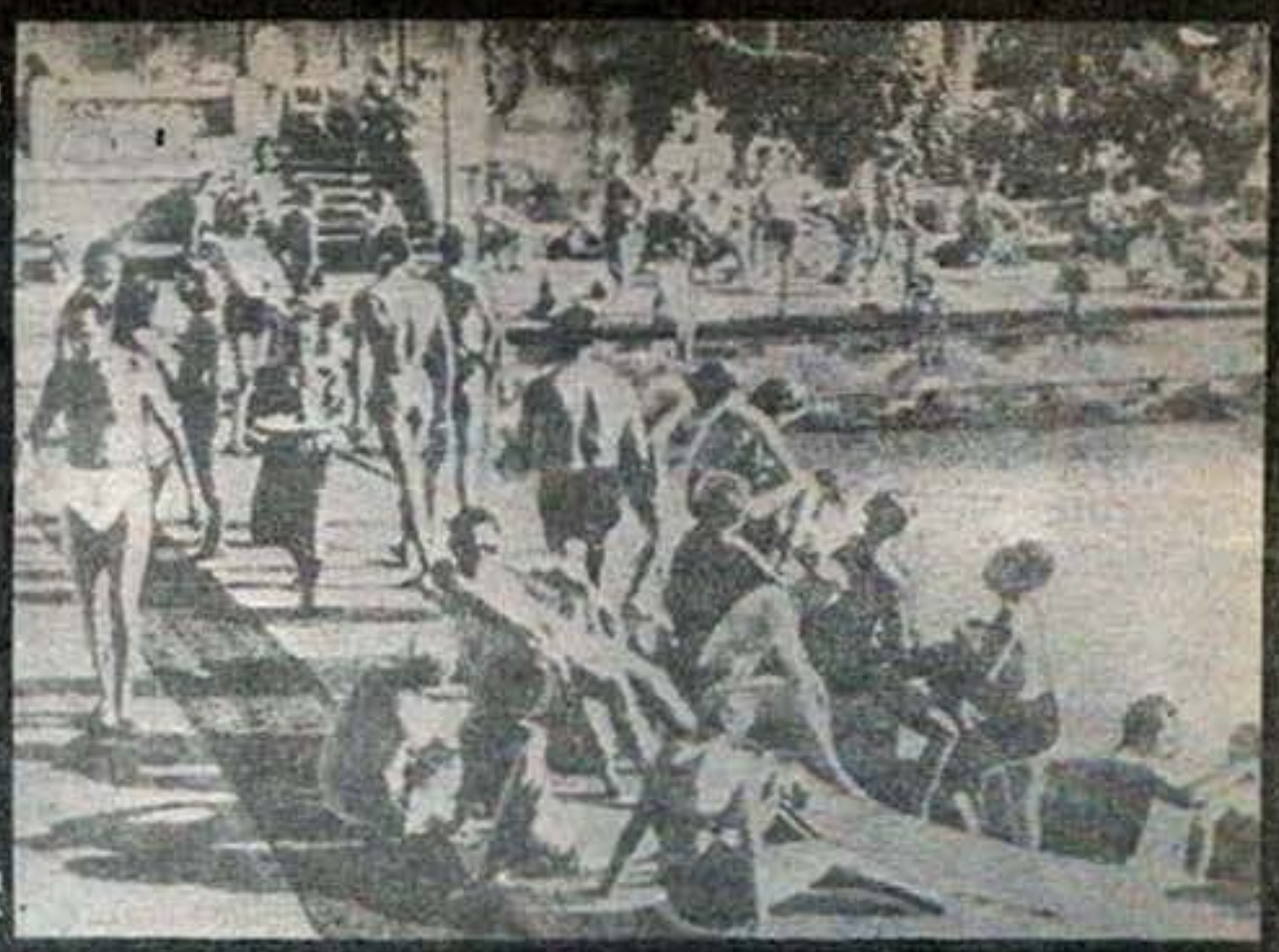

Zi caniculară la ştrandul „Lido"

ruptibila dreptate a cauzei pe care o serveşte".

Lucrarea „nu este o carte de invenţii şi nervozităţi polemice. Alcătuirea ei este exclusiv ştiinţifică, strict obiectivă, bazată pe realităţile implacabile ale geografiei, ale istoriei, ale statisticei şi ale sociologiei". Printre semnatarii studiilor: S. Mehedinţi, I. Lupaş, C. Daicoviciu, R. Vuia, L. Blaga, C.C. Giurescu, Al. Rosetti, I. Moga etc.

Recenzentul subliniază rolul deosebit jucat de prof. C.C. Giurescu, directorul Institutului de istorie naţională din-Bucureşti, în apariţia acestei lucrări. „D-sa este iniţiatorul şi autorul vastului plan ştiinţific pe temeliile căruia s-au ridicat capitolele şi paginile acestei cărţi. D-sa, alegându-şi colaboratorii după criteriul exclusiv al capacităţii, i-a dăruit acel suflu de înaltă seriozitate naţională şi de invincibilă construcţie intelectuală".

Noul tom (vol XXIX, nr. 1-6, ianuarie - iunie 1943) al *Revistei istorice* (fondator N. Iorga, director N. Bănescu) se deschide cu un amplu studiu (publicat în iunie 1924 în revista poloneză *Przeglad Wspoleczesny*) de Stanislaw Wedkiewicz consacrat operei şi personalităţii lui Nicolae Iorga. Analizând diferitele sectoare ale creaţiei marelui istoric român, autorul îl încadrează în şirul „îndrumătorilor excepţionali" ai culturii române. „Fără el nu se poate închipui cum ar fi arătat diferitele domenii ale ştiinţei şi ale literaturii, viaţa morală şi politică a românilor, nu numai din Vechiul Regat, ci şi din provinciile supuse până în 1918 altor state. În faţa muncii fără precedent, laborioase, neîncetate, de o continuă silinţă, bogată în rezultate a acestui savant, toţi se opresc cu intimidare şi uimire.

Referindu-se la cele scrise de Iorga în legătură cu istoria Poloniei, autorul notează: „Se poate întâlni — ce e drept — o judecată severă pentru politica marilor magnaţi poloni faţă de Principatele române, şi mai ales, faţă de Mihai Viteazul sau de năvălirea lui Sobieski la Suceava şi Iaşi; dar aceştea sunt, în parte, judecăţi juste şi bine înţelese în gura unui român, aşa că nu ne miră strigătul de triumf al istoricului nostru, când descrie înfrângerea lui Ioan Albert în pădurile din Bucovina: «Aşa ieşiră polonii din Moldova şi o astfel de ieşire ticăloasă să o aibă în vecii vecilor toţi oamenii nedrepţi şi lacomi cari vor călca pământul muncit al ţerii noastre ca să ni stângă neamul. Adâncurile codrilor şi râpelor să nu ajungă pentru a li cuprinde trupurile sfărâmate şi buruienile pustiului să se ridice pe mormintele lor. Căci pământul e al celui care l-a lucrat din neam în neam şi a se atinge de dânsul e cea mai neiertată faptă de hoţie ce se poate săvârşi într-un ceas blestemat *(Istoria lui Ştefan cel Mare)*»". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

Banca de Nord din Cernăuţi. ● În ciuda **tuturor ordonanţelor municipale care interzic scuturatul covoarelor şi al lenjeriei pe străzi, în capul trecătorilor. — scrie** Curentul **— sistemul continuă. Şi de cele mai multe ori personalul de serviciu care face curăţenia nici nu se ingrijeşte să vadă dacă pe stradă trece cineva.**

● Sensul **unic pe străzile centrale ale Capitalei — consemnează ziarele — nu se respectă noaptea. Din această cauză pietonul care circulă in mod corect se loveşte de diferiţi inşi care circulă in sens opus, datorită intunericului. Ar fi mult mai bine dacă cel puţin pe Calea Victoriei şi b-dul Elisabeta reguliile din timpul zilei s-ar menţine şi după orele 21.**

● Pentru **traducerea şi titrarea filmelor cinematografice se fixează următoarele tarife maximale: pentru traducerea unui film — 10 000 lei; pentru titrarea primei copii — 10 000 lei; pentru titrarea fiecărei copii in plus 9 000 lei.**

● Începând **cu 15 august se pune in circulaţie o emisiune de timbre poştale speciale cu supratxă in folosul ajutorării refugiaţilor ardeleni şi pentru comemorarea unor personalităţi din istoria Transilvaniei:** Petru Maior **(16 lei + 134 lei supratxă),** Gheorghe Şincai **(32 lei + 118 lei),** Timotei Cipariu **(36 lei + 114 lei),** George Coşbuc **(91 lei + 109 lei),** Horea, Cloşca şi Crişan **(62 lei + 138 lei).**

GUVERNE ŞI GUVERNANŢI

GEORGE MANU. Fiul marelui vornic Ion Manu şi al Anei Al. Ghica, George Manu s-a născut în Bucureşti, la 26 iulie 1833. După învăţătură la şcoli din ţară, încă copil, a fost trimis la Şcoala de cadeţi de la Potsdam, după absolvirea căreia, cu încuviinţarea guvernului din Bucureşti, a intrat în armata prusiană (având gradul de sublocotenent în Regimentul 1 artilerie al gărzii din Berlin).

Întors în ţară (1858), G. Manu a fost însărcinat cu organizarea artileriei şi predarea cursului privind această armă la Şcoala militară din Bucureşti. A blamat lovitura de stat a lui Al. I. Cuza; în 1869 s-a retras din armată cu gradul de colonel, implicându-se în viaţa politică. Deputat şi apoi senator conservator, a fost numit ministru de război în câteva guverne (14 iulie 1869 - 27 ianuarie 1870; 2 februarie - 18 aprilie 1870; 20 aprilie - 14 decembrie 1870). A ocupat funcţia de primar al Capitalei (octombrie 1874 - mai 1877).

În timpul războiului independenţei a fost reintegrat în armată ca general de brigadă, comandând Divizia 4 infanterie în luptele de la Nicopole şi apoi artileria Armatei de operaţii pe frontul de la Plevna. Inspector general al artileriei până în 1884, când a părăsit definitiv armata cu gradul de general de divizie. „Din lunga lui activitate — scria Nicolae Iorga — se va reţine rolul de odată în reorganizarea armatei şi o absolută integritate politică, pe care n-o ştirbea niciodată grija clientelei".

Membru de frunte al Partidului Conservator; deputat şi senator, a fost din nou numit ministru de război (12 noiembrie 1888 - 22 martie 1889), preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (5 noiembrie 1889 - 15 februarie 1891); ministru al agriculturii, industriei, comerţului şi domeniilor (27 noiembrie - 17 decembrie 1891); ministru de finanţe (11 aprilie 1889 - 9 ianuarie 1900) şi de interne (9 ianuarie - 7 iulie 1900); ministru de război (22 decembrie 1904 - 12 martie 1907). După fuziunea Partidului Conservator cu „junimiştii" (aprilie 1907), G. Manu s-a retras din viaţa politică. A încetat din viaţă în Bucureşti, la 15 mai 1911.

DIMITRIE A. STURDZA. Descendent din familia boierească a Sturdzeştilor (*Magazin istoric*, nr. 12/1992 şi 1/1993), D.A. Sturdza s-a născut la 10 martie 1833 la Miclăuşani (jud. Roman). A învăţat în Germania (la Göttingen, Freiburg, Jena, München, Bonn şi Berlin), întorcându-se în ţară ca specialist în ştiinţe economice şi financiare şi cu serioase cunoştinţe în domeniul istoriei. S-a angajat în lupta pentru Unire, fiind ales în Comitetul unionist (Roman), deputat şi secretar al Divanului ad-hoc al Moldovei (1857), secretar al căimăcămiei (octombrie 1858-ianuarie 1859).

După Unire, D.A. Sturdza a devenit secretar personal al lui Al. I. Cuza şi a fost numit ministru la culte şi instrucţiune publică (8 martie - 27 aprilie 1859) şi la lucrări publice (18 ianuarie - 21 mai 1861) în guverne ale Moldovei. Adept al ideilor liberal-moderate şi partizan al lui Ion Ghica, a trecut în opoziţie, remarcându-se ca unul dintre cei mai activi participanţi la coaliţia politică ce a dus la înlăturarea lui Al. I. Cuza. Membru interimar în Locotenenţa domnească instaurată la 11 februarie 1866 (până la sosirea în Capitală a lui Lascăr Catargiu), a fost numit ministru la lucrările publice (11 februarie - 10 mai 1866) şi ad-interim la finanţe (11-16 februarie 1866) în guvernul provizoriu; ales în Constituanta din 1866.

I s-a deschis astfel în faţă o lungă carieră politică. „Crescut în Germania, ţinut în strâşnicie de mama sa, religios până la bigotism, pudic până la ridicol, el a fost — aprecia Duiliu Zamfirescu — un contrast viu cu mai toţi oamenii politici ai timpului său". S-a detaşat, după cum scria N. Iorga, ca „om de severă muncă şi de aprigă au-

toritate". A fost ministru la lucrări publice (11 mai - 13 iulie 1866 și 15 iulie 1866-26 februarie 1867), apoi agent diplomatic al României la Constantinopol (decembrie 1868 - decembrie 1870) și ministru de finanțe (18 decembrie 1870-11 martie 1871). În timpul guvernării conservatoare ce a urmat, D.A. Sturdza s-a manifestat ca un aprig antidinast (a publicat în presa străină mai multe articole împotriva principelui Carol, semnând cu pseudonimul Erdmann von Halin).

D.A. Sturdza s-a numărat printre fondatorii și fruntașii Partidului Național Liberal (1875); deputat și senator, a făcut parte din mai multe guverne liberale: ministru la lucrări publice (24 iulie 1876-5 ianuarie 1877) și finanțe (27 ianuarie - 21 februarie 1877); ministru de finanțe (25 noiembrie 1878-10 iulie 1879; 11 iulie 1879-15 februarie 1880; 28 aprilie - 8 iunie 1881); ministru al afacerilor străine (1 august 1882-1 februarie 1885); ad-interim la lucrări publice (1 august 1884-1 februarie 1885); ministru al cultelor și instrucțiunii publice (2 februarie 1885-29 februarie 1888) și titular la finanțe (1-20 martie 1888).

În noiembrie 1892 a fost ales președinte al Partidului Național Liberal (până în ianuarie 1909); numit președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine (4 octombrie 1895-21 noiembrie 1896) și ad-interim la interne (13 ianuarie - 3 februarie 1896); președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine (31 martie 1897-30 martie 1899) și ad-interim la agricultură, industrie, comerț și domenii (29 ianuarie - 30 martie 1899); președinte al Consiliului de Miniștri (14 februarie 1901-20 decembrie 1904), ministru de război (14 februarie 1901-20 decembrie 1904; ad-interim 14 februarie 1901-18 iulie 1902), ministru al afacerilor străine (14 februarie 1901-9 ianuarie 1902), ministru de finanțe (9 ianuarie - 18 iulie 1902), ad-interim la agricultură, industrie, comerț și domenii (14-22 noiembrie 1902), ad-interim la lucrări publice (22 noiembrie 1902-14 noiembrie 1903) și ad-interim la afacerile străine (12-20 decembrie 1904); din nou președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine (12 martie 1907-27 decembrie 1908), ad-interim la război (12-13 martie 1907).

Membru al Academiei Române — 1871 (președinte 1882-1884 și secretar general 1884-1914 al acesteia), a contribuit într-o mare măsură la îmbogățirea patrimoniului material și cultural al instituției; s-a remarcat, de asemenea, prin elaborarea unor studii istorice și importante colecții de documente. A încetat din viață la București în ziua de 8 octombrie 1914.

PETRE S. AURELIAN. Fiu al unui învățător transilvănean stabilit în 1819 în Țara Românească, P.S. Aurelian s-a născut în 13 decembrie 1833, la Slatina. După ce a terminat Colegiul „Sf. Sava", a făcut pentru scurt timp studii de medicină și juridice (la care a renunțat în 1855). Cu o bursă din partea Eforiei școalelor, a plecat în 1856 la Grignon (Franța) unde a urmat științele agricole; student fiind, a debutat în publicistica economică, o activitate constantă a vieții sale. Cum scria Nicolae Iorga, „a fost unul dintre cei dintâi români care au avut cunoștințe serioase de agricultură".

În octombrie 1860, la nici o lună de la întoarcerea în țară, P.S. Aurelian a fost numit șef al biroului *Monitorului* (până în iulie 1861) și, aproape concomitent, profesor la Școala de agricultură de la Pantelimon. A editat publicațiile *Agronomia* (1861) și *Monitorul comunelor* (1861 - 1864). Din 1863 a fost numit director al școlii unde profesa, pe care a transformat-o în Școala centrală de agricultură și silvicultură (mutată, în 1869, la Herăstrău). A fost, în 1865, unul dintre membrii fondatori ai Ateneului Român și primul președinte al acestuia. A condus publicațiile *Revista științifică* (1870-1882), *Economia națională* (1873-1876; 1885-1901); *Economia rurală* (1876-1877; 1881-1884); membru al Academiei Române — 1871 (președinte 1901-1904); președinte al Societății centrale agricole (1896-1898).

Intrat în politică, P.S. Aurelian s-a încadrat în Partidul Național Liberal; deputat din 1877 și senator în mai multe rânduri. A făcut parte din mai multe guverne: ministru al lucrărilor publice (21 august 1877-25 martie 1878); ministru al cultelor și instrucțiunii publice (1 august 1882-22 iunie 1884); ministru al lucrărilor publice (29 aprilie 1887-20 martie 1888). Lider al grupării dizidente „drapeliste" din cadrul P.N.L., constituită în anul 1896 (ziarul acesteia, *Drapelul*, a apărut la 10 mai 1897). A fost numit președinte al Consiliului de Miniștri, ministru al agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor (21 noiembrie 1896-26 martie 1897) și ad-interim la afacerile străine (13-26 martie 1897); ministru de interne (14 februarie 1901-18 iulie 1902) și ministru al agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor (18 iulie - 14 noiembrie 1902). A încetat din viață la 24 ianuarie 1909, în București.

Documentar realizat de dr. Ion MAMINA

ISTORIA ŞI ŞCOALA

ÎNCEPUTURI ARHEOLOGICE

DOBROGENE

Cu mare bucurie pentru dialogul cu *Magazin istoric* din partea *Cercului de istorie „Dimitrie Cantemir" al Şcolii Normale* din *Constanţa*, elevele *ALINA CHELU*, şefa cercului, şi *JANETTA BOBOC*, ambele din clasa a XIII-a A, „vechi" colaboratoare ale acestei rubrici, ne trimit câteva informaţii referitoare la activitatea lui Ion Bănescu, cel care a luptat cu perseverenţă pentru înfiinţarea unei „şcoli normale de învăţători şi institutori" în Constanţa. „Obiectivul se va îndeplini cu concursul lui Take Ionescu, ministru al instrucţiei şi cultelor. Şcoala va fi înfiinţată la 25 octombrie 1893, iar Ion Bănescu va fi numit director şi profesor «de partea literară», funcţie în care îl găsim până în 1896. După ce a fost profesor şi director al Gimnaziului «Mircea cel Bătrân», Ion Bănescu va deţine chiar postul de primar al oraşului Constanţa".

Ion Bănescu a desfăşurat şi o importantă activitate de arheolog apreciată de specialiştii vremii. Astfel, Gr. Tocilescu, secretar general al Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice, îi scria în februarie 1882:

„Luând cunoştinţă din raportul d-voastră de lăudabilele silinţe ce depuneţi şi de grija ce aveţi pentru căutarea şi strângerea antichităţilor de care Dobrogea abundă, subscrisul, pe de o parte, vă exprimă mulţumirile sale cele mai depline, pentru zelul ce depuneţi, iar pe altă parte are onoarea a vă autoriza să purtaţi sarcina de inspector al antichităţilor Dobrogei, cu îndatorirea de a da relaţiuni lunare Direcţiunii Muzeului de antichităţi din Bucureşti, despre cercetările şi lucrările d-voastră, căruia îi veţi trimite obiectele ce aţi strâns şi veţi mai strânge. Până se va putea aviza la prevederea unei indemnizaţii pentru această însărcinare, nu mă îndoiesc, cunoscând bunele d-voastră dispoziţiuni, că veţi binevoi a continua să lucraţi... gratuit. Prefecturile celor două judeţe ale Dobrogei s-au invitat să vă dea tot concursul administrativ necesar şi să vă recunoască calitatea ce vi s-a dat.

Primiţi, domnul meu, asigurarea distinsei mele consideraţiuni

p. ministru, Gr. Tocilescu".

La 30 mai 1889, P.S. Aurelian, ministrul instrucţiunii publice în acea vreme, îi scria lui I. Bănescu:

„Domnul meu, văzând interesul şi silinţele ce depuneţi căutând şi adunând pentru înzestrarea Muzeului Naţional tot felul de obiecte antice şi mai cu seamă pietre cu inscripţiuni, subscrisul ţine să vă exprime mulţumirile cele mai depline ale Ministerului pentru tot ce faceţi în această direcţiune. În ceea ce priveşte piatra despre care tratează telegrama dv. nr. 216, veţi îngriji să se expedieze, deodată cu celelalte, la Bucureşti".

La patru ani de la această scrisoare, Ion Bănescu va primi din partea lui Take Ionescu ordinul de înfiinţare a şcolii constănţene. „Noua sa preocupare, de director şi «profesor de partea literară» nu-i va înlătura pasiunea pentru istorie. Mai mult, va căuta să o sădească şi în inimile elevilor săi; o dovadă este excursia făcută cu un grup de elevi în anul 1895, la Adamclisi, excursie despre care iată ce ne relatează un fost elev:

«În anul 1895, Ion Bănescu, directorul Şcolii Normale de băieţi din Constanţa, venise cu elevii săi la Adamclisi, în întâmpinarea unui grup de studenţi bucureşteni conduşi de Grigore Tocilescu, la monumentul triumfal al lui Traian.

În faţa unui auditoriu format din studenţi şi elevi, profesorul universitar Grigore Tocilescu spunea: «Însufleţiţi-vă de vestigiile străvechi ale străbunilor noştri, pentru a căpăta imboldul şi dragostea pentru acest pământ sfânt şi pustiit de popoarele migratoare»".

FIR ISTORIC

Cum se învăţa istoria într-o şcoală de ţară la sfârşitul secolului trecut?

Iată ce relatează Nichifor Crainic (1889-1972) — în volumul său de memorii *Zile albe, zile negre*, ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991 — evocând primii săi ani de şcoală în satul natal Bulbucata, de pe apa Neajlovului, din fostul judeţ Vlaşca, sub îndrumarea învăţătorului său Constantin Spâneşteanu: „Istoria o făceam după o mare schemă grafică, desenată de dânsul în culori. Două linii mari mergeau paralel de-a lungul planşei. Pe fiecare erau însemnate, domniile Munteniei şi Moldovei, cu spaţiul exact proporţionat între anii fiecărui voievod, până când liniile se contopeau într-una singură: Unirea. Era cu neputinţă să nu-ţi rămână în minte acest «fir istoric» al succesiunilor şi simultaneităţii domnilor din cele două Principate.

Lecţiile lui de istorie au culminat în anul când s-a comemorat lupta de la Călugăreni. Ne-am încărcat în căruţe şi-am pornit pe valea Neajlovului, în hagealâc, pe urmele strămoşilor. Se adunaseră acolo copii din tot judeţul. Călugărenii constituie un punct culminant în lupta Munteniei contra turcilor. Noi, copiii, contribuisem cu banul nostru sărac la ridicarea unei cruci de marmură, care se vede şi azi acolo, semn al inimii care tresare oricând ne amintim această pagină de glorie a neamului nostru. Când serbarea s-a terminat în freamătul miilor de copii fascinaţi de umbra evocată a marelui erou, dascălul ne-a purtat prin toate colţurile, de o parte şi de alta a râului, pe deal, pe vale şi prin pădure, lămurindu-ne dispunerea armatelor şi desfăşurarea luptei, după descrierea magistrală a lui Nicolae Bălcescu.

Constantin Spâneşteanu ne făcea să trăim istoria ţării, s-o adunăm din veacuri în suflet şi s-o transformăm în vigoare şi încredere în ziua de mâine a neamului nostru. Dacă istoria nu stârneşte această încredere, învăţământul ei e de prisos.

Un pelerinaj asemănător am făcut la Bucureşti, când s-a inaugurat monumentul lui Ion Brătianu, de lângă Universitate. Nu era voie să trecem prin cordoanele soldaţilor. Ne trimiteau înapoi cu brutalitate. Dar cu toată împotrivirea, modestul dascăl de sat a izbutit cu isteţimea lui stăruitoare să deschidă cordoanele şi să ne ducă până la picioarele monumentului, unde era locul mărimilor. Ochii se uitau curioşi, dar binevoitori, către aceşti pui de ţărani, căzuţi ca din lună în strălucirea serbării".

O NOUĂ PRIETENĂ

O nouă cititoare şi prietenă a revistei avem acum în Ploieşti. Iată ce ne scrie:

„Stimaţi prieteni,

Mă numesc *DRAGOMIR MAGDALENA*, am 15 ani şi învăţ la Liceul Economic din Ploieşti.

Încă din primele rânduri, vreau să vă spun că nu sunt o cititoare fidelă a revistei dumneavoastră (deoarece abia acum am fost îndrumată să o cumpăr pentru a afla ceea ce mă interesează), dar vă asigur că de acum înainte o voi cumpăra în fiecare lună, chiar dacă am mijloace financiare foarte reduse.

Dar, să vă spun pentru ce mă interesează atât de mult *Magazinul istoric:* de când am citit cartea *Cei trei muşchetari* şi am continuat cu *După douăzeci de ani, Regina Margot, Cei patruzeci şi cinci, Ludovic al XIV-lea şi secolul său, Cavalerul Pardaillan* şi altele, am rămas cu o mare pasiune pentru muşchetari şi istoria Franţei din timpul domniei lui Carol al IX-lea, până la moartea lui Ludovic al XIV-lea. Am încercat să adun cât mai multe informaţii. Mă interesa absolut orice.

Ideea de a cumpăra *Magazin istoric* mi-a dat-o doamna profesoară de istorie. Dânsa ne arătase câteva poze cu costumele care se purtau în Franţa prin sec. XVI. Atunci am întrebat-o dacă nu are şi ceva despre muşchetari. Mi-a răspuns: Caută în *Magazin istoric,* căci acolo poţi găsi ceea ce te interesează.

Dumneavoastră, nu ştiu dacă nu aţi mai scris despre muşchetari (eventual să daţi şi o poză) sau despre istoria Franţei din perioada menţionată.

Nu vă închipuiţi cât de bucuroasă am fost când am găsit într-un număr mai vechi al acestei reviste, pe care l-am împrumutat de la o vecină, un articol despre omul cu masca de fier (am înţeles că era vorba despre fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea).

Nu ştiu cum mă veţi considera dvs., însă eu am făcut o încercare şi v-am scris".

Mulţumim pentru gândurile exprimate. Despre istoria Franţei am scris mult în cei 26 ani de apariţie a revistei noastre şi vom mai scrie bineînţeles. Îţi recomandăm câteva dintre aceste articole: *Maria de Medicis* (6/1970), *Carol cel Mare* (8/1970), *Carol VI* (6/1971), *Cine a scris* Cei trei muşchetari (7/1971), *Noaptea Sf. Bartolomeu* (3/1973), *Jean Froissart* (6/1973), *Adevărata istorie a lui d'Artagnan* (3/1974), *Comoara templierilor* (6-7/1974) *Mazarin* (6/1975), *Imperiul Carolingian* (1/1979), *Francisc I* (2/1980), *Colbert* (1/1985), *Heralzii* (9/1990), *Richelieu* (3/1992) etc., etc.

ISTORIE ŞI... ZOOLOGIE

ORIZONTAL: 1) Intrată din legendă în istorie, această fiară i-ar fi alăptat pe Romulus şi Remus, întemietorii de mai târziu ai Romei - Animalul cel mai legat de istorie prin participarea sa directă la lupte, cât şi prin unii exponenţi celebri, ca Incitatus sau Bucefal. 2) Boul sfânt al vechilor egipteni, în care se credea că ar fi fost întrupat zeul Osiris - Armăsar de sânge celtic aparţinând, după un vechi cântec medieval, reginei Nordului, Malgven, înzestrat cu puteri supranaturale. 3) În timpul campaniei din Rusia (1812), acest mic animal a ţâşnit dintre ierburi pe malurile Niemenului, speriind calul lui Napoleon, care şi-a aruncat stăpânul din şa - Conducători de oşti, primiţi în triumf în fruntea unor procesiuni cu cai sau elefanţi de paradă. 4) Karl Newman - Cap de auşel! - Descendenţi proveniţi din încrucişarea indienilor cu europenii. 5) Vestit cântăreţ mitic, a cărui liră se zice că îmblânzea cele mai sălbatice fiare - Fort al oraşului egiptean Alexandria. 6) Notă muzicală - Localitate în Iugoslavia - Din *Broaştele* lui Aristofan. 7) Oraş în Galileea în care Iisus a făcut minunea de-a preschimba la o nuntă apa în vin - Ustensil casnic - Fluviu de coastă în Anglia. 8) Zeiţă a celţilor, protectoarea cailor, înfăţişată călare într-un bronz din epoca galo-romană - Şarpele veninos de care s-a lăsat muşcată Cleopatra, regina Egiptului, pentru a nu cădea prizonieră în mâinile lui Octavian August. 9) Cadru pentru fotografii sau icoane - Armăsar al lui Napoleon I, care şi-a însoţit stăpânul pe ultimul drum, la mormântul din insula Sfânta Elena - Animal sălbatic din care împăratul Commodus a ucis o sută de exemplare într-o singură zi într-un amfiteatru, doar pentru a-şi manifesta dibăcia, săgetându-i de la înălţime cu arcul. 10) Iapa care a câştigat cununa de măslin la a 68-a Olimpiadă din anul 508 î.e.n., continuând singură cursa după căderea din şa a jocheului corinthian Fidolas - Poftim - Udrea Kazimir. 11) Aflate într-un pesos! - Ostaşi asirieni rămaşi dezarmaţi într-o luptă împotriva egiptenilor, datorită faptului că peste noapte şoarecii de câmp le-au ros corzile arcurilor şi curelele platoşelor. 12) Celebru călugăr-farsor de la curtea ţarului Nicolae al II-lea al Rusiei, împuşcat de prinţul Iusupov, care, pentru a-i deruta pe cei ce-au auzit zgomotul detunăturii, le-a arătat leşul unui câine ucis anume în acest scop - Conţinutul întăritor al butoiaşelor purtate la gât de câinii Saint-Bernard, oferit ca un prim ajutor supravieţuitorilor aflaţi sub zăpezi.

VERTICAL: 1) La 3 noiembrie 1957, această căţeluşă a intrat în istoria astronauticii, ca primă vieţuitoare pornită spre Cosmos la bordul satelitului sovietic Sputnik 11 - Câinele fioros cu trei capete, pe care Charon l-a pus să păzească porţile Infernului. 2) Localitate în Germania - Servietă - Componentă a harnaşamentului, pe care îşi petreceau cea mai mare parte a vieţii călăreţii lui Attila. 3) Pipărat, dar nu de tot! - Rege al Pisei, care le pretindea viitorilor gineri să întreprindă o cursă de la Pisa la Corint, pe parcursul căreia regele îi ajungea din urmă şi-i ucidea, pentru a nu se împlini profeţia oracolului, după care măritişul fiicei sale i-ar aduce pieirea. 4) Cimitirul de la Asnières de lângă Paris, în care zac peste

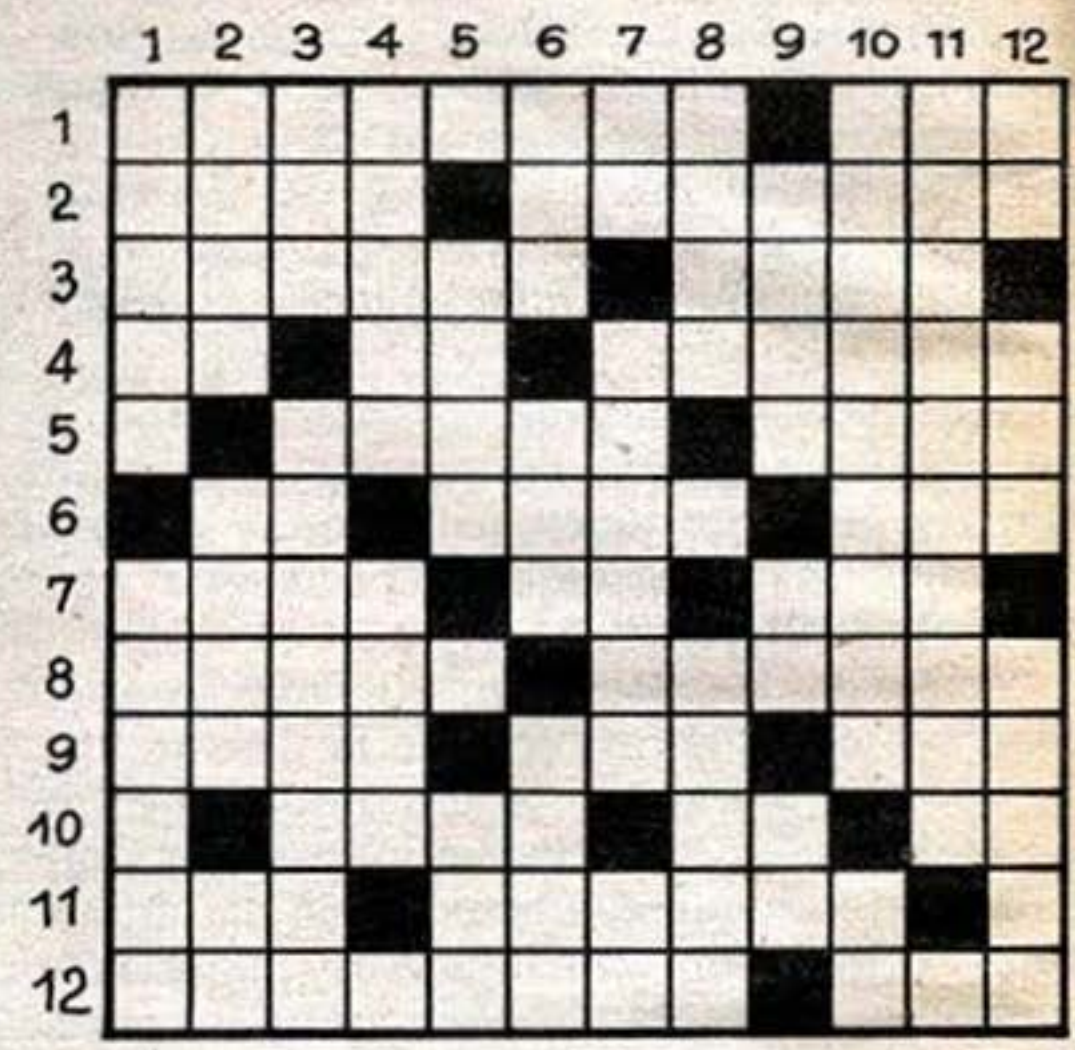

40 000 de animale, dominat de statuia câinelui bernardin Barry, purtând în spate un copil salvat de el de la moarte - Oază în Turkmenia. 5) Îmbrăcăminte de corp - Bun... ca un câine de pază. 6) Rime fără cap! - Prima femeie biblică, a cărei complicitate cu şarpele l-a făcut pe Adam să muşte din fructul oprit - Localitate în Belgia. 7) Cap de cormoran - Vestiţi birjari din Bucureştii de odinioară, ai căror cai sporeau pitorescul străzilor Capitalei (sing.) - Cozi de raci. 8) Porţiuni de cerc - Mare vizir al Porţii Otomane, învins de Mihai Viteazul la Călugăreni, unde a şi căzut de pe cal (1585). 9) Bună de pus pe rană - Cap al Apeninilor! - Campion. 10) A fost salvat în timpul asediului galilor (390 î.e.n.), datorită alarmei date de gâştele sacre ale templului - Pomadă. 11) Astrologul lui Alexandru cel Mare, care înaintea începerii bătăliei de la Arbela, a dirijat un vultur spre tabăra lui Darius, acest semn fiind socotit ca o prevestire a victoriei macedonenilor asupra perşilor. 12) Leon Kiriţescu - Animalul sfânt al tibetanilor - Cătelul alb de Pomerania, primit în dar în 1809 de Josefine, care asista la audienţele acordate de împărătească şi-i saluta pe vizitatori cu un lătrat de prietenie.

Andrei CIURUNGA

Soluţia careului *Cifre încrucişate:* 1944-168-1-96-1593-10-421-91-146-7-81-1600-1437-1601-1485-5-6-3-85-1431-13-775-4-1386-7-64-1152-1859-1918.

Soluţiile jocurilor apărute în numărul 7/ 1993:
Sectantă (p. 11): ESENIENI (IN-E-IN-ES-E)
Panoplia cu arme (p. 61): SCUT (S-CU-T)
Panoplia cu arme (p. 71): SECURE (SE-CU-RE)

DIALOG CU CITITORII

DIN HRISOAVE COLBUITE

DI. dr. ALEXANDRU MIRCEA BOLCAŞ, din Bucureşti, **ne trimite câteva „acte memoriale" referitoare la bunicul său, luptătorul memorandist Gherasim Domide** (Magazin istoric, **nr. 8/1978), fost preot la Rodna Veche, jud. Năsăud, apoi protopop în Bistriţa şi, ulterior, vicar al arhiepiscopiei greco-catolice din Năsăud.**

Fiica sa, Elena Elisabeta s-a căsătorit cu Lucian Bolcaş, luptător şi el pentru cauza naţională a românilor transilvăneni. În 1898, Lucian Bolcaş (tatăl corespondentului nostru) a fost eliminat de autorităţile ungare de la Academia juridică din Oradea. În apărarea sa s-au ridicat studenţii români participanţi la Congresul internaţional studenţesc de la Torino (noiembrie 1898).

La 23 noiembrie 1939, la stingerea din viaţă a lui Lucian Bolcaş, ziarul Tribuna Basarabiei, **din Chişinău, evoca, sub semnătura lui Vasile C. Braiesku, „uriaşa lucrare la care [L. Bolcaş] se înhămase pentru cercetarea vechimei satelor din Transilvania, căutând comună cu comună, când apare fiecare în diplome, documente şi hrisoave colbuite în rafturile bogate ale arhivei Bibliotecii Universităţii din Cluj. O muncă istovitoare şi uriaşă, pentru care, cum îmi scria eminentul său fiu, azi distins magistrat, d. Mircea Bolcaş, nici zece puteri de muncă n-ar fi fost prea mult.**

Era mulţumit cu rezultatele adesea senzaţionale şi edificatoare asupra originei româneşti a comunelor transilvănene, confirmată chiar de regii, principii sau învăţaţii unguri şi dacă modesta diurnă care era răsplata acestei munci întârzia 2-3 luni sau chiar mai mult, aceasta îl durea, dar se resemna cu gândul că odată tot o să vină să cârpească o gaură sau să umple un gol şi se cufunda iarăşi în lucrarea lui".

CU SPRIJINUL LUI SPIRU HARET

DI. GHEORGHE NIMEREANU, din Bucureşti, **cititor al revistei noastre de la apariţia primului număr, în aprilie 1967, şi posesor al colecţiei complete, ne trimite următoarea completare pe marginea celor publicate de noi în nr. 1/1993 în cadrul rubricii** Istoria şi şcoala **referitoare la trecutul Şcolii Normale „Carol I" din Câmpulung-Muscel:**

Tata, Ioan Nimereanu, a făcut parte dintre absolvenţii acestei şcoli. Interesant este cum a ajuns elevul şcolii de la Câmpulung, fiindcă dăduse examen pentru a intra în Şcoala Normală de la Iaşi, unde a reuşit fără loc.

Spiru Haret, care era ministrul învăţământului în acel timp, a cerut să i se prezinte situaţia pe ţară a tuturor elevilor care au dat examen pentru a intra în şcolile normale, cu notele obţinute.

Cum la Şcoala Normală din Bucureşti, din cei admişi 15 elevi aveau note mai mici decât 15 elevi de la Iaşi, care nu fuseseră admişi, a cerut directorului şcolii să-i anunţe imediat pe aceştia, să se prezinte la Bucureşti, întrucât obţinând note mai mari, sunt consideraţi admişi în locul celor ce fuseseră admişi cu note mai mici ca ale lor.

Printre elevii de la Iaşi a fost şi tata, care a făcut parte dintre primii absolvenţi ai Şcolii Normale din Câmpulung şi care după 40 de ani de slujbă, împlinind 60 ani, s-a pensionat şi a luat pensie 33 ani şi 4 luni, până la vârsta de 93 ani şi 4 luni când a murit.

Am scris toate acestea, petrecute cu 103 ani în urmă, pentru a scoate în evidenţă modul deosebit în care Spiru Haret se ocupa de învăţământul al cărui ministru era.

LA ISMAIL

În **Magazinul istoric** din februarie 1993 — **ne scrie dl. colonel (r) NICOLAE P. BĂLTEANU, din** Craiova, am citit articolul **Oportunismul politic la proporţii îngrijorătoare** de Cristian Troncotă **(Februarie 1938. S.S.I. informează).**

Şi în viaţa mea de ofiţer activ domnia regelui Carol al II-lea a lăsat multe amintiri. Unele plăcute, altele triste şi grele.

În legătură cu articolul mai sus citat, dintre aceste amintiri ar fi de semnalat următoarele două:

1) În miezul unei nopţi de iunie 1930, fiind (locotenent) ofiţer de serviciu pe regiment (6 vânători Bălţi — Basarabia), de la comandamentul marii Unităţi (Divizia 14 infanterie) am primit următorul mesaj telefonic extra-urgent: „Începând chiar de la primirea prezentului ordin, trupele sunt consemnate în cazărmi. Cadrele, ofiţeri şi subofiţeri, vor fi aduse imediat la unităţi. Sub arme se va depune jurământul de credinţă către M.S. regele Carol al II-lea. Raportaţi de executare".

Ordinul s-a executat întocmai şi la timp.

2) În ziua de 25 februarie 1939, în registrul de ordine la raport pe regiment (de astă dată Reg. 28 dorobanţi „Radu Negru", Ismail—Basarabia), stătea scris: „Cu ocazia Te-Deum-ului ce va avea loc la catedrala oraşului, în ziua de 27.II. a.c., pentru aniversarea unui an de la promulgarea **Constituţiei Regele Carol al II-lea,** regimentul nostru dă compania de onoare cu drapel şi muzică. Comandant al companiei se numeşte căpitanul Bălteanu P. Nicolae ".

Alături vă prezint o fotografie din acea zi festivă: în faţa catedralei municipiului Ismail, compania de onoare prezintă onorul comandantului Diviziei 12 infanterie (şi al garnizoanei Ismail), general de brigadă Vasile Atanasiu, însoţit de colonel Tiberiu Turturescu comandantul regimentului nostru (şi prefect al judeţului) şi lt. colonel Dumitru Captaru, şeful de Stat Major al Diviziei 12 infanterie (în 1941 prefect al jud. Iaşi); urmează căpitanul Bălteanu.

CONTENTS (Romanian History) **D. Stăniloae** The Peace Spirit of the Romanians • **P.P. Panaitescu** Our Political Part between Orient and Occident • **E. Turdeanu** Manuscripts abducted by Cossacks (II) • **I. Hudiţă** 1944. Excerpts from His Diary (III) • **G. Buzatu** Antonescu's „Trial" • **C. Troncotă** From the Special Intelligence Service History: Traian Borcescu (III) • **T.C. Văcărescu** Carol I — Outset of Reign • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** The Seventies. Bucharest-Washington behind Closed Doors (VIII) • **D. Preda** Romania and the Balkan Wars (II) • **D. Ghica** Recollections (1931-1932) • **D. Hincu** Advocate S. Rosental • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **D. Stăniloae** L'esprit pacifique des Roumains • **P.P. Panaitescu** Notre rôle politique entre l'Orient et l'Occident • **E. Turdeanu** Manuscripts subjugués par les cosaques (II) • **I. Hudiţă** 1944. Pages de journal (III) • **G. Buzatu** „Le procès" Antonescu • **C. Troncotă** Pages de l'histoire des Services de Renseignements: Traian Borcescu (III) • **T.C. Văcărescu** Carol Ier — le début de son regne • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Les années 70. Bucarest-Washington. Derrière les portes closes (VIII) • **D. Preda** La Roumanie et les guerres balcaniques (II) • **D. Ghica** Mémoires (1931-1932) • **D. Hincu** L'avocat S. Rosental • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Д. Стэниловэ** Миролюбивое настроение румын • **П. П. Панаитеск** Наша политическая роль между Востоком и Западом • **Е. Турдяну** Рукописи, поробощённые казаками (II) • **И. Хулицэ** 1944. Дневниковые записи (III) • **Г. Бузату** „Процесс" Антонеску • **К. Тронкотэ** Из истории спецслужб: Трайан Борческу (III) • **Т. К. Вэкэреску** Карол I — начало господства • **Дж. Ф. Хэррингтэн, Б. Дж. Кэртней** 70-ые годы. Бухарест-Вашингтэн. Позади закрытых дверей (VIII) • **Д. Преда** Румыния и балканские войны (II) • **Д. Гика** Воспоминания (1931-1932 • **Д. Хынку** Адвокат С. Розентал • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **D. Stăniloae** Der rumänische Friedensgeist • **P.P. Panaitescu** Unsere politische Rolle zwischen Ost und West • **E. Turdeanu** Manuskripte in der Knechtschaft der Kosaken (II) • **I. Hudiţă** 1944. Tagebuch (III) • **G. Buzatu** Antonescus „Prozess" • **C. Troncotă** Aus der Geschichte des Rumänischen Geheimdienst: Traian Borcescu (III) • **T.C. Văcărescu** Carol I — die ersten Jahre des Herrschaft • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Die 70-er Jahre. Bukarest-Washington. Hinter den geschlossenen Türen (VIII) • **D. Preda** Rumänien und die Balkankriege (II) • **D. Ghica** Erinnerungen (1931-1932) • **D. Hincu** Der Anwalt S. Rosental • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **D. Stăniloae** El espíritu de paz de los rumanos • **P.P. Panaitescu** Nuestro pap político entre Oriente y Occidente • **E. Turdeanu** Manuscritos robatos por los cosacos (II) • **I. Hudiţă** 1944. Página de diario (III) • **G. Buzatu** „El proceso" Antonescu • **C. Troncotă** De la historia del Servicio Secrete Informaciones: Traian Borcescu (III) • **T.C. Văcărescu** Carol I — comienzos de reinado • **J.F. Harringto B.J. Courtney** Los años '70. Bucarest-Washington. Detrás de las puertas cerradas (VIII) • **D. Preda** Rumânia y las guerras balcánicas (II) • **D. Ghica** Recuerdos (1931-1932) • **D. Hincu** El abogado S. Rosental • En Bucarest, hac 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 60 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX

Lei 17

Misiunea cercetătorilor de la Rhône-Poulenc este să îmbunătățească, zi de zi, calitatea vieții prin noi produse sau procedee tot mai performante, mai sigure și mai puțin vătămătoare pentru mediul ambiant. Aflat pe primul loc în industria chimică și farmaceutică franceză și pe al șaptelea în ierarhia mondială, Rhône-Poulenc consideră inovația pilonul strategiei sale.

magazin istoric